

Теолошки потледи

ВЕРСКОНАУЧНИ ЧАСОПИС

БЕОГРАД, 1975.

ГОДИНА VIII

БРОЈ 2

Студије и гледишта

Јеромонах Артемије РАДОСАВЉЕВИЋ

Спасоносност св. тајне покајања или исповедање грехова

Свима се нама десило, чак и млађима, да било када присуствујемо православном опелу, парастосу или бар малом помену. У тим светим чиновима поред тога што се молимо за упокојење душа наших милих и драгих „преждеотшедших” сродника, исповедамо и једну веома важну хришћанску истину, истину да „нема човека да живи а да не греши” (јако њест человек, иже жив будет, и не согрешит). Шта значе те речи које свештеник тако често изговара у заупокојеним службама? Значе без сумње то, да сваки човек, па и православни хришћанин, и после светог крштења греши. Грешити пак значи мислити, говорити или делати нешто што је противно закону Божјем, вољи Божјој (која је изражена и показана у Светом Писму и учењу Цркве); или пак не мислити, не говорити и не делати оно што нам Бог заповеда да чинимо. Грех је дакле, не само преступање заповести Божјих, него и не испуњавање, не вршење истих. Грех је не само чињење зла, него и не чињење добра. „Уклањај се од зла, и чини добро” (Пс. 36, 27) саветује свети Псалмопевац. А свети Апостол исто то захтева само другим речима: „Мрзећи на зло држите се добра” (Рим. 12,9).

А грех, сваки грех, има ту силу и моћ да нас одвоји од Бога, од вечног живота, и да нас рине у вечну смрт. „Плата за грех је смрт” (Рим. 6,23) поново опомиње Свети Апостол Павле. Тиме се грех показује као највећи, чак једини противник и непријатељ нашег спасења. Нас нико и ништа не може одвојити од Бога и лишити нас спасења сем греха. „Ко ће нас раставити од љубави Божије? Невоља ли или туга? или гоњење? или глад? или голотиња? или страх? или мач?” пита свети Павле, па додаје: „Јер знам јамачно

да ни смрт, ни живот, ни анђели, ни поглаварства, ни силе, ни садашње, ни будуће. Ни висина, ни дубина, ни друга каква твар може нас раздвојити од љубави Божије, која је у Христу Исусу Господу нашему" (Рим. 8, 35. 38—39).

Ако дакле нема човека да живи а да не греши, ако нас дакле само грех лишава спасења и одваја од Бога, то значи да нема никога спасеног, да сви одлазе у вечну смрт? Да, тако би то било да човекољубиви Господ, знајући слабост људску, није оставио један врло ефикасан лек против греха, лек који уништава сваки грех учињен после крштења, и који тако омогућује људима спасење и живот вечни. Тај лек, тај свелек у Православној Цркви се назива Света Тајна Покајања или исповести. У овој Светој Тајни човек се чисти од оних грехова које је учинио после крштења, те се она често назива и друго крштење. У њој свештеник Цркве Божје силом Духа Светога отпушта и разрешава грехове које је хришћанин учинио после светог крштења, а за које се он искрено каје и исповеда их.

У светлости до сада реченог јасно је да бити прави хришћанин, значи бити доживотни покајник, значи имати стално пред очима мноштво својих сагрешења, и непрекидно осећати покајничко расположење. На то је човек позван пре него што постане хришћанин. „Покајте се и верујте Еванђеље" (Мк. 1,15) рекао је Господ у почетку своје проповеди, и тиме показао пут како се постаје следбеник Христов. Тај пут је — покајање. Покајање је уствари буна човека против себе самога, каже владика Николај. То је буна против старог човека, човека огрезлог у грехе и страсти и тиме удаљеног од Бога. Јер сваки грех удаљује од Бога, а човек огрезао у гресима, одлутао је у „даљну земљу" где се лице Божије не види. Да би такав човек постао „нова твар", по апостолу Павлу, мора прво „доћи себи", попут блудног сина, и покајати се. Почетак томе је буђење из летаргичког сна греха, због чега свети Апостол и довикује успаваним у гресима: „Устани ти који спаваш, васкрсни из мртвих, и обасјаће те Христос" (Еф. 5,14). Када човек, пробудивши се, сагледа своје грехе, згади се на њих и омрзне их, то је почетак покајања. Тек тада моћи ће да осети у срцу своме право раскајање и да са смелошћу пред духовником исповеди своје грехе, да изврати душу своју пред њим и Господом својим, који невидљиво присуствује и прима исповест, да покаже све ране душе своје, и да са надом на милост Божју завапи: „Господе, погледај, сва се душа моја огубала и нигде здрава места на њој! Помози и опрости."

Право покајање не може бити ствар тренутне загрејаности. Оно мора бити стално расположење душе, јер такав смисао и имају речи светог апостола Павла упућене коринћанима: „Ако бисмо себе осуђивали, не би осуђени били" (I Кор. 11,31). Тако су покајање схватили и свети Оци и подвижници који не виде краја покајању. Оно траје колико и живот човеков. Зато што „много пута грешимо сваки дан", зато и морамо увек осећати себе грешним и кајати се. „Нема краја покајању, вели преподобни Марко Подвижник, до саме смрти, и за мале и за велике". А свети Јован Лествичник, који

је сагоревао у небочежњивим подвизима, саветује: „Ми нећемо бити окривљени, браћо, зато што нисмо чинили чуда, што нисмо благовестили, што нисмо достигли виђења, него зато што се нисмо кајали и плакали за грехе наше”. О сталној потреби покајања говори и чувени руски подвижник, епископ Игнатије Брјанчанинов, следеће: „Браћо, да би се поверовало у Господа нашега Исуса Христа — потребно је покајање; пребивати у тој спасоносној вери — потребно је покајање; успевати у њој — потребно је покајање; наследити царство небеско — потребно је покајање”.

Но право, истинско покајање може човек осетити и доживети једино у Цркви Христовој, која има сва средства да га на њега покрене и да га у њему укрепи. Кроз свету Тајну Покајања Црква води верне из благодати у благодат, док сви не достигну у човека савршена, у меру раста висине Христове (Еф. 4,13).

Свету Тајну Покајања је установио сам Господ Исус Христос, када је после славног свога Васкрсења јавио се ученицима кроз затворена врата дунуо на њих и рекао: „Примите Дух Свети. Којима опростите грехе опростиће им се, а којима задржите, задржаће се” (Јн. 20, 22—23). Ова власт опраштања и неопраштања грехова људима, која је од Господа Христа предата светим Апостолима, преносила се даље, заједно са Светим Духом, на апостолске наследнике — епископе и свештенике — у светој Тајни свештенства до дана данашњег, и преносиће се до свршетка века. Тако је свемудри Господ уредио, да и поред опште греховности свих људи, спасење ипак буде приступачно и остварљиво за све посредством свете Тајне покајања.

Чиме су се требали Апостоли, а касније и њихови наследници, руководити приликом опраштања или неопраштања грехова, из наведених речи Спаситељевих се конкретно не види. Но то су Апостоли знали из Христове науке коју су слушали док је Он још са њима био. Наиме, када је Христос захтевао од нас да опраштамо личне грехе један другоме, између осталог рекао је: „И ако ти (брат) сагреши седам пута на дан, и седам пута на дан дође теби и рече: кајем се! опрости му” (Лк. 17,14). Из овога јасно следи, да ако се кајање тражи као услов да би ми један другоме опраштали личне грехе и увреде, да се исти услов (кајање) тражи и пред Богом, да би од Бога преко духовника добили опроштај наших грехова. А да ће Господ примити сваког искреног покајника, најбоље сведоче Спаситељеве речи: „На небу бива већа радост за једнога грешника који се каје, него за деведесет и девет праведника којима не треба покајање” (Мк. 15,7). Да би пак то покајање било спасоносно, и да би кроз њега добили од Бога опроштај грехова, оно мора бити искрено и потпуно, спојено са признањем — исповедањем — својих грехова пред свештеником, који у име Оца небескога затим дреша или веже. Ово друго, тј. исповест грехова, поред искреног унутарњег кајања, неопходно је, јер свештеник, не само да не може разрешити непознате (неисповећене) грехове, него не може дати ни одговарајући лек за исцељење душевних рана које су нам греси нанели, будући да „нико не зна шта је у човеку, осим духа човјечијег” (1 кор. 2,11).

Отуда, моменат тајне исповести несумњиво је најдирљивији моменат у животу сваког хришћанина. Покајник овде пред духовником излаже сву своју душу, као на длану. Јер, пре свега, грешник се овде показује сасвим супротним него у обичном животу, у свету. Ако се увек и свуда људи труде, каже архимандрит Кипријан, да покажу себе са боље стране и брижљиво се труде да сакрију своје недостатке, само да не би други о њима помислили рђавије него што су они у самој ствари, на исповести грешник открива све своје негативне стране, трудећи се да покаже себе са стране унижавајуће. То је први услов за правилну и душекорисну исповест.

Тајна исповести је, као што се види, најнеопходнија потреба у животу сваког православног хришћанина. Без ње је немогуће остварити наше спасење и достићи у царство небеско, јер ван ње нема и не постоји други начин да се човек ослободи личних грехова почињених после свете Тајне крштења. А док је год човек испуњен гресима и страстима, немогуће му је да оствари јединство са свеправедним Богом и да се назове Његовим сином.

Па ипак, поред свег непроцењивог њеног значаја за спасење, света Тајна исповести је у нашем народу срозана на најнижи степен у православном свету, изгубила је скоро сваки практични значај. Има много наших крајева, нарочито по селима, где је реткост да се неко јави за исповест, чак и онда кад се причешћује. У појединим местима прве недеље свете Четрдесетнице причести се и до две хиљаде душа, а исповеди се, у најбољем случају, неколико честитих старица. И тако из године у годину. У другим пак местима, света Тајна исповести, као и само причешћивање, схвата се као нешто „што је за жене“, нешто што је за мушкарце „срамота“, те је редак случај да се неко од људи исповеди и причести. Но чак и тамо где се ова света Тајна колико толико врши, углавном је изгубила сав свој дубински и духовни значај, и обавља се врло често без довољне озбиљности како са стране верника, тако и са стране духовника. Нека ми се опрости на смелости, али из искуства знам да наши свршени богослови одлазе на парохије без скоро икаквих појмова о тој светој Тајни (сем онога што им је потребно да добију прелазну оцену из литургије), а често и са погрешним појмовима, које је углавном стекао преко „званичних“ исповести у богословијама два пута у години.

Неопходно је, и крајњи је час, да се озбиљно поради и преко богословија и преко парохија да се света Тајна исповести оживи у нашем народу и да се уздигне на ону висину која јој у Цркви и припада, да би могла да достојно одигра ону улогу у спасењу душа коју је кроз векове вршила.

У том циљу, а нарочито да наш народ добије јасну представу о овој светој Тајни, и појми како се за њу треба припремати и како јој приступати, наводимо овде у преводу из једног руског молитвеника ово.

УПУТСТВО О ТОМЕ КАКО СЕ ТРЕБА ИСПОВЕДАТИ, ДА БИ СЕ ДОБИО ОПРОШТАЈ ГРЕХОВА.

Пре исповести сваки треба да се постара да се сети свих својих грехова, какве је ко учинио свесно или несвесно, треба пажљиво да испита свој живот, да би се, ако је могуће, сетио свих грехова, не само учињених после задње исповести, но и раније, по забраву неисповеђене. Затим, са умилењем и смирењем у срцу да приступи Крсту и Еванђељу и почне да исповеда грехе своје. При томе треба пазити:

1. *Исповедај грехе своје отворено*, схвативши, да их говориш не човеку, но самоме Богу, Који већ и онако зна твоје грехе, не само хоће да их ти признаш. *И твог духовног оца нема шта да се стидиш*: он је такав исти човек као и ти, он добро зна и немоћ људску, и наклоност човека ка греху, и због тога твој духовни отац на исповести не може бити твој страшни судија. Но ти се, можда, стидиш духовног оца, *јер се бојиш да не изгуби добро мишљење о теби?* Напротив, духовни отац, само ако је теби пријатно његово добро мишљење о теби, видећи твоју искрену, отворену исповест, далеко ће већу љубав гајити према теби. Притом, ако се ти стидиш и бојиш да откријеш своје грехе пред једним духовником, како ћеш онда поднети онај стид, када се јавиш на страшни суд Божји, где ће се твоји греси, ако се не очистиш од њих истинским покајањем, открити пред самим Богом, анђелима и свим људима, познатим и непознатим?

2. *Исповедај све грехе своје подробно*, и сваки грех посебно. Свети Златоуст говори: „Не треба само рећи: сагрешио сам, или: грешан сам, но и све видове грехова треба изјавити”, тј. сваки грех треба именовати. „Откривање грехова”, говори свети Василије Велики, „подлежи истом закону као и објављивање телесних немоћи (болести) ...”. Грешник је душевно болестан, а отац духовни је лекар; према томе, треба исповедати или говорити своје грехе духовном оцу исто тако као што болестан телесно говори своје телесне болести лекару, желећи да преко њега добије исцељење.

3. *Не мешај у исповест друга лица*, не жали се ни на кога, иначе каква је то исповест? То није исповест већ осуђивање; значи — само нови грех.

4. *Не старај се да на исповести оправдаваш себе* на било који начин, као: слабошћу, обичајем итд. На исповести, што више неко себе оправдава, тим ће мање бити оправдан од Бога, а што више неко себе обличава, осуђује и окривљује, тим ће више бити оправдан Богом. Зато не треба оправдавати себе на исповести, него напротив, што више окривљавати, обличавати и осуђивати, да би се удостојио добити опроштај од Господа Бога.

5. Када о нечему упита духовни отац, не говори: „*не сећам се, може бити*, и у томе сам грешан”. Бог нам је заповедио да се увек сећамо својих грехова; а да се не би правдали забравом, *ми треба да се исповедамо што је могуће чешће*, јер они, који, по немару своме, мисле на своју душу и сувише ретко и на тај начин

заборављају своје грехе, то су у томе сами криви, и зато не могу се надати на опроштај грехова које нису исповедили. Зато неизоставно ми треба да се постарамо да се сетимо свих грехова. Када нам неко бива дужан, ми тврдо памтимо дуг, а своје дугове Господу Богу заборављамо! Није ли то с наше стране крајња небрига и немар о души?

6. Без питања духовног оца, *не говори сам о ономе у чему ниси грешан*, или што ниси радио. То значи, слично еванђелском фарисеју, само се хвалити, а не исповедати своје грехе, и зато само увећавати своју осуду.

7. *Треба се исповедати са тугом и скрушеним срцем* због грехова, којима смо ми увредили Господа Бога. Није добро што многи износе своје грехе са отвореном хладнокрвношћу и без икакве скрушености, као да воде неки обичан разговор; а још је горе, када многи, исповедајући се, дозвољавају себи да се чак и осмехују. Све је то знак некајања, а исповедајући се на такав начин, ми се не очишћујемо од грехова, него их још увећавамо.

8. На крају, *исповедај грехе своје с вером у Исуса Христа, и с надом на Његово милосрђе*. Јер само верујући у Исуса Христа и надајући се на Њега, ми можемо добити опроштај грехова, а без вере никако не можемо добити опроштај. Пример за ово је — Јуда Издајник.

Ето на такав начин, браћо моја, је неопходно исповедати се, да би добили од Господа опроштај греха. „Ако исповедамо грехе наше, Он ће нам, као веран и праведан, опростити грехе наше и очистити нас од сваке неправде” (I Јн. 1,9).

Но будући да многи од нашег народа немају јасну слику шта је све грех, зато да би се могли сетити свих својих грехова, и достојно припремити се за исповест, наводимо овде из истог молитвеника и потсетник или

РАЗВРСТАВАЊЕ ГРЕХОВА ПРЕМА ДЕСЕТ БОЖЈИХ ЗАПОВЕСТИ

I ЗАПОВЕСТ: Ја сам Господ Бог твој; немој имати других богова осим мене.

Имаш ли непрестано сећање на Бога и страх Божји у срцу?
Не колеба ли се вера твоја у Бога маловерјем, сумњом?

Не сумњаш ли у свете Догме Вере Православне?

Молиш ли се Богу да укрепи твоју веру?

Ниси ли очајавао у Божјем милосрђу?

Молиш ли се ти Богу сваког дана јутром и вечером? Да ли је усрдна твоја молитва?

Посећујеш ли увек, када је могуће, црквена богослужења? Не пропушташ ли их без важних узрока?

Волиш ли да читаш верско-моралне књиге, и читаш ли их? Ниси ли читао из грешне радозналости безбожне и јеретичке књиге?

Пилажеш ли добровољно, на позив цркве, за добротворне сврхе и за свети храм?

Ниси ли прибегавао гатању и ишао врачарама? Ниси ли учествовао на спиритистичким сеансама?

Не заборављаш ли о главном, о припремању за вечност и за одговор пред Богом, предајући се сујети, лености, задовољствима, немарности?

II ЗАПОВЕСТ: Не прави себи идола или каква лика; немој им се клањати нити им служити.

Да ли је за тебе Бог на првом месту? Може бити да није Бог за тебе на првом месту, већ нешто друго, на пример: стицање новца, прикупљање имовине, задовољство, разнода, храна, пиће, одело, украшавање, настојање да привучеш на себе пажњу, да играш главну улогу, да добијеш похвале, да проводиш време у расејаности, у читању бескорисних књига итд.?

Не одвлачи ли тебе од Бога привлачност телевизије, биоскопа, позоришта, картање?

Може бити, због бриге о себи, о својој породици заборављаш Бога и не угађаш Му и не испуњаваш захтеве Мајке-Цркве?

Ако је тако, то значи, ти служиш своме „кумиру“, своме идолу, он је у теби на првом месту, а не Бог.

Можда уметност, спорт, наука заузимају у теби прво место? Можда је нека страст (среброљубље, телесна љубав и др.) завладала твојим срцем?

Не чиниш ли од себе самог „кумира“ по гордости, по егоизму? Провери себе.

III ЗАПОВЕСТ: Не узимај узалуд имена Господа Бога свог.

Ниси ли се често клео говорећи „Бога ми“ у обичним, житејским разговорима; ниси ли употребљавао лакомислено, без побожности име Божије или, што је још горе, ниси ли окретао светињу на шалу? Или, не дај Боже, у наступу љутње, злобе, очајања, ниси ли дозвољавао себи дрско роптати на Бога или се бацати прљавим и одвратним псовкама на Бога и друге светиње?

Или давши неку клетву или заклетву, потом си је нарушио?

Ниси ли се предавао унинију, чамотињи?

Не бива ли, због расејаности, непажљива твоја молитва Богу?

IV ЗАПОВЕСТ: Сећај се дана од одмора да га светкујеш; шест дана ради и свршавај све своје послове, а седми дан је одмор Господу Богу твоме.

Не нарушаваш ли светости недеље и великих празника, устављених од свете Цркве?

Не радиш ли у те дане због користи, добитка?

Уместо празничних богослужења не проводиш ли време у неком весељу, игранци, у позоришту, биоскопу или на било каквом скупу, где нема речи о Богу, где нема молитве, којом треба сретати празнични дан? Ниси ли сам сазивао на таква увесељавања и скупове, одвлачећи на тај начин људе од посећивања цркве?

Посећујеш ли у васкрсне (недељне) и празничне дане болесно у цркву с великим закашњењем, на средину или крај богослужења?

Посећујеш ли у васкрсне (недеље) и празничне дане болеснике? Помажеш ли сиротима, потребитима?

Не нарушаваш ли свете постове?

Не опијаш ли се алкохолним пићима?

V ЗАПОВЕСТ: Поштуј оца свога и матер своју, да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи.

Није ли било случајева непоштовања према родитељима, немарног односа према њиховим саветима, њиховој милости? Јеси ли се бринуо о њима у њиховој болести, старости?

Ако су ти умрли родитељи, молиш ли се често за упокојење њихових душа у цркви и у домаћој молитви?

Није ли било случајева да си се без поштовања односио према пастирима цркве?

Ниси ли их осуђивао? Ниси ли се срдio на њих, када су они напомињали о вечности, о припремању за њу, о спасењу душе, о гресима? Када они призивају на добровољно покораванье Цркви и њеним правилима?

Ниси ли увредио кога старијег од себе, а особито добротворе?

VI ЗАПОВЕСТ: Не убиј.

Ти никога ниси убио физички у правом и буквалном смислу, но, може бити, проузроковао си смрт било кога посредним начином: могао си помоћи сиромашу и болесном и ниси то учинио, гладног ниси нахранио, жедног ниси напојио, путника ниси примио, нагога ниси оденуо, болнога и који се налази у тамници ниси посетио (Мт. 25, 34—46).

Ниси ли ти учинио духовно убиство, то јест, ниси ли скренуо кога с доброг пута живота; ниси ли увукао кога у јерес или раскол црквени; ниси ли саблазнио кога на грех?

Ниси ли убио кога духовно изливом злобе и мржње према њему?

Опрашташ ли онима који су те увредили? Ниси ли с киме у завади? Не чуваш ли дуго у срцу злобу и увреду?

Окривљујеш ли у свему себе или само друге?

Ниси ли прибегавала недозвољеним операцијама (абортусима, или другим врстама побачаја), што је такође убиство, грех и жене и мужа?

VII ЗАПОВЕСТ: Не чини прељубе.

Ниси ли живео (-ла) с лицем другога пола, налазећи се с њим у телесним односима, пре или без црквеног брака или задовољавајући се само грађанским браком? Ниси ли упоран у томе, уклањајући се од црквеног брака?

Не дозвољаваш ли себи лакомислено се односити са лицима другог пола?

Не оскврњујеш ли се, допуштајући себи да се предајеш нечистим и развратним мислима и жељама? читању нечистих (порнографских) књига, разгледању саблажњивих слика?

Сети се грешних песама, страстних игара, шала, говорења безобразних речи, нескромних погледа, кинђурења, пијанства и сличних грехова.

Схвати хришћанине, да до тог времена, док се ти не исповедиш за грехе незаконитог живљења или се будеш задовољавао само грађанским браком, без црквеног, док ти не прекинеш тај грех раздвајањем или ступањем у црквени брак, ти уопште не смеш приступити к причешћу Светих Христових Тајни, а такође нећеш имати никаквог гласа у црквеним стварима, нити добити било какву другу црквену потребу (црквено опело, рецимо).

Највише гине људи због нарушавања 7-ме заповести, зато што се људи стиде да исповедају своје грехе противне тој заповести, као што се то види из речи Анђела преподобној Теодори, кад је она пролазила ваздушна митарства (Види: Житије преподобног оца нашег Василија новог. Празнује се 26 марта). Кад је преподобна Теодора прошла 16, 17. и 18. митарство, Анђео је казао Теодори: „Ти си видела страшна, одвратна блудна митарства, знај да ретко која душа прође их слободно, сав свет је погружен у зло саблазни и нечистоте, сви су људи сластољубиви. Већи део, дошавши доде, гине: љути испитивачи блудних грехова хватају душе блудника и низводе их у ад”.

Буди храбар, хришћанине, и покај се док си жив, док још није касно.

VIII ЗАПОВЕСТ: Не кради.

Ниси ли присвајао себи туђу имовину директним или индиректним путем? Обманом, разним лукавством, махинацијама? Можда, ниси испуњавао, како то треба, оно што си требао испуњавати за плату коју си добијао.

Ниси ли безмерно привезан за земаљска добра, не желећи да их делиш са другима, којима су потребна?

Не влада ли твојом душом тврдичлук?

Ниси ли примао крадено? Да ли си по савести управљао туђим добром, ако ти је било поверено?

IX ЗАПОВЕСТ: Не сведочи лажно на ближњег свог.

Ниси ли клеветао на ближњег свог? Ниси ли често осуђивао друге, злословио, вређао их, за стварне њихове пороке или само за претпостављање истих?

Не волиш ли да слушаш било о коме рђаве разговоре, а затим са радошћу разносиш бавећи се сваким сплеткама, разглабањем, празнословљем?

Не прибегаваш ли када лажи, неправди? Трудиш ли се да увек будеш правичан?

X ЗАПОВЕСТ: Не пожели ништа што је туђе.

Не завидиш ли другима? Ако ти завидиш ономе, што је добро или драгоценост код других људи, знај да то осећање може довести тебе до неког тешког преступа на самом делу. Схвати, да је злобна

завист књижевника и фарисеја приковала на Крст самог Сина Божјег, који је дошао на земљу да спасе људе.

Завист увек доводи до злобе и мржње и бива способна да доведе до најбезумнијих поступака, чак до убиства.

Над свим тим гресима стоји гордост — почетак и родитељка свих греховних страсти. Гордост у овом или оном присутна је свима нама, у већем или мањем степену.

Гордост, сујета и себељубље највише нам и сметају да видимо своје грехе, да их признамо и исповедимо. Савремени људи неће да се кају за грехе своје управо зато, што они гордо и надмено сматрају себе увек и у свему првима или, у крајњем случају, желе да би их други сматрали за такве.

Прочитав, хришћанине, неколико пута овај потсетник грехова, далеко још непотпун; провери себе, помоли се Господу Богу, да би ти открио грехе твоје душе и чистосрдачно их исповедај.

Не говори: „Ја ништа нарочито нисам згрешио (нисам убио, нисам украо, итд.), као и сви грешан сам, већих грехова немам”, него почевши сећати се и бележити своје грехове против десет заповести, много ћеш их се сетити, а други пут још и више.

И тако, чистећи често своју савест на исповести, обавивши обавезно и предсмртну исповест, спашћеш се Божјом помоћи.

У време тешке болести, у твојој предсмртној исповести треба исповедити све грехе од младости и до последњих дана. Треба исповедати у предсмртној исповести све грехе, такође и оне који су већ раније били исповедани.

Да би покајник и на примеру видео како отприлике треба да изгледа његова исповест да би била плодотворна и спасоносна, навешћемо овде из истог молитвеника

ПРИМЕР ИСКРЕНЕ ИСПОВЕСТИ САВРЕМЕНОГ ПРАВОСЛАВНОГ ХРИШЋАНИНА

Верујем у Господа Бога, но често у мени Господ није на првом месту због светске сујете, због привезаности за земаљско.

Заборављам о краткоћи живота, о томе, да сам ја овде, на Земљи на испитивању и да треба да се приправим и спремим за одговор пред Богом и за вечни живот.

Примећујем у себи отсуство страха Божјег, бојазни од греха. Грешим често, непрестано, и то ме не узнемирава. Тешим се тиме, што сви тако живе. Немам суза покајања. немам муке покајања.

Понекад се не молим, а када се молим, то бива кратко, без пажње, расејано. У разним случајевима живота ретко прибегавам Богу с молитвом за помоћ, за уразумљење.

У цркву не идем сваке недеље, сваког празника, без обзира што би по здрављу могао ићи и других узрока нема који би ми ометали одлазак у цркву. На богослужење често закашњавам и стижем већ на средину богослужења. У цркви присуствујем, а не молим се, лутам у мислима по разним предметима.

Ретко се кад молим за умрле сроднике, познанике. За живе такође ретко се молим и ретко дајем имена у цркву за помињање.

Тврд сам на прилоге за цркву и за сиротињу.

Дуго нисам примећивао у себи, а сада почињем да се присећам, премда и с немарношћу, да почињем придавати већи значај новцу, и то неприметно продире у моје срце и ја постајем тврдица чак и за добре циљеве.

Мало придајем важности постовима и често их нарушавам.

Врло често осуђујем друге, чак их понекад клеветам, на себе се пак не жалим и себе увек оправдавам.

Нетрпељив сам, тврдоглав. Често се гневим, раздражујем се и у кући, и на страни. Исмевам друге.

Лако се врећам и памтим увреде, носим у срцу своме, а сам хоћу да мени опраштају, да се не срде на мене.

Понекад говорим неистину или полуистину, лажем.

Завист понекад продире у моје срце, и појављује се злурадост.

Бивало је случајева, када сам директно или индиректно присвајао туђе (крао), овим или оним путем.

Понекад сам се опијао.

Нисам често посећивао болне, нисам помагао потребитима.

Нечисте мисли и жеље продирале су у моје срце, прљале ме. (Осим мисли блудних, била су и дела блудна).

При првом искушењу готов сам био да поклизнем, сагрешим и само Господ није допустио да то учиним.

Жаљење, роптање на Бога, на људе појављивали су се понекад у тешким случајевима, и сви су изгледали криви, само не ја. (Често сам псовао, па чак и највеће светиње).

Падао сам у униније, чамотињу и приближавао се очајању. Само ме је Господ спасао од тако опаснот стања душе.

Сумње су се прикрадиле у душу и нисам се борио са њима, нисам вапио ка Господу, да би Господ развејао, уразумио ме; подавао им се и оправдавао њима моја нарушења захтева Мајке-Цркве.

Примећивао сам у себи жељу да се похвалим, да покажем себе с боље стране; ко се критички или неблагонаклоно односи према мени, сматрао сам га својим непријатељем и истом мером сам му враћао; ко ме је хвалио, ласкао ми, тога сам сматрао пријатељем и хвалио га.

Егоизам дубоко чучи у мени и ја се бринем само о себи самом.

У разним видовима појављује се у мени гордост, а смирења је тако мало.

Упорност сматрам за чврстоћу карактера, заборављајући, да је упорност последица скривене гордости.

Лако нарушавам заповести Божје, идем на компромис са злом и тако је у мени мало борбе са самим собом, брижљиво избегавам ту борбу и идем по линији најмањег отпора.

Удобност живота, угађање мојим греховима навикама привлачи ме, а то, да се царство Божије постиже трудом, борбом, плаши ме лењивог и спорог.

Неуздржан у јелу и пићу, наслађивао сам се укусном храном, по лакојести до преједања и презасићености.

Много времена сам проводио у пустим и празним разговорима, шалама, смеху, осуђивању, сплеткама.

Биоскоп, позориште, телевизија много ми узимају времена и учвршћују ме у греху.

Ценећи своје спокојство, мало, врло мало сам се бринуо за душу своје деце; нисам се борио са њиховим каприцима, нисам им уливао сазнање греха, неопходности страха Божјега.

Са задовољством сам читао новине, пусте романе, књиге које изазивају сумњу; избегавао сам да читам религиозно-моралну литературу.

Откривам у себи неко нерасположење према духовним лицима, према њиховим поукама, призивима да се мисли о спасењу душе, да се иде уским путем.

Широки пут ми је слadak и пријатан, премда и знам о жалосном крају његовом.

Без праве љубави према Богу, према људима, живим као грешни егоиста и погинућу, ако ме Господ, Спаситељ мој, не спасе.

Сав сам земаљски, сав грехован, премда душа моја и тежи Богу и тугује због мог ропства греху и ђаволу.

Све земаљско мени је мило, драго, блиско и пријатно, а други свет, духовни, вечни живот, припремање за њега, блаженство праведних, мучење грешних, мало утичу на моју душу, далеко су од мога срца и сазнања. У том односу у мени се примећује неко безосећање, оно што се на црквеном језику назива окамењеним неоосећањем.

Кајем се за све, свима праштам, било на кога да сам љут или у завади, и молим мога Спаситеља да ми опрости и подигне ме из блата где лежим, да ме очисти од нечистоте треховне и спасе ме.

Искрено молим мог духовног оца да се помоли за мене, да би ме Господ укрепио у борби са мојим гресима, мојим страстима, пошто увек падам, али увек се не дижем.

Молим да се помолите за мене и разрешите ме од мојих грехова. Много сам и заборавио, погружен у таштину живота.

Summary

Hieromonk Artemye Radosavlyevich

SALVATIONAL ASPECTS OF THE SACRAMENT OF REPENTANCE AND CONFESSION

In the first part of his article the author presents some central thoughts and statements on the sin and its devastating results for man, in order to go over to the exposition of thoughts on necessity and salvational holdings of repentance and confession for each true Christian. Then he talks about the sacrament (mystery) of repentance, which Jesus Christ has established in his Church for the sake of salvation of the penitent sinners, and about its salvational effects.

In the second part the author gives in Serbian translation some instructions from a Russian Prayer-book how one has to confess one's sins sincerely, as well as one example of a sincere confession of a contemporary Orthodox Christian.

Александар СОЛЖЕЊИЦИН

Покајање и самоограничење — КАО КАТЕГОРИЈА НАЦИОНАЛНОГ ЖИВОТА —

1

Блажени Августин је негдаје написао: „*Шта је држава без праведности? Скуп разбојника*“. Поражавајућу тачност ове мисли мислим да би врло многи и данас, после петнаест вјекова, признали. Особиту пажњу скреће на себе став: етичко суђење о малој групи лица проширује се и преноси на државу.

Сходно нашој људској природи ми нормално овако расуђујемо: обичне индивидуалне људске оцјене и мјере примјењујемо на крупније друштвене појаве и на већа обједињења људи — све до цијеле нације и државе. И код разних писаца различитих вјекова могуће је наћи немало таквих преношења.

Но ипак, социјалне науке, и то уколико новије утолико строжије, забрањују нам такву врсту пренашања и распрострањивања. Док се за озбиљна научна истраживања друштва и државе сматрају само она која имају као руководна начела: економско, статистичко, демографско, идеолошко; географско се сматра за два степена ниже, психолошко — за сумњиво, а што се тиче мјерења државног живота етичким аршином — то се сматра чистим провинцијализмом.

Људи, међутим, живећи у друштвеним скупинама, ни у ком случају не престају да буду људи, и у скупинама не губе (само што их чине грубљим, понекад потискују или разумдавају) исте оне основне људске побуде и осјећања, њихов спектар који нам је свима познат. Зато је тешко схватити ту надмену огрубјелост савремене тенденције социјалних наука: зашто се оцјене и захтјеви који су толико обавезни и примјенљиви на поједине личности, породице, мале кружоке људи, личне односе, зашто се исти већ унапријед одбацују и забрањују чим се пренесу на хиљадите и милионске заједнице? За такву примјену се има ништа мање основе од извођења из грубог економског процеса сложеног психолошког понашања друштва. У сваком случају, баријера преношења је мања онамо гдје се не захтијева рабање живог из мртвог, него једино његова примјена на велике људске масе.

Таква примјена и преношење су потпуно природни за религиозно појимање: људско друштво не може бити ослобођено од закона и обавеза које сачињавају циљ и смисао појединих људских живота. Но такво преношење се може лако и природно очекивати и без религиозне потпоре. Уосталом то је и потпуно човјечно: Примјенити чак и на најкрупнија друштвена збивања или људске организације, све до државе и Уједињених нација, наше душевне оцјене: благородно (племенито), подло, храбро, кукавички, лице-мјерно, лажљиво, сурово, великодушно, праведно, неправедно... Да, тако и пишу сви, чак и крајњи економски материјалисти, јер ни они не престају да буду људи. Несумњиво, осећања која превасходно преовлађују код људи одређеног друштва — она у да-ном моменту и дају боју цјелокупном друштву и већ постају мо-рална карактеристика цијелог тог друштва. И, ако се у друштву не буде ништа добро ширило, онда се оно самоуништава или ожи-вотињује кроз тријумф злих инстиката, свеједно куда указивала стрелица великих економских закона.

И увијек је за свакога доступно, чак и за неугог, и увијек врло плодотворно: не избјегавати посматрање друштвених појава у категоријама индивидуалног душевног живота и индивидуалне етике.

Ми ћемо овдје покушати да то урадимо само са двије: с по-кајањем и са самоограничењем.

2

Тежак ли је, лак ли је тај пренос индивидуалних људских својства на друштво? — Он је безмјерно тежак кад се деси да је жељено морално својство потпуно одбачено и од самих појединаца. Ово бива и са — покајањем. Дар покајања, којим се можда више од било чега другог разликује човјек од животињског царства, већма од свега другог је нестао из савременог човјека. Застидјели смо се сви тог освјећања, и све је непримјетније на земљи његово дејство на *друштвени* живот. Сав наш осуровљени и суманути сви-јет изгубио је покајање.

И како сад преносити на друштво и на нацију оно што не постоји на индивидуалном нивоу? Због тога тема овога чланка може изгледати преурањена и чак непотребна. Но ми полазимо од нечега што нам се чини као несумњиви факт: да ће покајање и са-моограничење почети полако полако да се враћају у личну и дру-штвену сферу; за њих је већ припремљен терен у савременом чо-вјечанству. А изгледа да је дошло вријеме да се о том путу раз-мисли и општеномодно; његово схватање не треба да изостане иза неизбјежних текућих државних послова.

Ми смо до такве мјере поткопали свијет, толико смо га до-вели близу самоуништења, да нам се под само грло примакло ври-јеме кајања: и то не више ради загробног живота, то сад изгледа смијешно, него ради земаљског, не би ли на земљи остали живи. Онај *крај свијета*, који су пророци много пута претсказивали а

потом је одлаган, примакао нам се из предјела мистике као сасвим трезвена реалност, припремљена научно, технички и психолошки. Више се не ради само о опасности од атомског рата, — и сувише смо се уплашили од тога мора које нам је само до колена —, него нам рачунања еколога објашњавају да смо се нашли у безизлазној клопци: ако ли се не промијенимо ми заједно са нашим ненасито-истребљивачким *прогресом*, онда ће, при било којој варијанти развоја, човјечанство у XXI вијеку пропасти од исцрпљености, бесплодности и загађености планете.

Ако се томе дода још и накупљена међунационална и међурасна напетост, онда неће бити претјерано да се каже: без покајања нам је уопште немогуће спасти се.

Као што је већ очевидно — колико је човечанство скупо платило за то што смо сви ми кроз сва стољећа радије осуђивали, разголићавали и мрзјели *друге*, умјесто тога да осуђујемо, разголићујемо и мрзимо себе! Али и поред све очевидности ми не желимо да увидимо и да признамо, чак ни при крају XX вијека, да свјетска раздвајајућа линија између добра и зла не пролази између земаља, ни између нација, ни између партија, ни између класа, па чак ни између добрих и рђавих људи; јер раздељујућа линија уствари пресијеца нације, пресијеца партије и у сталном је померању: кад је више притешњује свијетлост више се њој и отвара, а кад је више притешњује тама више се предаје тами. Та линија пресијеца срце сваког човјека, али ни ту није за свагда спроведено разграничење, него се и ту повремено и у зависности од човекових поступака колеба.

И ако човјек прихвати само *тај* факат, хиљаду пута потврђен, особито у умјетности, — онда какав нам излаз још остаје? Не партијска јаросна упорност, ни такође национална, нити пак натежати до тобожње *побједе* све започете разбуктане покрете, — него само и једино *покајање*, тражење *сопствених* погрјешака и гријехова. Престати оквиривљавати све *друге* — ближње и даљне, конкуренте географске, економске, идеолошке, правдајући увјек само себе.

Покајање је први сигурни педаљ тла под ногама од кога се једино и може кренути напред, не на нову мржњу, него на сагласност и слогу. Једино се од покајања и може започети духовно узрастање.

Сваког појединца.

И сваког смера друштвене мисли.

Истина, ми срећемо раскајане политичке партије тако често у историји као тигро-голубове. (Политички делатељи још се могу и покајати, многи од њих не губе људске особине. А *партије* су, очигледно, потпуно егоцентричне творевине, сами циљ њиховог постојања им забрањује да се кају).

Зато су нације, као организми пуни живота, пријемчиве за сва морална осјећања, те отуда, — ма колико то тегобно било, — и за покајање. „Морална идеја је увијек претходила рабању националности” — пише Достојевски („Дневник писца”; његови су при-

мјери: јеврејска нација се образовала тек после Мојсија, а многе од муслиманских — после Корана). А кад током времена у датој националности ослаби њен духовни идеал, тада националност пропада, и све њене грађанске уредбе и идеали". Како лишити нацију права на покајање?

Но ту одмах ничу недоумице, бар следеће:

а) Није ли то бесмислено? Очекивати покајање од цијеле нације, — значи претходно допустити гријех, порок, недостатак цијеле нације? Но такав начин мишљења одлучно нам је забрањен, барем већ сто година, тј. судити о нацијама у цјелини, говорити о особинама или цртама цијеле нације.

б) Маса нације у цјелини не понаша се и не поступа јединствено. А у многим државним системима она не може чак ни да спријечава нити да потпомаже одлуке својих руководиоца. Зашто онда она има да се каје?

И најзад, ако се и одбаце двије прве недоумице:

в) Како може нација у цјелини да изрази покајање? Свакако не друкче него устима и перима појединаца?

Покушаћемо да одговоримо на ова питања.

3

а) Само онај који посједује узвишено појимање нација, који види у њима не пролазни плод социјалних формација, него сложени, снажни, непоновљиви и не од људи измишљени организам, — само тај признаје нацијама и пуноћу духовног живота, пуноћу узлета и падова, дијапазон између светости и злочинства (истина, до крајњих тачака допиру само поједине личности). Наравно, све се то јако мијења током времена, у току историје: сама та покретна раздељујућа линија између добра и зла стално се таласа по области сазнања нације, понекад веома бурно. Отуда су сваки суд и сваки укор и самоукор, и само покајање — повезани са одређеним временом и заједно са њима ишчежавају, остајући у историји само преко контура које потсјећају на њих.

Уосталом и поједине личности се мијењају на непријатан начин у току свог живота, под утицајем животних догађаја и свог духовног дјелања (у томе и јесте нада, и спасење, и казна човјека, у томе што су нам промјене доступне, и што смо ми сами одговорни за своју душу, а не рођење или средина!), — но то нас уопште не спречава да дајемо оцјену „рђавих“ и „добрих“ људи, и то нам наше право обично не оспоравају.

Сличност између личности и нације је дубока: у мистичној природи нерукотворености и једне и друге. И немогуће је људским путем доказати зашто би било дозвољено оцјењивање једне промјенљивости, а друге забрањено? Ту се не ради о другоме до о условљености престижа, чак можда и превентивној, како би се избјегла небазрива употреба.

Но, остајући на интуитивном осјећању, на ономе како се ствари осјећају а не како на њих указује позитивно знање: код огромне већине људи *постоје* националне симпатије и антипатије, некад су оне заједничке једном одређеном кругу људи и изражавају се унутар њега (не много гласно, због стида пред лицем вијека), понекад је то осјећање (љубави или мржње, нажалост много чешће мржње) тако силно да захвата цијеле нације, избијајући на површину шумно ако не и борбено. Често су та осјећања изазвана погрјешним или површним искуством субјекта, увијек пак ограничена су на вријеме; некад ничу, некад се гасе, но она *постоје* и то чак врло интензивно. То сви знају, па је лицемјерје — забрањивати о томе говорити.

Услови живота нације се мијењају, мијењају се и околности и питање је да ли она има зашто да се *данас* каје. Данас — можда и нема. Но, с обзиром на промјенљивост постојања, као што човјек не може да проживи а да не учини гријех, тако не може да проживи ни нација. И немогуће је замислити такву нацију која не би имала зашто да се покаје у току свег свог битисања. Свака нација без изузетка, ма колико се она данас осјећала гоњена, оштећена, и потпуно у праву, — несумњиво је да је било времена када је и она дала свој удео бездушности, неправедности, надмености.

Примјера за то има на претек, читави низови, но овај чланак не спада у историјско изучавање. Проблем за себе о коме треба размислити је овај: кривице из које давнине још терете националну савјест, а којих је кривица она већ — ослобођена? ...

б) ... У томе и јесте особеност јединствених организама да се они истовремено и користе и страдају од дјеловања појединих својих органа. Чак и онда кад је већина становништва потпуно немоћна да спријечи у нечему своје државне руководиоце — она је осуђена на одговорност за њихове гријехе и погрешке. И у најтоталитарнијим, и у најобесправљенијим земљама, сви ми сносимо одговорност — и за своју владу што је таква каква је, и за походе наших војсковођа, и за „заслуге“ војника, и за пуцање наших граничара, и за пјесме наше омладине.

Хиљадама година је позната изрека: *ЗА ГРИЈЕХЕ ОТАЦА*. На први поглед изгледа да се ми не можемо за њих кајати — откуд кад нисмо ни живјели у њихово вријеме! — Ми смо ту још мање одговорни него потчињени тоталитарним режимима! Па ипак ова изрека није случајна, јер и сувише често смо видјели *казну* дјете због њихових отаца.

Нација, на тајанствен начин уједињена кад се ради о заједничком учешћу у кривици, упућена је по неопходности и на заједничко покајање.

в) Индивидуални израз општег покајања, не само што је проблематичан по својој вриједности, — јер, до које мјере је опуномоћен онај који га изражава? — он је и необично тежак за његове носиоце; за разлику од индивидуалног покајања, код кога савјети са стране, па чак и од блиских лица, не могу да утичу на тебе, чим се већ душа твоја погрузила у то стање, — онај који се подухватио да изрази национално покајање увијек ће бити предмет увјер-

љивих ограђивања, прекора, опомена: да не осрамоти своју земљу, да не да храну њеним непријатељима. Уз то, кад неко лично изговара ријечи покајања за своје друштво, потребно је да *раздијели* кривицу, да указује на разне њене степене код различитих група. То, међутим, мијења, помрачује сами дух и тон покајања. Само са историјске удаљености могуће је са сигурношћу судити колико вјерно је један човјек изразио право душевно расположење своје нације...

Покајање нације се највјерније, најопипљивије изражава у њеним *дјелима*. И то у последњим коначним дјелима и поступцима...

4

... Ми као руски писац имамо веру у природну склоност руског човјека ка покајању. Није случајно да једна од опорих пословица, које изражавају руско схватање свијести и живота, јесте пословица: *БОГ НИЈЕ У СИЛИ НЕГО У ПРАВДИ*. Наравно, није нам то само од наше природе, него нам је то од православља, које је у своје вријеме искрено прихватила и усвојила сва народна маса... Дар покајања био нам је богато послан, некада је он заливао собом широки део руске природе. Није случајно у нашем годишњем кругу тако важно место заузимао *опроштајни дан* (учи Вел. Поста). У далекој прошлости Русија је била тако богата покретима покајања, да је покајање било једна од првих руских националних црта. У допетровској Русији бивали су таласи покајања, тачније речено религиознога покајања, масовног, када је оно започело у грудима многих појединаца и сливало се у поток. Вероватно да то и јесте онај прави и истински пут свенародног покајања... Познати су нам бројни масовни покајнички одласци у скитове, у отшелништво, у манастире. И летописи и стара руска литература изобилују примјерима кајања. Касније је покајање почело да нестаје, дух покајања у народу да ишчезава...

...А наше овакво *друштво* — од кога је састављено него од нас самих? Сваки од нас, ако почне часно и поштено разматрати свој проживјели живот, без обмане, без прикривања, сјетиће се не једног таквог случаја када се претварао да уши његове не чују дозивање других у помоћ, када је равнодушно скретао очи са неког преклињућег погледа, када је спалио нечија писма и фотографије које је требао да сачува, када је заборавио нечије сроднике и удовице, окренуо леђа затвореницима... Од свега тога ми се можемо избавити *само* путем покајања, јер смо сви криви и сви умрљани. Социјално-економским промјенама — ма колико оне биле мудре и смишљене, не може се преуредити царство свеопште лажи у царство свеопште правде, јер се не ради о истим сразмјерама.

А ако се излије многамилионо покајање, признање и жалост — макар и не било да се свако од њих јавно каје, него само пред пријатељима и познаницима — како би се све то заједно назвало ако не *националним покајањем*?

Ми схватамо патриотизам као цјелосно и стално осјећање љубави за своју нацију уз службу њој, не кроз улагивање и одобравање њених неправедних претензија, него отвореношћу у оцјени њених порока, гријеха и кајања за њих. Требало би већ једном да схватимо да нема народа вјечно великих и вјечно благородних, то достојанство се с трудом заслужује, а лако губи. Треба знати и то да величина једног народа није у грмљавини труба, јер се физичка снага плаћа неисплативом духовном цијеном. И да се стварна величина народа налази у висини и степену његовог *духовног* развоја, у ширини душе, у ненаоружаној моралној чврстини...

— (5) 6 —

Може да изгледа на први поглед да смо постали неспособни за тај тражени пут искања и признања својих грјешака, гријеха и престопа. Но ако је то стварно тако, онда је немогуће наћи морални излаз из нашег ћорсокака. А сваки други излаз — није излаз. Него једино привремена друштвена самообмана.

...Обим покајања је — бескрајан. Ту се не могу превидјети ни стари гријеси, и оно што код других можемо урачунати у прошлост, кад се о нама ради — на то немамо право... Покајање је за свакога увијек тешко. И не само због препреке самољубља, но и зато што су сопствене кривице теже уочљиве...

И као што се поједини људи лакше откривају покајању а други му се противе, или чак остају непробојни за њега, мени изгледа да и код нација неке су више а неке мање склоне покајању...

И какво, чак одушевљено, очишћење изазива у нама признање од стране непријатеља њихове кривице пред нама! С каквом добром ревношћу би човек тада хтео да их претекне у кајању и да их превазиђе у великодушности!

Но та раскајаност губи смисао ако се само на њој остане: поплачеш, па живиш као и раније. Покајање је откривање путева за нове односе. За нове односе и међу нацијама.

Као свако друго покајање, тако и покајање нације претпоставља могућност *опраштања* од стране увријеђених.. Но немогуће је очекивати оптрошај ако се човјек сам не припреми да опрости. Пут узајамног покајања је и пут узајамног праштања.

Ко је без кривице? Криви су — сви. Но негдје мора бити пресјечен бескрајни низ увреда, и да се оне не упоређују ни по старини, ни по тежини, ни по обиму жртава. Никада се не могу упоређивати ни међу каквим сусједима ни вријеме, ни тежина увреда. Но осјећања раскајаности — она се могу упоређивати и поравњавати.

Оваква слика уопште ми не изгледа идилична, апстрактна, не примјенљива на савремену ситуацију. Напротив. Као што се не може да сагради добро друштво кад су односи међу људима рђави, тако неће бити ни доброг човјечанства све док буду постојали рђа-

ви, притајено-осветнички односи међу нацијама. И никаква *позитивна* спољна политика и никакви макар и највјештији напори дипломата, нијесу у стању да нађу такво рјешење како би свака страна нашла задовољење своје гордости; нити су они у стању да искоријене сјемена раздора и да уклоне све нове и нове сукобе...

Без стварања суштински *нових*, добрих односа међу нацијама сво тражење „свеопштег мира” или је утопија или расклимана равнотежа.

Узајамних кривица особито се много скупља у многонационалним државама и федерацијама. Да би такве државе могле да заснивају своје постојање на унутрашњој чврстости а не на свези принудне силе, за то је неопходно потребно да код народа који тамо живе постоји развијено покајно расположења, — иначе ће под неким пепелом вјечно да тиња и увијек изнова да се разбуктава пожар, катастрофалан за моћ тих држава. Западни Пакистанци су били немилосрдни према источнима — и држава је пропала, али се мржња није угасила. Насупрот томе, уз помоћ страног оружја и уз равнодушност цијелог свијета, сјеверна Нигерија се крваво обрачунала са источном. Тако је сачувано државно јединство, но ако то не буде поправљено покајањем и добротом побједиоца, у тој земљи никад неће бити стабилног и здравог стања.

Покајање је само припрема терена, само припрема чисте основе за даље морално дјеловање, припрема за оно што се у приватном животу назива *поправљањем*. И као што се у личном животу учињено исправља не ријечима, него дјелима, тим пре то важи за национални живот. Њега треба поправљати не толико чланцима, књигама и радио-емисијама, колико националним *поступцима*.

У односу на све суседне и даље од њих народе, који су увучени у нашу орбиту, наше ће се покајање показати чистим само тада када им будемо дали стварно на вољу да сами решавају своју судбину.

7

После покајања и одрицања од насиља долази, као најприроднији принцип — **САМООГРАНИЧЕЊЕ**. Раскајаност ствара атмосферу за самоограничење.

Самоограничење појединих личности много пута је запажено и описано, и свима је добро познато. (Поред тога што је оно пријатно за околину у свакидашњем животу, — оно може да има и универзално-корисни карактер за човјека и за *све* области његове дјелатности). Но, колико ми је познато, ниједна државна формација није покушала да спроведе доследно самоограничење, нити је то начелно поставила као свој задатак. А када је у тешким моментима примијењено на посебне случајеве (прехрана, гориво, итд.), самоограничење је себе одлично оправдало.

Сваки професионални савез и свако предузеће покушава да било каквим средствима заузме најпогодније мјесто у економији: свака фирма жели да се стално раширује, свака партија — да води своју државу; средња држава — да постане велика, велика — да загосподари свијетом.

Ми се са великом лакоћом трудимо да ограничимо друге, сва се наша политика само тиме и бави, тако да би онај који би предложио некој партији или држави да *ограничи себе*, без икакве принуде, само из етичких побуда, такав би данас био исмејан. Ми са упорношћу пратимо и бринемо се како да се ограничи неумјерена похвала *другог*, а нигдје се не чује да се неко одрекао *своје* похвале. Историја нам нуди, и то не једанпут, примјере крвопролића када је била обуздана похвала мањине, но ко ће и на који начин обуздати распаљену похвалу *већине*? Ко други ако не она сама.

Мисао о друштвеном самоограничењу није нешто ново. Налазимо је већ прије сто година код таквих досљедних хришћана као што су руски старообрјадци. У њиховом часопису „Истина” (Јоханесбург, 1867, бр. 1), у чланку К. Голубова, коресподента Огрева и Херцена, читамо:

„Својом неморалном брзином народ се потчињава злострадању. Истинска срећа није она која се постиже преко устанака и отимачина, јер то спада прије у недела развраћене савјести; само је оно истинска и сигурна срећа и добро што се постигне *далеко-видим саможешћењем*” (подвукао А. С.).

И на другом мјесту пише:

„Без саможешћења (самоограничења) нема истинске слободе”.

Послије западног идеала неограничене слободе, после марксистичког појимања слободе као свјесно-неизбјежног јарма, — ево истински хришћанске дефиниције слободе: Слобода је — *саможешћење*! Саможешћење — ради других.

Такво начело, једном схваћено и прихваћено премјешта нас — и као појединце а и све видове наших удруживања, друштва и нације — са *спољашњег* развоја ка *унутрашњем*, и тиме нас духовно продубљује.

Окретање ка *унутрашњем* развоју, превага унутрашњег над спољашњим, ако до исте дође, биће велики преокрет за човјечанство, који се може упоредити са преокретом од Средњег Вијека ка Препороду. Не само што ће тиме бити измијењен правац човјекских интереса и дјелатности, него и сам карактер људског бића (од духовне расејаности духовној сабраности), а тим пре — карактер људског друштва. Ако буде суђено да се тај процес негдје оствари револуционарним путем, то више неће бити као раније револуције: типа физичке револуције која пролива крв и увијек је безблагодатна, него тип *моралне револуције*, у којој ће бити потребно и смјелост и жртва, но не и свирепост. То ће бити неки нови феномен људске историје, засад непознати, у чије јасне форме још нико није у стању да прозре. Но разматрање свега тога превазилази оквире нашег чланка.

Тај и такав препород испољиће се и у области материјалног. Излаз за човјека није у жеђи за све већом и већом зарадом и освајањем, него у домаћинском, разборитом, цјелисходном трошењу онога што човјек има. Држава не треба, као што то чини сада и то понекад и без одређеног циља, да примјењује силу, по оном принципу: ако се негдаје врши насиље — врши га и ти; ако се неки зид да премјестити — премјештај га. Него и међу државама треба да буде прихваћен лични морал: не чини другоме оно што не желиш да теби чине, него у дубину освајати оно што имаш. Само је тако могуће створити нормалан живот на овој планети.

Појам неограничене слободе је поникао и у тијесној је вези, сад нам је то постало јасно, са појмом *бескочног прогреса*. Такав прогрес је немогућ на нашој ограниченој Земљи са ограниченим површинама и резервама. Престати се гурати и отпочети се самоограничавати и тако и тако нам је неизбежно: на то ће нас ускоро принудити мајчица Земља због наглог пораста становништва. А прихватање начела самоограничења још израније, *далековидим самостјешњењем*, — колико би било духовно вредније и субјективно лакше!

(...) Постоји безброј аспеката самоограничења. Нама, руским људима, потребно је да покажемо примјер широке душе, и — да покајање није неплодна ствар... Лечење наших душа за нас је сада најважнија ствар.

8

Но рећи ће нам: како далеко могу да се упуте нације, друштво, држава — у самоограничење? Један цио народ не може себи дозволити луксуз добровољних и пуних самоодрицања одлука, какве постоје код појединих личности. Јер ако један народ пређе на самоограничење а његови суседи не, да ли онда он треба да се супротстави насиљу?

Наравно да треба. Треба да буду остављене снаге за одбрану, но стварно само за *одбрану*, сразмјерно са реалном и неизмишљеном опасношћу. Остављене — у нади да ће се почети мењати и сва атмосфера човјечанства.

Ако ли се пак она не почне да мијења, онда нам је већ свима израчунато: свима нам је остало живота мање од сто година.

Новембар, 1973.

превео с руског
(Из књиге „Из-под глиб” Париз, 1974).
Јеромонах Амфилохије (Радовић).

Summary

Alexander Solzenitsin

REPENTANCE AND SELF-LIMITATION AS CATEGORIES OF NATIONAL LIFE

In this very interesting article, somewhat abbreviated in the Serbian translation, A. Solzenitsin tries to apply the Christian principles of spiritual and moral life to the general social and national life of people and nations. He does it, first of all, with the **repentance** and **self-limitation** as basic and always needed — especially today — categories both of personal and general socio-moral life and behaviour. For, without repentance and self-limitation an individual person and the whole nation and society, further on all Mankind, lose human qualities and become beastlike. The author illustrates this with some examples not only from a far past but also from our days reality.

The basic thought and message for the contemporary man expressed in Solzenitsin's essay is contained in the Russian proverb: God is not in power, but in justice.

„Срце има своје разлоге“...

Хришћанство, као светска религија и духовна сила неизмерне величине и снаге постаје неразумљиво ако се из њега издвоји личност Исуса Христа. Он је његов Оснивач и утемељивач и невидљива глава Цркве. И стварно, у хришћанству је све проткано Исусом Христом, од почетка па до краја, и без Њега „оно ишчезава као дим не остављајући никакве трагове“. Жива вера у Исуса Христа и благодатно општење и сједињавање с Њим, то је хришћанство. По учењу хришћанске догматике Исус Христос је оваплоћени Бог, и Његова земаљска мисија представља врхунац човекољубља и Божјег старања о човеку. Цар небески сишао је на Земљу, примивши тело човека, да би са људима поживео и да би смртном човеку отворио врата вечног живота. За своју величину и снагу у историји хришћанство дугује личности Господа Исуса Христа. Његово увек живо присуство јесте онај неисцрпни извор, који омогућава хришћанству, да и после две хиљаде година, заузима значајно место у свеопштој историји човечанства.

А тако ће бити и убудуће, по речима Спаситељевим: „И ево ја сам с вама у све дане до свршетка века“ (Мт. 28, 20). Лик Христов светли читавом свету, па чак и тамо где нема хришћанске цркве. Неком чудном силом Он привлачи себи људска срца и покорава их. Разумети тај огромни утицај хришћанства, и посебно личности Господа Исуса Христа могуће је, само ако претпоставимо да је Он стварно живео на земљи. Јер, ако Христа, као што нас уверавају противници хришћанства, никада није било, ако је Он митолошка личност; онда нам постанак хришћанске Цркве и њено непоколебиво ширење и напредовање кроз буре векова, остаје савршено нејасно.

За верујуће срце сваког хришћанина таква мисао се чини као богохуљење. И заиста, тако и јесте. Али не треба истовремено заборавити, да је личност Оснивача хришћанства многима „камен спотицања“. Јер, у целокупној светској историји нема личности око које је „никло толико питања, толико загонетки, око које се толико спорило и говорило, као што је личност загонетног Исуса из Назарета.“¹ Овакве и сличне тенденције представљају саме по

¹ Др. Јустин Поповић — Тајна Спаситељевог васкрсења — „Хришћанско дело“ — стр. 82 — свеска II — Скопље 1936. год.

себи велико застрањивање. Човек се у чуду пита шта је требало Петру, Јовану или неком другом, нама непознатом лицу, да ствара учење и покрет, чија је главна личност и оснивач производ маште, дакле, мит, уображење, фикција. Чуђење прелази у неверицу, када се зна каквом високом ценом је требало да се плати то проповедање „мита” о Исусу Христу. Испитивања, гоњења, мучења и смртне казне, већ у првим вековима хришћанства за следбенике новог учења, учиниле би, сасвим сигурно, да сви дигну руке од таквог посла; и покрет би замро, као и толики други, већ у зачетку. А тако шта се, ипак, није десило. Јер, проповедници и исповедници Исуса Христа, иако су проглашавани као непријатељи, не само Римске државе, већ и целог људског рода; иако су због тога, суђени, спаљивани на ломачама, распињани, бацани зверовима, убијани, подвргавани свим могућим испитивањима и малтертирањима — ипак се низашта на свету нису одрицали своје вере, не у Петра, Павла, Јована или неког другог апостола, већ у Исуса Христа. За Његово свето и спасоносно име подносили су сваку неправду, па су чак и са песмом на уснама одлазили у смрт. Зато, нас, верујуће хришћане и не збуњује то што се Христос јавно негира. Али, пођимо историјским редом.

Све до осамнаестог века нико, никада, није изразио сумњу у историчност Христове личности, нити у историјску веродостојност сведочанстава о Њему.

Иако су противници хришћанства, Јевреји и многобошци, још од самога почетка водили жестоку борбу са хришћанством, ипак, у стварност Његове личности никада ни најмање нису сумњали. Јеврејска литература првих векова хришћанске ере не садржи ни најмањих алузија у том смислу.

Прво испољавање критичког става према новозаветној историји представља иступање скептика и атеиста XVIII века. Свето писмо постаје тада предмет најоштрије, а често и директно необјективне критике и сумњичења. Истакнути критичари су: Свифт („Бајка о бурету”), Бејл („Историјски и критички речник”), Мелије („Завештање”), и нарочито Рајмарус, познат по делу „Wolfenbüttelischen Fragmente” („фрагменти непознатог”), које је издавао Лесинг. Између осталог у њима је било написано и ово: „Лутер нас је ослободио ропства предању, али ко ће нас ослободити још тежег ропства Светом писму”,² Те речи нам сасвим јасно показују и откривају жеље критичара рационалиста као и „објективност” њихове критике. Ова, у историји европске културе, прва по времену критика извора хришћанске религије одликовала се, то смо већ напоменули, оштрином и безобзирношћу. Она је била показатељ узвитланог атеизма и његовог ширења, иако у правим научним круговима није наишла на одјек. У суштини, рационалистичка критика XVIII века оставила је нетакнуто питање реалности Оснивача хришћанске цркве — Исуса Христа, и као главни циљ критика је поставила принцип да се из Новог завета одстрани сви елементи чудесног. Рајмарус је чак предложио решење за „демитоло-

² Лопухинъ Библейская история, том I, стр. 10, цитирано по: Лазар Милин, Апологетика, I св., Београд 1962. стр. 52.

гизацију" еванђелске историје. Све моменте из Христовог живота, који због чега било нису прихватаљиви или разумљиви, смело и одлучно прогласити за мит. Одстранити све митове, то јест, одбацити из еванђелске историје све оно што изгледа мало вероватно — то је била лозинка рационалиста па и многих савремених научника који се баве историјом хришћанства. Еванђелски извештаји се представљају као копије и „позајмице" из других религија; иако многи критичари признају да, „ништа у еванђељима не дозвољава да се мисли, како су њихови аутори били у ситуацији да познају светску религиозну литературу". Као што се види „демитологизација" се најпре односила на садржај еванђеља. Скоро сви догађаји из Христовог земаљског живота, од рођења па до васкрсења, објављују се за мит. Али, критичаре ипак није могла да напусти мисао да, као што нема дима без ватре, тако и у основи еванђелских прича, морају лежати прави догађаји; на које се сачувало сећање и који су усмереним преношењем дошли до аутора новозаветних књига. Они су били убеђени да се историјско зрно може издвојити из легенде која га окружује, путем скраћивања и одбацивања елемената чудесног и натприродног. Шта, међутим, значи одстранити из еванђелских причања елементе чудесног и натприродног? Па, то значи одбацити четири петине новозаветног текста. Но, без обзира на то, рационалисти су одстранивши и избацивши из књига завета све чудесно (између осталог и Христово васкрсење), сматрали да је и после тога могуће издвојити из мноштва митолошких причања, неколико стварних догађаја и, у крајњем случају, две несумњиво историјске личности: Исуса Христа и апостола Павла.

Као резултат таквог рада критичког разума настала је отприлике оваква конструкција новозаветне историје. У почетку 30-тих година, за време владе Тиберија, када је у Палестини прокуратор био Понтије Пилат, појавио се у Галилеји путујући проповедник Исус, син назаретског дрводеље. После кратке делатности у завичају, он прелази у Јерусалим, где објављује да је Христос кога су пророци предсказали. Хватају га и оптужују да је лажни пророк, мађионичар и нарушитељ Мојсијевог закона. Изведен је пред јудејски Синедрион, затим предан римским властима, и коначно распет на крсту. Ученици пострадалог Исуса, који су испочетка били у великом страху, ускоро се опет окупљају, одједном озарени вером да је њихов учитељ заиста Христос кога су предсказали пророци; да је он оваплоћени син Божји, да је васкрсао и да ће се поново вратити у слави. У име васкрслог Христа апостоли Петар и Јован оснивају у Јерусалиму прву општину хришћанских верника. После извесног времена учење нове вере преноси се из јудејске средине у грчко-римску. Савле, родом из Тарса у Киликији, који никада није видео Исуса, и који је жестоко гонио његове присталице, постаје његов одушевљени следбеник, објављујући да је он апостол и признавајући га за Месију, сина Божјег, који је себе принео на жртву да би донео спасење човечанству. Пошто је примио име Павле, и одрекавши се Јевреја који нису признали Христа, као Спаситеља, он се обраћа многобошцима сматрајући да ће они лакше прихватити истину. У име васкрслог Христа ап. Павле орга-

низује читав низ црквених општина у највећим градовима царства: у Риму, Коринту, Ефесу, Тесалоники, Филипама, а такође и у забаченој провинцији Галатији.

Ето, то су догађаји које су рационалисти, одбацивши све „митове“ и чуда, признавали истинитим. Заиста, жалосна слика. То је све што беше остало од хришћанства, под оштрим пером протестантског богословља. Јер, систем који су израдили рационалисти цветао је на теолошким факултетима немачких универзитета. Такво тумачење Новог завета задовољавало је духове широких кругова образованог друштва, пошто је конзервативни и умерено-либерални део интелигенције налазио у њему средство помирења вере и знања. И поред тога што рационализам не пориче реалност Оснивача хришћанске Цркве, не гледајући на то што Христа са божанског трона скида и „очовечује“, претварајући Га у обичног смртника, ипак „лик Спаситеља света, без оног мистичног ореола који га је окруживао, претворио се у представи рационалиста у жалосну сенку аскете — занесењака“.³ А и цела концепција критичарска о постанку хришћанске религије у погледу доследности, логичности и хармоничности далеко заостаје, по признању самих противника религије, за старом традицијом. „Тамо је била целина, целовита фантастика, све је било натприродно и волшебно — чудо „учовечења“ божанства, чудо васкрсења из мртвих, чудо победе праве вере над нечастивом спољашњом силом. А овде је одсуство логике и равнотеже саставних елемената; предлажу нам да поверујемо да је мученик који је само једанпут, на тренутак заблистао у Галилејској пустоши и незнано пострадао био оснивач светске религије“.⁴ Такво нам, ето, „чудо над чудима сликају научници — богослови, који су поставили себи за циљ да униште сваку „фантастику“ и мистику; протеравши је кроз врата, поново су је пустили кроз прозор“.⁵

Рационалисти су покушали да од старе хаљине искроје комаде за удобну одећу, али су, ипак, ликови Исуса Христа и апостола Павла, како су их они нацртали, врло неуверљиви и неистинити. Како било да било, заједнички смисао и циљ критике састојао се у разоткривању „тајне“ хришћанства, у тврђњи да су „основне чињенице“ његове појаве вештачка конструкција, изум и копија“ теолога“ првих векова наше ере. У целини желело се доказати да је хришћанство творевина *pieae fraudis*, побожне обмане.

Али друга половина XIX века, када су атеизам и антирелигиозки покрети достигли своју кулминацију, представља време још оштрије и озбиљније критике са научним претензијама. Као врхунац критицизма и „одстрањења митова“ јавља се мисао, да се и сам живот Исуса Христа представи као мит. Мањи број екстремних критичара није се устручавао да то и јавно изнесе, као на пример: Енглеz Робертсон, Калтхоф, па Пољак А. Њемојевски, који је у делу „Бог — Исус“, „открио“ у лику еванђелског

³ Р. Ю. Виппер, Рим и раннее Христианство, Москва, 1954, стр. 9 (цитирано по: М. Милидраговић, Сарајево, 1963. год.)

⁴ Р. Ю. Виппер — Рим и раннее христианство — Москва, 1954. стр. 73

⁵ Исто, стр. 74

Исуса синтезу свих обележја божанства сунца. Па, Американац Вилијам Б. Смит, који је у својим делима „Предхришћански Исус” и „Ессе Deus” „показао да је Исус од давних времена био у великом поштовању у круговима јудејских секташа, да је он митолошки јунак, другостепено божанство”,⁶ и други. Дода ли се томе да је Холанђанин Ломан изнео претпоставку да посланице ап. Павла припадају II веку хришћанске ере, и тиме подвргао сумњи постојање „апостола многобожаца”, који према „традиционалној шеми припада I веку хр. ере, и тако се представља савременик Клаудија, Нерона и Сенеке”⁷ — видеће се да је критика немилосрдно ударала на саме историјске основе хришћанства, желећи да коначно „растера густу маглу која од нас скрива историју првих векова наше сре”.

А иста је ситуација све до наших дана.⁸

Томе ништа не смета што већина савремених научника потпуно одбацује радикалне традиције скептицизма. Један од познатих историчара раног хришћанства Пјер де Лабриол, назива „глупим” и „безумним” хипотезе о томе да постојање Христа није историјски тачно. „Мисао о томе, да Христос никада није живео, да је Христос мит створен имагинарним визијама апостола Павла, таква мисао никада није постојала у умовима противника хришћанства”.⁹ Чак и један Јеврејин, бивши професор Јерусалимског универзитета, Ј. Клаузнер у књизи „Од Исуса до Павла”, иступа не само против радикалног скептицизма већ и против оних рационалиста који су, признавајући саму чињеницу стварног постојања Христа, ипак одрицали могућност да сазнају ма шта одређено о његовом животу и личности”¹⁰.

„После два века највишег критицизма, изјављује амерички историчар В. Диран, основни обриси живота, карактера и учења Христовог постају доста јасни и стварају најпривлачнији лик у историји”¹¹. Такође Американац, познати оријенталиста Олмстид, сматра реалним Христово јављање после распећа. Он сасвим логично закључује да се мора признати као стварно Христово јављање апостолима, јер без тога, не може се објаснити „упадљива промена у расположењу код Христових ученика, који су изненада, заборавивши на сузе и бол, доживели велику радост”¹².

Али овакви и још обзбиљнији научни ауторитети не могу ни за длаку поколебати скептике и све данашње противнике хриш-

⁶ Р. Ю. Виппер — Возникновение христианской литературы, Москва, 1946, стр. 17.

⁷ Роберт Ј. Виппер — Возникновение христианской литературы, Москва, 1946, стр. 99

⁸ Повод за писање овог чланка је управо чињеница, што су у последње време у нашој булеварској и журналистичкој штампи учестали чланци и памфлети, који на крајње необјективан и тенденциозан начин третирају баш овај проблем. Ту се наводе „сигурни” аргументи против реалног постојања Исуса Христа. Види о томе: Илустрована Рсвија 92, Религије и фалсификати, стр. 36—37, година III, бр. 110

⁹ В. Зеньковский — Апологетика — Париж — 1957. стр. 119

¹⁰ Р. Ю. Виппер — Рим и раннее христианство — Москва — 1954. стр. 10

¹¹ Исто — стр. 11

¹² Исто — стр. 12

ћанске религије. Тим пре то не могу учинити што су у питању „буржоаски историчари идеалисти“, како их називају савремени атеисти. Због тога се критика еванђелских извора а нарочито историјске појаве Исуса Христа, продужила све до данас, и то с несмањеном жестином. Не ради се о томе, да су историчари XX века пронашли сигурне доказе и аргументе, који би срушили „фаму“ о Христу као стварној личности у историји. Напротив, критика је само подстакла на озбиљнија истраживања, и многи резултати, а нарочито археолошки проналасци писаних споменика, па и резултати критике новозаветног текста, нимало не иду у прилог настојањима противника хришћанства. Шта више ти резултати директно негирају и руше све покушаје да се хришћанство представи као творевина „побожне обмане“.

Па о чему се онда ради? Ако нас савремена историографија уверава да нема ни најмањег основа сумњати у историјску реалност Исуса Христа, зашто се онда то питање и даље тако упорно потеже? Па због тога што Христос једноставно мора да нестане са страница светске историје.

Из истог разлога многи од данашњих научника „морају“ у свом истраживању доћи до одређених резултата. И тада настају покушаји и упињања да се колико-толико оправда „свој став“ и „убеђење“, од кога се ни по коју цену не сме одступити, па чак ни по цену доследности и објективности. Ставља се на „добош“ чак и лични реноме и ауторитет научника само да се постигне жељени циљ. Да таквом искушењу подлежу само „ситне душе“, па ни глава да нас заболи. Али кад то постане манир и понеких научника који уживају светски реноме, онда нам времена за чуђење чикада неће недостати.

Совјетски историчар и академик Роберт Јурјевич Випер признати је стручњак за Историју старог века у свету. Није ни чудо. У току свог дуготрајног живота (1859—1954), скоро седамдесет година се бавио изучавањем Историје. Изучавајући историју римског царства посебну пажњу и интересовање он показује за постанак и ширење хришћанске религије. Овом проблему посветио је и своја два дела; о постанку Новозаветног канона пише у делу „Почеци хришћанске литературе“, Москва, 1946. год.; а дело „Рим и рано хришћанство“ спада у модерну историографску литературу о настанку хришћанства. Будући да он одлучно заступа теорију да је мит о Христу, као историјској личности, књижевна легенда друге половине другог века; за нас је интересантно да видимо какви су то разлози и чињенице којима нас Р. Ј. Випер уверава да је истина на страни оних који Христа сматрају измишљеном личношћу, и да је наше хришћанско надање у „човека“, који никада није ни постојао, празна илузија, чист апсурдум.

По мишљењу Випера, сваки историчар који изучава хришћанство, критичка питања мора ставити у први ред. Али, још пре тога неопходно је потребно „уништити све остатке традиционалне шеме, искоренити све трагове рада састављача Новог завета, засноване на

миту и догми”¹³ да би се могло приступити правој „научној” реконструкцији историје оних векова „на које је осећање заглушено, унакажено црквеном традицијом”¹⁴. Критика такве врсте је исто тако потребна као што је у почетку земљорадничких радова, пре него што се почне орати, потребно окрчити пањеве и очистити њиву од дивљег растиња и корова.

НЕКА КРИТИЧКА ПИТАЊА

У области критике традиције пред истраживачем се појављују три главна задатка.

Први проблем је питање о пореклу Новог завета, о настанку његове централне легенде, о стварању мита о Христу — оснивачу хришћанске Цркве. Јер, за представу о Исусу Христу као стварној личности, која је живела и деловала средином I века нове ере, ми дугујемо искључиво Новозаветним списима. Антички писци уопште не знају за „таквог историјског радника”. Према томе, сведочанство Новог завета једини је аргуменат у корист реалности „Оснивача хришћанства”.

Али Випер новозаветним извештајима не признаје значај првих историјских извора и то углавном због тога што у њима има елемената „чудесног и митолошког”. Он сматра да је зборник „святих књига” сложена компликација, спајање у једну целину неколико радова. „Апостолске успомене”, „Исусове изреке” и „Пилатова акта” у којима се налази судски записник о Христу, то су три најважнија извора Новозаветних књига. Та дела носе на себи отисак књижевног, научног и поетског производа. Аутори и редактори новозаветних књига настојали су да ускладе различита тумачења, градили су претпоставке настојећи да докажу њихову правилност и сигурност. Они уопште нису били издвојени од књижевног света који их је окруживао, и то не само грчкоримског, но и оног изван Империје, нарочито иранског и индијског. У свом делу „Почетци хришћанске литературе”, Випер настоји да докаже како је мит о Христу, књижевна легенда друге половине II века. „Успоставивши” хронолошки ред новозаветних књига и њихово датирање; а ни једну не датира пре 150. године, изузев посланица ап. Павла, које датира 139. године, то јест, годином када их је јеретик Маркион донео у Рим искварене и прерађене, Випер вели: „Очекивање Христа, „Спаситеља” човечанства, моћне, заповедничке снаге, појављује се тек од времена јудејских устанака”¹⁵. Христос „Апокалипсе” носи све црте јудејског Месије, помазаника Божјег, кога су обећали пророци, вође „изабраног народа”, у борби с безбожним паганима. После пропасти устанака, значи у времену од 66—135. године, под утиском тешких недаћа, почеле су да се мењају и представе о Месији; замишљали су га као мученика, у његовом лику симболизовали су народне патње, помишљали су да се појављивао, али да

¹³ Р. Ю. Виппер — Рим и раннее христианство — Москва — 1954. стр. 12

¹⁴ Наведено дело стр. 74

¹⁵ Исто стр. 76

га нису препознали. Хришћанство Випер посматра као посебну јудејску секту која се у I веку нове ере још није издвојила од осталих религиозних струја. То одвајање настаје касније, у II веку, после пропасти устанака. А у трећем веку хришћанство постаје синкретистичко, прожима се паганским елементима, упија у себе стара веровања и митолошке представе. Према овој шеми Випер даје главне црте у Христовом развојном лику. Већ смо рекли да је у „Апокалипси” Христос војни помазаник, вођа у стилу Старог завета, то је још чисто јудејски Христос. Већ у „посланицама ап. Павла, Христос је производ грчког платонизма и гностицизма, тако је представљен у дијаспори.”

У Еванђељима се први пут појављује лик историјског Христа ваплоћеног у Исусу, сину дрвосече из Назарета, распетог за време Понтијског Пилата. Он спаја у себи све црте ранијих, давно очекиваних „Спаситеља”; порекло Давидово, остварење пророчанства — он је исцелитељ, пријатељ људи, пун љубави према њима, он смирује и покорава „зле духове”. Тада се, коначно, утврђује и датум његове стварне појаве на Земљи. Све у свему излази, да, кодекс „светих књига” треба посматрати као смишљену конструкцију теолошког система и религијске поезије; као посао оснивача Цркве, редактора, коментатора и апологета, друге половине II-ог века хришћанске ере. Нови завет је настао далеко од јудејског центра, у средини јудејске дијаспоре и грчко-римског многобоштва. Он обједињује дела која изражавају најразличитије, и чак супротне правце. То је спој мноштва праваца, компромис секташких учења која су се појавила у оквиру римске империје а после пропасти устанака.

Други проблем с којим мора рачунати историчар који пише о хришћанству, састојао би се у разоткривању фалсификација које су унели хришћански богослови III и IV века. Према схватању критике, ту је побожна варка деловала сасвим неприкривено. „Састављачи хришћанских догми поставили су себи за циљ да оспоре ћутање савременика, *Saeculi silentium*, неповољно за ауторитет цркве, па су у дела античких аутора који су писали у периоду између 70—120. године, убацили уметке”¹⁶.

Тако су у њихова уста ставили неколико судова о појави Исуса Христа и постојању хришћанских општина већ у I-ом веку хришћанске ере. Таква уметања (интерполације) Випер налази код четворице аутора: код Јосифа Флавија („Старине” 18. глава, 3, 4), код Тацита („Анали” 15, 44), код Светонија (у биографији Клаудија —25—), Нерона, 16, и код Плинија Млађег у преписци са императором Трајаном (X, 96, 97).

Исти историчар сматра да је, основна догма нове религије, а која се састојала у признавању чињеница земаљског пута, патњи, смрти и васкрсења Исуса Христа, у каснијем развоју хришћанства постала предмет полемике, и то двојаче: хришћана о многобошцима, и ортодоксних хришћана, следбеника Новог завета, са јеретицима који су одрицали реално Христово постојање (гности-

¹⁶ Р. Ю. Виппер — наведено дело, стр. 12

чари и докети). Полемике око Христа достигле су врхунац у епохи Никејског сабора, 325. године. Том времену припадају три уметка: код Јосифа Флавија, Тацита и Светонија. Њихова је тенденција, да материјалним доказима утврде историјско постојање канонизираних еванђелских „симболичких ликова”. Уствари, ове интерполације које су измислили хришћански богослови, значе наставак рада редактора Новог завета. Још су они учинили покушај да се Христос, кога је створила легенда, стави у оквире оног времена у коме су деловале историјски потврђене личности — прокуратор Понтијски Пилат и Ирод Антипа. То потпуно произвољно спајање мита и историје указивало је пут интерполацијама, сматра Випер.

Трећи критички проблем, треба да буде „раскринкавање мита о првобитном чистом хришћанству”. Сматрам, вели Випер, да је овај проблем тесно повезан са претходним. Организатори канона, редактори Новог завета, радили су руку под руку са браниоцима, проповедницима нове религије. И једни и други поставили су себи за циљ да учење које су изградили теолози поставе као једино правилно, ортодоксно, као учење које није имало претходника. Таква је, на пример, концепција дела „Против јереси”, епископа лионског Иринеја, који је био савременик састављача Новог завета. Живећи у исто време кад и организатори канона, прожимала га је иста мисао као и њих, да се ускладе различити теолошки правци.

Пошто су извршили „свој избор” из теза и излагања различитих група и секти, оградивши своју шарену композицију неприступачним зидом догме обавезне за све вернике; они проглашавају саму чињеницу цепања, деобу на јереси, као велики грех, гори него што је многобоштво или неверовање. „Њихова ортодоксност, њихово учење, настало је као резултат мирења претпоставки и противречности — али спој, који су једном постигли, они сматрају као полазну, првобитну истину”.¹⁷ И све што није ушло у тврђаву која је на тај начин саграђена, сматра се за штетно одступање. Краћко речено, „јереси су постојале пре канона, а не канон пре јереси”.

Тако су, дакле, састављачи Новог завета, заступници нове вере; аутор дела „Против јереси”, створили мит о првобитно чистом хришћанству, мит који је, попут легенде о Христу, настао на књижевној основи. „Хришћанско учење је, међутим, израстало полако и постепено, онако како су се мењале и прерађивале разне хеленистичке, јудејске, чак и индијске традиције и веровања”.¹⁸

Критика истиче, исто тако, да се нарочита пажња мора посветити изучавању социјално-економског и културног стања Римске империје, у чијем се крилу хришћанство издваја од јудејских религијских група тога доба. „Оно је пуштало корене у социјалном и политичком неправљу угњетеног становништва Империје, и оштрим, непомирљивим класним противречностима”.¹⁹ Идеја Спаситеља је, управо због тога и могла да се пронесе по разним областима моћне Римске државе, што су „угњетене и притиснуте масе

¹⁷ Р. Виппер — наведено дело — стр. 14

¹⁸ Исто, стр. 15

¹⁹ Исто, стр. 186

страсно жуделе да олакшају своју судбину, па макар и на другом свету". Кад се томе дода, да су очајање и безнадежност нарочито порасли после слома јудејских устанака, крајем I-ог и почетком II-ог века хришћанске ере, и као такви само потпомогли формирање хришћанства, припремљеног „свим претходним социјално-економским и идеолошким развитком Медитерана”.

То би, укратко, била критика „предкритике” Випера и „коров који се мора очистити”, да би, по његовом схватању, историчар био на строго научном терену.

Немамо намеру детаљније претресати све појединачне момен-те, нити анализирати концепцију и шему коју нам нуди овај историчар. Такође, унапред не сумњамо у објективност, озбиљност, па и компетенцију његове критике, иако су анализе и закључци тога рада итекако релевантни за нас, хришћане. Можемо рећи само то-лико, да је евидентно код овог материјалистичког историчара, као и код многих других, како се у критици хришћанства руководи идејом водиљом атеизма која гласи: „Почетак сваке критике јесте, критика религије”. Ако су објективност и ентузијазам правог истраживача у потрази за истином, код свих материјалистичких историчара равни Виперовој „предкритици”, онда нам је сваки комен-тар сувишан. Јер, ако и пре изношења аргумената у корист схва-тања да еванђелски лик Исуса из Назарета нема у себи ничег реал-ног, конкретног, историјског, треба хришћанство а приори тако „осакатити”, да га ни уз најбољу вољу и најбујнију машту не мо-жемо препознати — онда се заиста нема шта више критиковати. Већ и само „крчење и чишћење њиве”, овде је сасвим довољно.

Ми ћемо се искључиво задржати и критички промотрити по-кушаје и напоре Випера, да разоткрије фалсификације о Христу и хришћанима, које су тобоже унели хришћански богослови III и IV-ог века код јудејских и римских, многобожачких историјских извора. Тиме ћемо, нема сумње, задовољити сваку објективну кри-тику, остајући на терену само строго научно-историјских чињеница. А то је управо оно, што Випер стално захтева.

ЈУДЕЈСКИ ИЗВОРИ

Најпознатији јеврејски историчар I-ог века хришћанске ере, био је Јосиф бен Матија, касније прозван Флавије, син угледног свештеника из Јерусалима. Рођен је непосредно по крсној смрти Исуса Христа, 37. или 38. године, за царевања римског императора Каја Калигуле. Умро је вероватно око 110. године у Риму. Јосиф Флавије се истакао као даровит писац и историчар. Његова дела, писана на грчком језику, јесу опште признати ауторитативни из-вори за јеврејску историју од њеног почетка па до разорења Јеру-салима. Ово су радови који су му донели бесмртну славу: „Ста-рине” (*Antiquitates*) 93—94, „Јудејски рат” (*De bello Judaico*) 77—79, и „Јосифов живот” (*Vita Josephi*) после 94. године. И данас истори-чари изучавајући догађаје и личности првих векова пре и после Хри-ста, не могу заобићи сведочанства из његових дела.

У „Старинама” Флавије неколико пута спомиње и нама позната имена и лица старозаветне и новозаветне историје, и тако на несумњив начин потврђује њихову историчност. Ова сведочанства су, за проблем који нас интересује, од изузетне важности јер бацају живу светлост на ондашње прилике и личности. Ми, хришћани, дугујемо посебну захвалност овом јудејском историчару. Хвала му што пред нама у пуној реалности, живо и пластично приказана, дефилују све позната лица: Ирод, Ана, Кајафа, Пилат и други, тако да имамо осећај да их скоро можемо додирнути.

Најпре Флавије говори о Христовом претечи — Јовану Крститељу; да је будући „добродетељни муж” опомињао и позивао Јудеје, да у „међусобним односима чувају правдољубље, а према Богу дужно поштовање”. Народ је ишао за њим, и тада Ирод заповеди да се ухвати и баци у тамницу, а онда га је погубио. У оригиналност овог сведочанства не сумњају ни највећи скептици.

Друго место код Јосифа Флавија тиче се смрти Јакова, брата Господњег. И овај податак обично не подлеже сумњи.

Треће сведочанство у „Старинама” односи се на земаљски живот Исуса Христа. Тај одломак који прича о времену Понтијског Пилата гласи овако:

„У то време (за владе Понтија Пилата), живео је Исус, муж мудар, ако се он уопште може назвати човеком, јер је чинио чудна дела која су са истинском радошћу примана. Он је привукао себи многе, како Јудеје, тако и Јелине. И он беше Христос (тј. Месија). Када га је Пилат по оптужби наших народних првака, осудио на крсну смрт, то они, који су га били заволели од почетка нису отпали од њега. Он им је јавио трећег дана као понова жив, као што су ово пророци Божји предсказали, као и много чудних ствари везаних за њега. И до сада није нестало људи, хришћана, који се тако зову по његовом имену”.²⁰

Какво особито сведочанство. Није онда ни најмање чудно да су се они који одричу историјску реалност Христову, најпре окомили баш против овог одломка код Јосифа Флавија, сматрајући га несумњивом интерполацијом. Погледајмо и разлоге због којих се то чини.

Критика мисли да је, овако како читамо код Јосифа Флавија, могао писати само црквен човек, јер ми видимо у овом кратком извештају јасно израћену догматску формулу: „Исус је био Христос” — он је трећег дана васкрснуо... Овај одломак садржи таквих обрта, и израза које никако није могао употребити Јосиф Флавије. Он није могао на Исуса применити назив Христос, јер је у I веку хр. ере тај назив био симбол устанка, означавао је очекиваног цара који би уништио безбожне туђе народе и иноверце. Такво помињање Христа потпуно би противречило општој, помирљивој тенденцији у делима Јосифа Флавија.

Најзад, да је Флавије назвао Исуса Помазаником, то би претпостављало да га је признао за истинитог Месију, што опет не од-

²⁰ Jos. Antiquitates, XVIII, III, 3. Цитирано по: Иван Г. Панчовски — Личност Исуса Христа. Превод М. М. Михајловић — Ниш — 1969., стр. 29.

говара историјској стварности, јер немамо никаквих индиција које би евентуално указивале да је он био хришћанин.

За Випера још; ова брига о тачној хронологији, о везивању појаве Исуса Христа за историјско лице, прокуратора Понтијског Пилата, открива савременика и учесника хришћанских аријанских спорова из епохе Никејског сабора, који у превеликој жељи да потврди стварност Христовог страдања, смрти и васкрсења — убацује у цитирани текст у „Старине” Јосифа Флавија, као гаранцију сигурности и конкретности појаве Исуса Христа. Не треба се чудити што то није учињено раније, јер, према Виперу, таква могућност се хришћанским богословима указала тек у доба „кад је Црква преузела власт над државом, када је у руке црквених људи прешао посао редакције и издавања књига, које су у тадашњим могућностима биле рукописне”. За екстремну критику, значи, ово је очигледан и несумњив доказ да Јосиф Флавије није знао за Исуса Христа, нити за његове следбенике — хришћане. „Не, он очито није знао за њих — а то је доказ више у корист мишљења да они нису ни постојали у то доба, у доба кад је Јосиф писао „Старине”, а то је било 93—94. године, то јест, на самом завршетку I века”²¹

То су, ето, аргументи критике. Иако оправданост неких сумњи не можемо порећи, још смо далеко од тога да можемо признати исправност једностраног закључка који је овде изведен. Јер, сви објективни истраживачи су данас једнодушни да је оно место о Исусу аутентично, бар у основи. Оно сасвим одговара стилу Јосифа Флавија, и, ако је овај историчар уопште споменуо Исуса, онда је о њему морао говорити баш овако. Покушајмо, заједнички, анализу спорног текста, какав је до нас дошао.

1. Исус је ту представљен као мудар човек и као учитељ, какав је он сигурно и изгледао у очима својих слушаца, како код својих следбеника, тако и код противника. Нико објективан, слушајући његове дубокомисаоне беседе и прекрасне приче, не би се могао отети таквом утиску.

2. Чудна дела која спомиње Флавије да их је чинио Христос, не звуче нимало страно и невероватно у његовим устима, јер, не заборавимо да је он као Фарисеј веровао у чуда. Шта више, често их је тражио и тамо где их није било, и где нису била потребна и неопходна.

3. На крају, Јосиф Флавије говори о Исусу Христу као човеку који је себи привукао многе следбенике — не само Јудеје, него и Јелине. Ово сведочанство потпуно одговара историјској истини, јер се око 94. године, када је Јосиф завршио своје „Старине”, хришћанство било већ увелико раширило и међу јелинским становништвом Римске империје. У то време је већ и у Риму постојала добро уређена и организована хришћанска црква, где је, уосталом, живео и писао Јосиф Флавије. Према томе, овако формулисан Флавијев доказ заслужује да му се призна неоспорна аутентичност, јер стоји у пуној хармонији, како са садржином „Старина”, тако и са историјским фактима.

²¹ Р. Ю. Виппер — Рим и раннее христианство — Москва — 1954, стр. 81

И све дотле, извештај Јосифа Флавија о Исусу носи све знаке аутентичности истинитости. Али већ код речи — ο Ἀριτότος οὗτος — настају оправдане сумње. Апсолутна већина озбиљних научника се недвосмислено слажу да се овим речима не може признати оригиналност. Па и за текст који после тога следи постоје врло различита гледишта. Признаје се као врло вероватно, да је нека хришћанска рука ретуширала тај одломак, додавши му неке речи и изразе а вероватно и нешто сузивши или преиначивши; сигурно из добре намере, да би сведочанству Флавијевом о Исусу Христу, дала хришћанско обележје. Разуме се, непознати, добро-намерни исправљач није могао ни сањати да ће ефекат његовог рада бити сасвим супротан. Вероватно је да се у II веку хришћанске ере распространило једно издање Јосифових „Старина“, поправљено према хришћанским идејама.²² С разлогом се, дакле, сумња да горенаведене речи, а исто тако и текст који затим следи, не припадају Јосифу Флавију. Толико ради потпуне објективности можемо признати критици. Али, то уопште не доводи у питање Флавијево сведочанство у целини, јер, на основу критичке и језичке анализе текста и других историјских података, следи да је онај део у тексту пре оспоравањог несумњиво аутентичан; то јест, да је тај одломак изишао испод пера Јосифа Флавија. А то значи, да је за Јосифа Флавија неоспорна историчност Христове личности. Међутим, са неким ставовима из наведене критике Випера се никако не можемо сложити, јер су у питању очигледне неистине:

а) Нема никаквог основа за претпоставку да интерполације (кварење текста) потичу из епохе око Никејског сабора, дакле после Миланског едикта, 313. године, већ стога што знамо да „Ориген, пребацујући Јосифу Флавију што Исуса из Назарета није признао за Месију, сведочи да је у делима овога било помена о Христу”.²³ А Ориген је, као што знамо, живео читавих сто година раније, од претпостављеног времена „када је у црквене руке прешао посао редакције и издавање књиге”. Немогуће је да Випер није знао за сведочанство Оригена. Он га једноставно није узео у обзир.

б) Друго, није нам сасвим јасно, на који је начин била остварена превласт Цркве над државом, како то хоће критика; јер свако ко иоле познаје историју хришћанске цркве зна, да је тристагодишња борба хришћанства са многобоштвом оставила тешке последице и живе ране. Хришћанска црква је и после Миланског едикта живела у врло тешким и бурним временима, све тамо до VIII века, и никада апсолутну превласт над државом није постигла, бар не на Истоку. Па чак и да јесте, није нам јасно како су то хришћански богослови и апологети несметано могли кварити, да не кажемо фал-

²² Е.Ренан — Живот Исусов — прев. Филип Доминиковић — Загреб — 1921. године.

²³ Јевсевије на једном месту у својој Црквеној историји цитира сведочанство о Исусу као што га ми данас имамо код Јосифа Флавија. Али Ориген (Против Целса, I, 47; II, 13), блажени Јероним и Јевсевије на другом месту своје Историје, цитирају другу хришћанску интерполацију која се не налази ни у једноме од Јосифових рукописа који су дошли до нас. Наводи према Е. Ренан — Живот Исусов — прев. Ф. Доминиковић — Загреб — 1921. год.

сификовати, изворне, оригиналне текстове, према својим потребама. И зар се нико од савременика, учених многобожаца или Јевреја, не би сетио да укаже прстом на тако нечасну работу, и очигледне лажи? Па они су сваку прилику користили да науде хришћанству. Тиме би „хришћанска лаж“, једном за свагда била жигосана и осуђена пред лицем Историје. Најзад, јадно би то било хришћанство, када би доказе његове истинитости требало измишљати триста година после стварног оснивања хришћанске Цркве. Ако и за тренутак допустимо такву могућност, онда критици остављамо обавезу да нам пружи задовољавајуће одговоре на безброј питања која нам се намећу. Бојимо се, ипак, да би чак и сваки покушај да се нађе задовољавајуће објашњење, за критику био Сизифов посао.

в) Исто тако, ако је Исус из Назарета митска, измишљена личност, онда нам изгледа савршено необјашњива и вера и мучеништво, па и само постојање Цркве. Како нам, иначе, критика може објаснити чињеницу да су хиљаде и хиљаде мученика и исповедника одлазили у смрт с песмом на уснама и изговарајући име Христово с највећом побожношћу. На његово свето име нису похулили ни уз најсвирепија мучења и зверства. У чије име су умирали с надом на васкрсење? У чије, ако не у име Исуса Христа, васкрслог Господа и победиоца греха и смрти. Колико ту има психолошких противречности и правих правцатих апсурда! Питамо се да ли је заиста могуће да се „лаж хришћанства разли у море мученичке крви“, како рече један безобзирни противник хришћанства? И та „лаж векова“ и данас гуши људе. То се граничи са невероватним, јер, живот се даје само за оно што се поуздано зна да је истина и стварност, а не за некакве митове или исфантазирана божанства.

г) Не можемо а да не приметимо да Випер, неоправдано а свесно заобилази сведочанство Талмуда о Христу. Заправо, Талмуд, ту енциклопедију јудејске мудрости и живота, Випер и не сматра за историјски извор достојан и најмање пажње, и зато га одбацује такорећи с прага, а *limine*. Ово заобилажење Талмуда, то јест, јеврејских сведочанстава о Христу, не само што је неоправдано, него је то учињено свесно и намерно, с предумишљајем, да се не би суочио с непремостивим тешкоћама, у свом, иначе незахвалном послу. Укажимо на неке чињенице: 1. знамо да је Талмуд, у писменој форми, настао у временском раздобљу од другог века пре Христа, па до четвртог века хришћанске ере. Што у њему има и прича, легенди и митова, ништа не умањује његов значај за предмет који нас интересује. Напротив, сва јудејска сведочанства, и напомене које се односе на Оснивача хришћанске религије, иако у Талмуду изопачена, искварена и подвргнута руглу, имају врло високу научну вредност као и сва друга неоспорна историјска факта. А ево на основу чега то тврдимо. Средина из које долазе ова сведочанства била је врло непријатељски расположена према Христу и хришћанству. Према томе, ова се не могу посматрати пристрасним хришћанско-апологетским погледом. То би, уосталом било и незамисливо, јер је познато с каквом су предострожношћу, суревњивошћу и пажњом Јевреји чували и за-

писивали своје предање, тако да до њега није могла допрети рука хришћанског преписивача. Па и лик Исуса Христа, онако како је представљен у Талмуду, иако је у основним цртама историјске веран, толико је изопачен, богохулно изопачен, да већ и сама та чињеница сведочи да такав није могао изићи из пера неког хришћанског преписивача.

2. Да је Христос био легендарна, митска личност, а не стварно, историјско лице, састављачи Талмуда не би ни часа часили да у борби против „омрзнуте секте“, употребе тај најјачи и разорни аргуменат. Они би једноставно указали да Исус Христос уопште није постојао, да уопште није живео, нити је био разапет на крсту, па према томе, није могао ни васкрснути. Пошто то нису учинили, значи да им таква идеја није могла пасти напамет, јер су несумњиво знали за Исуса и његов земаљски живот — као уосталом и њихови савременици. У томе је сва снага и доказна вредност ових сведочанстава, коју ниједна иоле објективна критика не може порећи. И што се Випер на то и не осврће, то само доказује исправност наших мисли и немоћ његове критике. Уосталом, „ништа није теже и бескорисније него са разлoзима ума убеђивати срце, које већ има своје сопствене разлоге“.²⁴

РИМСКА СВЕДОЧАНСТВА

Да видимо сада и римска, многобожачка сведочанства о Христу, којих је, иначе, врло мало а доста су и оскудна. Прва, сигурнија и тачнија сазнања о хришћанима налазимо код римског историчара Светонија (65—135. год.). Нарочито му је запажено дело „Живот 12 Цезара“ (*De vita XII Caesarum*), које се датира са 120. годином по Христу. У том делу Светоније два пута говори о хришћанима. Први пут потврђује гоњења хришћана од стране Нерона, спомињући их као људе који су се предали новом и опасном сујеверју²⁵.

На другом месту, у биографији императора Клаудија, Светоније даје врло драгоцено саопштење. Он пише о томе да је Клаудије (41—54) изгнао из Рима Јудеје „који подигоше велику буку због бунтовника Христа (*impulsore Chresto*)“²⁶. Несумњиво да је овде реч о истеривању Јудеја о коме налазимо помена и у делима Апостолским (18 гл. 3 ст.), где стоји: „Клаудије је наредио свим Јеврејима да се удаље из Рима“. Рачуна се да је то истеривање било 9. године владе императора Клаудија, то јест, 49. год. после Христа. Овај датум потпуно одговара редоследу догађаја из Дела Апостолских. Јер, знамо да је ап. Павле дошао у Коринт почетком 52. године, и тамо је већ затекао једног Јудејца по имену Акила са женом Прискилом, као већ настањене, који су радили свој занат — израђивали шаторе —. Они су били принуђени да

²⁴ Р. Јосиф — Борба за и против јеванђ. Исуса Христа — Београд — 1936. године стр. 82

²⁵ Гаи Светонии Транквилл — Жизн двенадцати цезареј — Москва — 1966. — стр. 128

²⁶ Исто — стр. 126

напусте Рим и дођу у Коринт због наредбе Клаудијеве. Мада се аутентичност овог извештаја не пориче, постоје извесне сумње да речи „због бунтовника Христа” нису веродостојне. Випер је овај текст оставио без коментара. Међутим, не може се одрећи велика важност овог извештаја.

Прво — поменути извештај потврђује историјску веродостојност књиге „Дела светих апостола”. Друго — још важније, да се у њему говори како је узрок за истеривање Јудеја из Рима била велика бука, коју су ови подигли препирући се због Христа. А познато је да су се одмах после оснивања Цркве међу Јудејима појавили спорови у вези са проповедима апостола о Христу, распетоме и васкрслеме.²⁷ То исто догодило се и у Риму, где је доста рано било хришћана, како међу Јудејима тако и међу многобошцима.

Код другог римског писца имамо много сигурнијих података о хришћанима и о Христу. Корнелије Тацит (55—117), велики римски историчар и красноречиви писац, како га је још његов савременик Плиније Млађи назвао, и данас је необично цењен као писац коме је стало до истине. Осим списатељске надарености био је и врло образован. Највећу пажњу привлаче његови „Анналиси” (Annales) у 16 књига. Нажалост, тај толико значајан историјски извор није у целости сачуван. Али и оно што је остало необично је драгоцено за нас, јер Тацит у Аналима спомиње Христа и хришћане. Причајући о великом пожару у Риму за време Нерона, Тацит, између осталог пише:

„То су биле мере предохране које је захтевао људски разбор. Затим су боговима принете жртве на окајаније, питане су сибилинске књиге и, по њихову савету, упућене молитве Вулкану, Церери и Просерпини... Али ни људски напори, ни царева штедрост, ни обреди очишћења нису избрисали срамоту, нису прекинули приче да је пожар запаљен по наређењу. Да стане на пут гласинама, пронађе Нерон кривца и стане их кажњавати пробраним мукама.

То су били људи омражени због злодела која су чинили, а које народ називаше хришћанима. Име су добили по Христу којим је за Тиберијеве владе погубљен по пресуди прокуратора Понтија Пилата; потиснуто само замало, ово гнусно празноверје избило је и раширило се поново, не само у Јудеји, где се то зло и родило, већ и по Риму, где се стичу и негују све могуће и срамне и гадне вере са свих страна света. Најпре су похватани људи који су исповедали ту веру, а затим су они показали читаво мноштво других. Њима није доказана толико кривица за подметање пожара, колико мржња на људски род...”²⁸ Даље Тацит прича о мучењима и казнама којима су подвргавани следбеници Христовог имена.

Овај извештај одише оригиналношћу и потпуно одговора психолошком расположењу и схватању једног римског историчара и аристократе. Тацит је био светски човек „образован у традицији јелинске учености и римске правничке свести”. Зато он и говори

²⁷ Види Дела апостолска 18,50; 14,19; 17,13.

²⁸ Tacitus, Annales, lib. XV, cap. 44.

Цитирано по: Љ. Црепајац — Анали — Београд — 1974. године

о хришћанима као прави римски грађанин. Очигледно је, међутим, да он показује елементарно непознавање хришћанске идеологије; оптужује хришћане за злочинства и недела, сматра да су криви и да заслужују најтежу казну, а не интересује се за разлоге који су људе масовно привлачили новој вери. „Сигурно је пропаганда против хришћана била веома јака кад и Тацит, коме је иначе стало до истине, каже да им је доказана мржња на људски род — дакле, управо оно што је супротно основном начелу хришћанства”.²⁹ За једног римског грађанина све су то „гнусна празноверја, срамне и гадне вере”, којима није вредело посвећивати више пажње, и за чије мученике он нема много речи саучешћа.

Екстремна критика, ипак, не мисли да је наша анализа исправна, него цело сведочанство сматра за интерполацију. На темељу чега се може посумњати да читав овај одломак не припада Тациту? Випер одговара: „Поменути извештај пун је бесмислица и чудноватих ствари; прво, у смислу књижевне композиције, друго, што се тиче садржаја чињеница које се у њему саопштавају и, треће, по неким политичким формулама примењеним у њему”.³⁰

1. У оном делу „Анала”, где се излажу догађаји за владе Ти-берија, о Христу и његовим следбеницима није речена ни једна једина реч; сада, када је дошло до пожара за време Нерона, аутор као да се досетио, као да је увидео своју грешку, па се жури да да историјско објашњење с тачним датумом, при чему се испоставља да је велико зло које су нанели секташи стигло да добије велику снагу. Такав преокрет уопште није својствен Тациту, а сумњичавост се појачава тиме, што Тацит раније не помиње хришћане ни једном једином речју.

2. С историјске стране, пред нама је слика која изгледа врло мало вероватна. Јер, ваљало би прихватити да се за 30 година које су прошле од Христове смрти до поменутог догађаја у Риму, 64. године, хришћанство толико раширило да су његови следбеници већ и престоницу окупирали.

3. Подједнако је чудно што Тацит спомиње прокуратора Јудеје Понтија Пилата.³¹ Треба се сетити да су прокуратори у провинцијској управи били другостепени чиновници, који су били потчињени легату, намеснику целе провинције. Како му је могла пасти напамет мисао да уводи, ради хронолошке тачности, име незнатног чиновника? То би било, примера ради, као кад би ми пишући биографију нашег песника Алексе Шантића, рекли, да је он ушао у књижевност у време док је у Мостару општински начелник био Петар Петровић. Одакле би Тацит уопште могао знати за Понтија Пилата? Очито, од Јосифа Флавија. А Јосиф, сматра Випер, иако доста прича о прокуратору понтијском Пилату и његовим свађама са Јудејима, ипак ништа не сведочи о смртној казни над Хри-

²⁹ Наведено дело — коментари и тумачења — стр. 640.

³⁰ Р. Ю. Випер — Рим и ранее христијанство — Москва — 1954. стр. 188

³¹ Понтије Пилат (Pontius Pilatus), према Тациту, прокуратор, а према новијим истраживањима префект Јудеје од 26—36. године. За време његова намесништва осуђен је и распет на крсту Исус Христос — Љиљана Црепајац — коментари и тумачења — стр. 640.

стом. „Понтијски Пилат понајвише и одаје присуство фалсификације и фалсификаторову замисао, да баш он послужи као најјачи доказ реалности Исуса Христа”³².

Сличну композицију и извештај о хришћанима Випер налази и код Плинија Млађег, у његовој преписци са императором Трајаном. То, а и „велика сличност” писма Плинија Млађег о хришћанима са 44-ом главом XV — те књиге Тацитових Анала, „наводе” критику да посумња да је Плиније аутор тих писама, као и у то да та писма припадају Трајановом времену. Али, интерполатори су, мисли Випер, свој посао обавили врло добро, толико добро, „да су све до данашњег дана ти проналасци окивали машту многих историчара, који су признавали као тачне вести о Христу и хришћанима, на које су наилазили код Јосифа Флавија, Тацита, Светонија и Плинија Млађег”.³³

„И због тога сам ја”, завршава Випер примедбом, „а у интересу научног разјашњавања, дао свој прилог да би се једном заувек одстранила та, врло велика препрека у научној обради стварне историје хришћанства”.³⁴

КОЛИКО ЈЕ ОВА КРИТИКА ОПРАВДАНА?

Све тобожње противречности и „бесмислице” су углавном сконструисане и само на први поглед то јесу.

П Р В О — Виперу изгледа сумњиво што Тацит не спомиње хришћане кад говори о времену Тиберијевом, дакле, о добу кад је распет Христос, и што то чини тек касније кад пише о Нерону, као да се нечега досетио и жели да исправи своју грешку. На први поглед заиста изгледа нелогично. Видели смо, међутим, да Тацитов начин причања носи све знаке аутентичности. Онако се према једној презреној јудејској секти могао понашати један горди римски аристократа. И ту нема ничег сумњивог нити нелогичног. Исто тако нам изгледа да, није случајно што Тацит говори о хришћанима тек поводом пожара у Риму. Зашто би се он баш морао држати хронологије и давати обавештења о „гадном сујеверју”, за које уосталом, није морао баш ништа ни чути; тим пре што су се догађаји одвијали у далекој Јудеји, која је била само једна римска провинција, и што хришћанска заједница тек у каснијим годинама постаје фактор с којим се грчко-римски свет морао суочити. Ако се томе дода да је оснивач тога учења доживео најсрамнију судбину, да с разбојницима умре на крсту, убијен од својих сународника — онда је још разумљивије колико је мало интереса имао Тацит да се држи историјског редоследа. А догађај о коме прича у XV-тој књизи својих Анала, и о којем се причало по целој Империји, могао је Тацит и сам доживети, јер, тада је био већ довољно одрастао. Такође је био у ситуацији да и од савременика дозна појединости. Описујући, дакле, тај страшни пожар у Риму, као и приче које су кружиле у

³² Р. Ю. Виппер — наведено дело — стр. 186

³³ Исто — стр. 227

³⁴ Исто — стр. 227

народу, да је император Нерон био узрочник из тога, Тацит, и поред свег презрења према хришћанима, није могао а да их не помене. Јер, они су били ту, у Риму, и то у повеликом броју. И не само да су они били у Риму, него је Нерон, плашећи се народног гнева, кривицу за пожар подметнуо хришћанима. И тада су почела прва масовна гоњења хришћана од стране римске и многобожачке власти. Па и сада, спомињући хришћане, Тацит се није много трудио да се поближе упозна са хришћанством; са учењем „нове секте“ и животом њених чланова. Једино се тако може објаснити како се Тациту, који је иначе познат по својој ревности за истином, могло десити да оптужи хришћане за мржњу на људски род, наводећи да им је та кривица доказана. А да се бар мало заинтересовао, видео би колико је та оптужба неистинита, и колико је то бескрајно далеко од хришћанског учења о љубави.³⁵ За њега је, међутим, било довољно и ово што је написао, јер све су то „срамне и гадне вере“, којима не вреди посвећивати више пажње.

Д Р У Г О — што се тиче неверице критике, да се хришћанство могло за 30 година тако брзо раширити, да Христове следбенике срећемо већ 64. године у Риму, за време пожара, и то у масовном броју — нећемо се много трудити да Випера у такву могућност убеђујемо. У односу на хришћанство и Цркву он је, и без овога, пун неверице, неповерења и сумње. Зато нам се чини да ту разумевање не би имало ефекта а ни потребе, јер да је хришћана било у Риму већ у I веку хришћанске ере, то је податак који стоји ван сваке сумње.

Т Р Е Ћ Е — нисмо баш сигурни да је помињање прокуратора понтијског Пилата, камен на који се претпостављени хришћански интерполатор спотакао. За ову личност Тацит би могао дознати на више начина, и из више различитих извора. А за поређење које прави Випер, и које смо ми ради лакшег појимања пренели у наше оквире, можемо рећи да у овом случају није на месту и да је савим лоше одабрано. Јер, Тацита, као римског историчара и грађанина, име једног прокуратура Империје, конкретно, Понтијског Пилата, још увек много више значи, него име једног Јеврејина; који не само што је припадник једног покореног народа, него је још и разапет на крсту од својих сународника. Где је ту онда противречност и несклад? Очигледно је Випер правио поређење ретроспективно идући од последица ка узроку. Јер, Корнелије Тацит није могао знати о Исусу из Назарета оно што данас зна цела Васељена. Допустимо за моменат да је податак о Пилату Тацит узео од Јосифа Флавија; али то још не значи да податак о крсној смрти Христовој могао добити из других извора. Па чак да је све и узео од Јосифа Флавија, то никако не значи да је у питању интерполација — јер је напред доказано да нема оправданих сумњи за негирање аутентичности Флавијевог извештаја о Исусу „мудром мужу“ који је чинио чудна дела.

Најзад, никако нам не може бити јасно како то Випер мисли да је Тацит преписао неке податке од Јосифа Флавија, кад он,

³⁵ Љиљана Црепајац — Коментари и тумачења — стр. 642

први, пориче аутентичност читавог извештаја о хришћанима из 15. књиге Тацитових Анала. Па, ако су уметања код Тацита, Светонија, Плинија Млаћег и друга, дело „хришћанских богослова и апологета из IV века”, како је онда Тацит, ни крив ни дужан, могао нешто преписати од Јосифа Флавија, који је живео у I веку хришћанске ере? Заиста нам није јасно. А и једно и друго тврди познати историчар старога века, који поштује само строго научни метод. Ако је и од њега, много је.

Немамо намеру износити Виперове примедбе на преписку Плинија Млаћег и императора Трајана, јер су оне исте као и сва претходна критика. Ниједан историчар не може с разлогом оспоравати оригиналност сведочанства Плинија Млаћег о хришћанима.³⁶ Сумње су ту без икакве основе, или, боље рећи, настају из тежње да се на сваки начин одстрани сва историјска сведочанства о Христу. Аутентичност Плинијевог сведочанства, поред осталог, убедљиво потврђује Тертулијан. У свом делу „Apologeticus” (око 200. год.) помиње Плинијево писмо, као и одговор императоров. Ту је могућност било какве преваре искључена. Познато је како је Тертулијан имао будно осећање за правду и високу свест о истини, па је немогуће да је био преварен од каквог измишљеног интерполатора, а још је невероватније да је сам због какве шпекулације, могао извршити књижевну фалсификацију. Осим тога, његов састав је био упућен императору Септимију Северу (193—211), који је одмах могао установити, према државном архиву, недостатак било какве преписке Плинија Млаћег и императора Трајана о хришћанима. И баш због тога, нисмо узели у обзир критику овог сведочанства, која је, не само неоправдана, већ и тенденциозна и бесмислена.

И да се запитамо, на крају, до каквих смо сазнања дошли размишљајући на овакав начин? Уверивши се у неоправданост и необјективност критике, још једном смо само своју веру а и аналитичке способности нашег ума ставили на пробу. Додуше, у томе нас је доста помогао и Випер, конструишући провидне и нелогичне примедбе, чију слабост и неистинитост није било нарочито тешко уочити и доказати. Још смо се једном уверили да не постоје научно-историјски разлози који би потврдили разметљиву тврдњу свих атеиста и противника религије о томе, да је Исус Христос измишљена, исфантазирана, митска личност; а да су поменуто сведочанства тобоже интерполације хришћанских богослова и апологета III и IV века хришћанске ере.

Али, то није био једини, чак ни главни циљ овога рада. Јер, да је Исус Христос историјска личност, Оснивач хришћанске Цркве и наш васкрсли Господ, то смо ми, хришћани, знали и веровали и без овога, и пре овога. Примарни и најважнији циљ нам је био да, још једном потврдимо и докажемо неоспорну истинитост и вечиту важност оне бесмртне Паскалове мисли, да „срце има своје разлоге које разум не познаје”. „Када срце говори, ум је глув и слеп, и није у стању да види ни оно што и јед-

³⁶ Види: Plinius Secundus, Epistolarum, lib. X, Epistola XCVI, s. 230—232; Руски превод, стр. 343—345.

ног детета непомућена памет увиђа”.³⁷ И зато, ако је срце човечје заробљено мржњом према религији и према Христу, онда ни најоправданији разлози разума, ни најочигледнији докази не могу ништа учинити. То је тако чак и онда када су у питању познатији ауторитети него што је совјетски историчар Роберт Јурјевич Випер. Њему нека је хвала на „доприносу” у разоткривању мистерије раног хришћанства, али нам се чини да нећемо претерати ако кажемо да је у његовој студији тог проблема једино истинита и очигледна његова намера и жеља да Исуса из Назарета, пошто-пото, по сваку цену и на било који начин избрише из Историје човечанства. Све остало је „историја” за коју он неисцрпно сипа податке, углавном, из своје маште. Јер, „историјски карактер Христове личности толико је солидно засведочен да одрицање исте, макар било на темељу свих средстава модерне науке, не може се претворити у неоспорну научну истину”.³⁸

Међу научницима, историчарима, нашег времена нема сумње да је Исус Христос историјска личност и да његов живот припада историји, а не измишљотинама и митологији.

ЈОШ НЕКЕ НЕДОУМИЦЕ

И поред поменутих, јудејских и римских, сведочанстава о Христу је ипак сувише мало. То нам намеће питање да ако за тренутак и пристамо на претпоставку да су споменута документа касније интерполације — откуда да их је тако мало и да су и више него оскудна? Зашто ти, који су се, наводно, решили на књижевно фалсификовање извора, зашто нису спомињући о Христу, писали опширније, садржајније и са далеко више подробности? Јер, да им је био циљ да на сваки начин потврде историчност Христову, тако би свакако радили.

А посебан је проблем каквог су уопште имали разлога да фалсификују изворе, када у њихово доба није било ни најмањих сумњи у историјску реалност Исуса Христа? Покушај критике да ово објасни епохом христолошких јереси III и IV века да су се, тобоже, ортодоксни богослови и апологети у борби против гностика, евионита, докета, аријеваца и других јеретика, послужили овако „спасоносном идејом”, не може се прихватити, због очигледних контрадикција са историјским чињеницама.

Па, ипак, да ли се треба чудити зашто имамо тако мало података? Господ Христос је дошао на Земљу ради спасења људи, и Његово је дело, наравно, повезано с историјом — али не површно — него се односило на тајанствени смисао историје. Ми знамо, међутим, да Га ни Израил није познао, иако су Његови сународници по телу охрабрани пророцима, очекивали испуњење обећања и долазак Месије. „Својима дође и своји га не примише”, по речима

³⁷ Р. Јосић — Борба за и против јеванђ. Исуса Христа — Београд — 1936. — стр. 29.

³⁸ Иван Г. Панчовски — Личност Исуса Христа — прев. М. М. Михајловић — Ниш — 1969. д. II — стр. 20.

апостола Јована Богослова. Па чак ни Његови апостоли, све до после васкрсења, нису у потпуности разумевали прави смисао Христове науке и Христовог доласка на Земљу. А кад је тако било у Израиљу, зар је онда уопште чудно што свет изван Израиља није приметио Христа? И тек кад је хришћанска црква, умножавањем својих чланова, следбеника Христових, најавила препород човечанства, тек тада скреће пажњу на себе многобожачког света. И због тога у писаним споменицима из епохе раног хришћанства има тако мало сведочанстава о Христу. И управо чињеница да их је тако мало и да су тако оскудна сведочи и потврђује њихову аутентичност. „За дивљење је не то”, пише један библијски критичар, „што има толико невероватних извештаја о Христу, већ обратно, што их је тако мало. Исус, додаје исти критичар, био је много мање предметом невероватних извештаја, него велики број других великана историје”.³⁹ Ако је икада у историји било оригиналне личности, онда је то без сумње био Исус. „Да, о Христу је, при обиљу јеванђелских причања, било сасвим мало измишљотина”. Ако за поређење узмемо само живот мудраца и чаробњака из I века хришћанске ере, Аполонија Тијанског, о којем је у III веку писао (подражавајући Еванђеље) и приписивао му много чудесних дела и легенди, неки Филострат, уверићемо се одмах, да о Христу нико ништа није измишљао — јер да се само почело измишљати и „стварати” било шта о Њему и о Његовом животу — свему томе сигурно не би било краја.

Цела Христова појава, међутим, у свим моментима Његовог живота и рада, приказује нам најоригиналнији, најсавршенији и највеличанственији лик у историји. Његова морална и интелектуална снага и величина задивљује. „Слика коју нам представља ортодоксна традиција у Еванђељима, јесте нешто савршено оригинално и савршено лепо, племенито и добро”.⁴⁰ Каква је само изузетна хармоничност црта Христовог карактера? Све показује савршен склад, и ништа не страши, не одудара једно од другог. То је осетио и истакнути француски мислилац, Жан Жак Русо, који је иначе далеко од ортодоксије, кад у свом „Емилу” пише: „Каква благост, каква чистота у његовим наравима! Каква узвишеност у његовим начелима! Каква дубока мудрост у његовим говорима! Какво присуство духа, каква финоћа и каква тачност у његовим одговорима! Какво владање собом у његовим тешким искушењима! Где је тај човек, где је тај мудрац који би могао тако поступати, страдати и умрети без слабости и разметања?”⁴¹.

Јединственост у сваком погледу издваја Исуса Христа из круга смртних људи, од свих уопште људи који су ходали и делали по овој нашој планети. Леополд фон Ранке, историчар светског гласа, проучавајући Исуса Христа и друге велике појаве, доноси овакав суд: „И са становишта нашег светског посматрања ми смемо рећи: невиније, силније, узвишеније, светије, није ништа на

³⁹ В. Зенъковский — Апологетика — Париж — 1957., стр. 127

⁴⁰ Р. Јосић, Борба за и против јев. Исуса Христа, стр. 86

⁴¹ J. J. Rousesu, Emite — IV

цитирано по: Р. Јосићу, Борба за и против јев. И. Христа, стр. 69

земљи било, него што су Христов живот, његово страдање и његова смрт! У свакој од његових изрека веје чисти дах Божји; то су речи, како рече ап. Петар, „речи вечнога живота”. Људски род није имао ни једну појаву, која би се са овом појавом — појавом Исуса Христа — ма и издалека могла мерити и упоредити”⁴².

Христова импозантна фигура учинила је силан утисак, ненадмашен утисак, чак и на једног Ренана, добро познатог писца „Живота Исусовог”, који Еванђеља сматра за приче; али који не сумња у историчност Христову, називајући га „човеком огромних димензија”. При крају свог „еванђеља”, у једном тренутку надахнућа, он је написао:

„Ма шта неочекивано да нам донесе будућност, Исуса неће нико надмашити! Почивај у својој слави, племенити просветитељу. Твоје дело је завршено, твоје божанство утемељено! Уз цену неколико сати патњи, које свакако нису ни досегле до твоје велике душе, задобио си најсавршенију бесмртност. Као застава наших противречности, ти ћеш бити знак око којег ће се бити најжешћа битка. Триста пута живљи, триста пута више љубљен после своје смрти, него у оне дане кад си ходио по Земљи, ти ћеш толико постати угаоним каменом човечанства, да би истргнути твоје име из овога света значило, потрести га до темеља. Између тебе и Бога неће се више правити разлика. Потпуни победиоче смрти, завладај царством у које ће за тобом доћи, царским путем што си га ти обежио, векови обожавалаца”⁴³.

Величина, оригиналност, савршенство и светост Христовог еванђелског лика толико плени и привлачи да се и велики Достојевски није постидео да изјави: „Када би ми неко могао доказати да је Христос ван истине, и када би збиља истина искључивала Христа, ја бих претпоставио да останем са Христом а не са истином”.

Да ли је могуће да би Његови ученици, прости галилејски рибари, сељаци и цариници, који су били без икаквог образовања; да ли је могуће да су они били у стању измислити и оцртати једну тако дивну, величанствену и божанску слику, ако пред собом нису имали стварни оригинал те слике? Ко би међу њима био у стању да пронађе оне речи које се Исусу приписују? Или да измисли онакав живот и карактер каквим нам се Он у Еванђељима приказује? Бесумње, за тако шта би била потребна огромна, изванредна, морална и интелигентна снага, која се апсолутно не може претпоставити код галилејских сељака и рибара. Зацело, то нису могли бити галилејски рибари, а још мање су то могли бити први хришћански писци.

„Оно што нас задивљује кад читамо Јеванђеља и размишљамо о њиховим писцима, то није дивљење самим писцима, него дивљење ономе о чему они пишу. Да су они измислили јеванђелске карактере, и када би се ми могли у то убедити и уверити, да су ови заиста њихови изуми, наше дивљење било би само њима упућено. Али баш овакав њихов Исус, јеванђелски Исус, доказ је реалности тога

⁴² Leopold van Ranke, Weltgeschichte, 1—16, 1 Th., S. 169

цитирано по: Р. Јосић, Борба за и против јев. И. Христа, стр. 76

⁴³ Е. Ренан — Живот Исусов — прев. Ф. Доминиковић — Загреб, 1936. стр. 252.

Исуса".⁴⁴ И, заиста, тада би сви они који су учествовали у вајању таквог лика, у далеко већој мери заслужили наше дивљење него и сам херој. Зато је вероватност да би такав лик могао бити измишљен, далеко већа немогућност од оне да је он историјски оригиналан и веран.

Претпоставимо сада, да немамо никаквих историјских сведочанстава, никаквих података о Исусу Христу и Његовом животу и раду; ни Еванђеља, ни Предања, ни римских сведочанстава, апсолутно ничега. Па чак и у том случају ми бисмо били принуђени на закључак да је Он морао постојати, јер нам је Историја оставила зато други, грандиозни споменик Његове стварне присутности у свету — само хришћанство.

Уопште, ако и за моменат допустимо, да у историјској стварности никада није било Христа, да је Он мит створен фантазијом, тада нам непоколебиво ширење хришћанске Цркве кроз буре векова изгледа потпуно несхватљиво, и као особито чудо. Када бацимо поглед на прве векове хришћанства, видимо како је оно, слично квасцу у тесту, брзо нарасло и свуда продрло упркос силног отпора, да убрзо постане светска религија. Ако су и историјске околности у многOME помогле успеху ове чудесне револуције; то је само знак више да је она руковођена *Промислом* — "јер околности помажу само праведним и добрим покушајима". Има ли ишта чудније од тога да свет поклони вере маленом броју непознатих и необразованих људи, пореклом из најнижег staleжа, који у тако кратком времену и у великој тишини изазваше револуцију, која је дошла под именом Христове науке?

„Ко није видео Христа да је у телу васкрсао и да се на небо вазнео, веровао је речима ових људи, и чудесним знацима које су чинили. А ко не верује у стварност чуда која су чинили апостоли, да би њихова проповед о васкрсењу и вазнесењу наишла на веру, то нам је довољно барем и ово једно силно чудо: да је ипак цео свет поверовао тим проповедницима у њихову вест (јеванђеље) без икаквог чуда"⁴⁵.

Зато ако је Христос производ хришћанске Цркве а не њен узрок, онда почетак хришћанства остављамо да виси у ваздуху. И, што је најинтересантније, ми знамо да нема ни једне историјске религије која не би имала свог оснивача, само се хришћанству одриче оснивач, и оно се приказује као продукт чистих измишљотина насталих „литерарним извртањем“.

Потребно је немати баш никаква смисла за историју па одрицати историјску основу хришћанству, то јест, порицати личност његовог Оснивача.

⁴⁴ Р. Јосић — Борба за и против јев. Исуса Христа — стр. 89

⁴⁵ Aur. Augustinus, De civitate Dei, I, XXII, S. 5

Цитирано по: Р. Јосић — Борба за и против јев. Исуса Христа, стр. 92

Summary

Deacon Obrad Simulov

»THE HEART HAS ITS OWN REASONS...«

The author tries to prove that the efforts of the enemies of Christianity are meaningless and vain, when they endeavour to deny the historic character of Christ's person on a scientific basis. Such efforts have their origin in an *a priori* negative attitude and hatred towards religion in general and Christianity in particular. For such atheistic historians of the kind of the Soviet historian Vipper, Christ simply has to disappear from the scene of world history.

By criticizing the standpoint of this materialistic writer, the author discloses the veracity of Pascal's immortal saying that »the heart captivated by hatred towards Christ does not want to listen and hear the arguments of reason which obstinately witness for Jesus of Nazareth«.

Др Олга СРДАНОВИЋ-БАРАЋ

Улога свештенства у Првом и Другом устанку*

Посвећено моме мужу Дејану

У Првом и Другом устанку удео српског свештенства у жртвама и њихов допринос у постигнућима сразмерно је вишеструко већи од удела осталог народа. Јер, на око пола милиона побуњене раје Београдскога пашалука, једва ако је била која стотина духовника, чији број и при пуној слободи вероисповести четири деценије касније достиже тек 748. Према сачуваним изворима види се да већина од њих прихвата устанак као заветну поруку. Примери ових свештеника показују да свако време има своје борбе. У тим борбама-одсудним историјским прекретницама — српско свештенство налазило се увек у жижи збивања, на бранику народних права.

За судбоносне деценије Првог и Другог устанка свештеници не само да су, приликом дахијске сече кнезова, пали као прве жртве, страдалници и мученици, него су напуштали цркве и манастире и, по примеру некадањих, црквених бораца, заједно с осталим првацима водили побуњену рају из победе у победу. Знали су да, дохватајући оружје, бране њиме и православље. С бојнога поља одлазили су у туђину и обијали прагове дворова оних царева, који су одлучивали о нашој судбини, да би ватреном речју изборили право на живот у слободи дотле непознате, безимене раје дивљега Балкана. Зато у Милићевићевом „ПОМЕНИКУ ЗНАМЕНИТИХ ЉУДИ СРПСКОГА НАРОДА” налазимо животописе читаве плејаде свештеника, великана ова два устанка. А „Поменик” је првенствено и посвећен јунацима из тих устанака па га зато Суреп с правом назива „најзначајнијим, нашим монументом, подигнутим, заточеницима једне велике револуције”. И не само онда, већ кроз све векове наше прошлости свештеници су, из нараштаја у нараштај, у народу чували и одржавали не само веру — православље — него и писменост националну свест и родољубље.

Народ се дигао на устанак, како због зулума јаничара, тако и због изгубљених повластица, које су Срби добили од београдског везира, Хаџи Мустафе, као награду за учешће у одбрани Београдског пашалука од отоманских одметника. Наиме, Аустријско-тур-

* Предавање одржано на Православном народном универзитету 7. октобра 1974. године.

ски рат од 1789—1791, у коме се Срби боре на страни Аустрије као добровољци — фрајкоровци, и учествовали у напади Пазван Оглу паше из Видина, одметника од султана, с јаничарима и крцалијама, на Београд у деценији после тога рата били су од пресудног утицаја на даљу будућност Срба. Они су у тим ратним окршајима стекли војну обуку, дошли до оружја и постали свесни своје снаге и свога права на слободу. Зато је та деценија историјски најуже повезана с Устанком. У њој се замећу клице народно-ослободилачке револуције, коначнога остварења вековног сна нације.

У тој деценији најзначајнију улогу као вођа српскога народа и претеча идеја Првога устанка одиграо је један духовник, архимандрит манастира Троноше, *Стеван Јовановић*. Уверен да је с овим, последњим Аустријско-турским ратом дошао тренутак коначног ослобођења Срба од Турака, он је свесрдно подстицао народ да се прикључи аустријској војсци. Тако су Срби, с пушком у руци, листом пристали уз Аустријанце. А, када су ови прешли Саву, цела Шумадија, на челу с архимандритом Стеваном, дочекала их је као ослободиоце.

То су убрзо скупо платили. Јер, већ крајем 1789. почело се говорити о преговорима за мир између Аустрије и Турске и евентуалноме повлачењу аустријске војске из освојених крајева Србије. Архимандрит Стеван постаје свестан да ће, ако се Турци поврате и почну се светити Србима за издају, за њихове муке он сносити сву одговорност, јер је народ подстицао на устанак. Зато чини очајничке покушаје код аустријског двора да заштити Србе. Када, почетком 1790. године, Аустријанци почињу да се повлаче, остављајући за одбрану само један српски фрајкор, он пише своје прво писмо цару Леополду II и носи га у Сремске Карловце митрополиту Мојсију Путнику, као посредник код цара да се Србима пружи одговарајућа помоћ да се, макар, сами бране од Турака. У писму он преклиње:

„Превеликом нуждом принуђени усубујемо се Вашој Ексленцији прибегнути и слеђујуће плачевно и покорњејше прошење у име целог у предјелу Јадранском, Рађевини, Шабачкој и Ваљевској нахији живућега христијанства предложити.

Ево већ 4 мјесеца дана како Божјим промислом ови предјели у руке Благочестиваго цара дошли и чрез оружје и војинство његово ми от јарма непријатељскога ослобођени јесмо. По онима у почетку рата изданима царским патентима нама свака помоћ и заштићеније обећана јесте, ако би ми у догађају рата садашњега Ц. Краљевскоме војинству у свачем на помоћи и на послугу били. На то објешчаније, уфајући се ми садашњу јесен, када цесарска војска под командом Г-дина Генерала Чернела у наше више именовате пределе дошла јест, не само са посленици, коли, марвом и потребитом раном спомошествовали, него и к том против нашег бившег царства оружје подигнули јесмо, да би само себе и потомке наше од нечастивога царства избавити и милост и заштићеније всепресветљајшаго Императора получити могли...

Но противу све надежде и радости наше нечајано себе опет от све помоћи лишене видесмо занеже сва цесарска војска и топови и све што ми на наше зашчишченије имати мислисмо, натраг враћено...

Каково бједно и плачевно наше садашње состојаније јест! Од христијанског царства помоћи остављени, а пред собом увређеног и разгневљеног непријатеља имајући никаква надежда за нас не остаје него предстојашче очевидна погибел цјелог у ови предјели живућег народа; изгубљење свега имања нашег и разореније свјатих црквеи и монастиров. У самому убо Јадру и Рајсвини, осим Ваљевске и шабачке нахије 60.000 душа христијанских живе, које јамачно погубљене и заробљене бити морају, ако скоро помоћ от милости Благочестивога Царја не би се нама учинила..."

На овој молби од 22. јануара 1790. поред потписа архимандрита Стевана с печатом, стоје потписи још седам првака народних. Од њих су четворица, дакле већина, свештена лица: Григорије игуман чокешински, Герасим игуман петковачки, протопоп Георгије Берић, поп Матија Кнежевић.

Аустрија гледа своје политичке интересе и не шаље никакву помоћ. Турци у току лета полагано наступају према крајевима, напуштеним од ћесарске војске. Пале куће, убијају мноштво хришћана и пљачкају, где шта дохвате. Народ северне Србије у паници прелази Саву. Архимандрит Стеван такође бежи из манастира Троноше, али пише нову молбу цару, да се предаја Србије одложи бар за два месеца, док народ прибере летину, и да се Србима, пребеглицима, одобри боравак у Аустрији. Ову молбу носи на Српски народни сабор, који се одржавао у Темишвару у лето 1790. године. Заједно с њиме пошао је и студенички архимандрит Василије Радосављевић.

Новосадском владици, Јовану Јовановићу, несрећни Стеван се тужи:

„Камо објети и услуге наше овом двору и толика проливена крв и изгубљена имјенија и живот? И сада одбачени остали су на-гражденија биједне Србије да их Турци продају и секу као марву.”

А по повратку са Сабора у трonoшком летопису записује:

„И тако јест пострадао и просуо се биједни Србаљ верујући проклетом Нијемцу; небројено јест се изробио; тако исјечено неисказано; цркве и манастири јесу не мало опустили по целој Србији. У мало времена три крат јесу Нијемци издавали Србски народ и Турком под сабљу предавали.”

И на темишварској молби међу 18 тадањих потписника, првака Шумадије, већина је духовника. То су, поред архимандрита Стевана и поменутог, студеничког архимандрита: протопоп Матија Кнежевић, поп Димитрије Кнежевић, поп Милић Петровић с осталим свештеницима јадранског и зворничког округа; Григорије, игуман манастира Чокешине, Герасим Петковић, игуман манастира Петковаче, Пајсије, игуман манастира Радовашнице с братијом; Пајсије, игуман манастира Каоне с братијом, Георгије Берић, протопоп и два попа шабачке нахије, Арсеније Јовановић и Стеван Поповић, те протопоп Ранко из Посавине.

Архимандрит Стеван ни даље није мировао. Када се рашчуло за Свиштовски конгрес, он јануара 1791. године одлази за Беч, да би се онде заузео: „да цар својим моћним посредовањем олакша судбину Срба.” Аустријанци обећавају да ће за Србе изградити амнестију, а пребеглицима одобравају насељавање у Војној Граници уз помоћ од 2 крајцаре на дан, по потреби и у храни и грађи, с ослобођењем од порезе 3 године.

У читавој политичкој делатности архимандрита Стевана најважнији је следећи Програм самоуправе Србије, припремљен за Свиштовски конгрес:

„Да би ми турском цару одсјеком новце давали, колико би се у миру закључило, а Турци у нас да се не мјешају, нити њине паше, ни муселими нама суде. Но, со общче народним согласијем, да изберемо једнога од наших поглавитих људи, кои ће весма нама командант бити, како што је био влашки Богдан бег, и он да би отсјек, што би било између нас совокупљено, цару пошиљао, а ми на нашој земљи да би могли мирно радити и уживати.”

Како се и по садржају може судити, Пантелић, према коме и износимо историју архимандрита Стевана, сматра да је програм састављен на бази ранијих, влашких повластица и молбе влашких бојара, упућене цару. На програму су још потписани студенички архимандрит и прота Јован Миловић. Пред крај Свиштовског конгреса архимандрит Стеван ће преко новог митрополита Стевана Стратимировића упутити и последњу молбу за амнестију Срба од јула 1791. године.

Прота Јован Миловић одиграо је, такође, истакнуту улогу за Аустријско-турског рата. У почетку је, заједно с Кочом Анђелковићем растурао аустријске прокламације. Затим је, опет у сарадњи с њиме, дизао на устанак народ у јагодинској, смедеревској и крагујевачкој нахији. Скупио је већи број добровољаца и са њима војевао против Турака као заповедник једне од Кочиних чета. Између осталог, нападом на тефтердара, који је покушао да се пробије до Београда, дочепао се важних, турских докумената. Прославио се код Јагодине, где му је у борбама пропала и сопствена кућа, као и мегданом с дели Ахметом. По трагичној Кочиној смрти војевао је у Михаљевићевом фрајкору, увек на најопаснијим положајима, а био је и вешт ухода турске војске. Зато је, након склопљеног мира, морао да бежи из Србије и живео је у Руми.

Програм аутономије ових знаменитих духовника предустаничке деценије није, додуше, стигао у Свиштов, али је значајан, јер показује да су каснији, слични захтеви устаника — сељака за боље услове живота имали претечу у програму свештених лица који, што треба истаћи, у свом родољубљу нису тражили привилегије за цркву, него само за народ.

У Троноши архимандрит Стеван ће, а на бази Портине фермана из 1793. године, и даље бранити Србе од Турака. Зато није никакво чудо што главом плаћа своју поданичку нелојалност. У освит новог, за Србе судбоносног века, 1799. он губи живот, отрован од турског паше у Зворнику.

У тој деценији истакао се политичким акцијама још један духовник, архимандрит манастира Пиве у Херцеговини, *Арсеније Гаговић*. Он се заносио устанком свих Срба под Турском. У ту сврху путовао је чак до Русије и онде на двору цара Александра излагао свој план о Славјанском царству. Убеђујући Русе да је раја спремна на устанак, настојао је да их приволи на помоћ. Јунацима Првога устанка народ је одао дужно признање. Али, претече устанка, у већини свештеници, не мање значајни као зачетници покрета за ослобођење, остали су неправедно заборављени, мада према својим залагањима за бољу народну будућност, треба да добију почасно место у нашој историји.

II

Међу дваестином првака, које се по народној песми „Почетак буне на дахије” јаничари спремају да побију, налази се и пет свештеника. Страдало је, како знамо, знатно више жртава, преко стотину, које кнезова, које духовника. О свештеницима говоре следећи стихови песме:

Док погубим протопоп Николу
из лијепа села Ритопека;
он пашује, а ја субашујем.

Док погубим протопоп Марка
из лијепа села Остружнице;
он је паша, а ја сам субаша.

Док погубим до два игумана,
Аци Беру и Аци Рувима,
који знаду злато растапати,
и са њиме ситне књиге писат,
нас, дахије, цару опадати
око себе рају свјетовати.

Док запалим рачу украј Дрине
и погубим оца Мелентија,
кој' је иш'о преко мора сињег
те је влашку ћабу прелазио
па се узгред у Стамбол вратио,
и од цара фермен излагао
за стотину жутијех дуката,
да Власима богомољу гради.
Да је гради за седам година.
Начини је за годину дана.
Ево има шест година дана,
како зида покрај цркве куле
а у куле набавља цебане
и по мраку топове привлачи.
Видиш, јолдаш, да се нечем нада!

Од пет свештеника, именованих у народној песми, страдали су од дахија хаџи Бера и хаџи Рувим.

Хаџи Бера, моравички архимандрит, рођен у селу Црнућу Рудничке нахије, пореклом је из племена Матића. Ишао је на поклоњење гробу Господњем, што се види из титуле „хаџи” пред његовим именом. Уживао је велики углед код народа, не само из села у суседству манастира, где је, како пише Грујић, успео да искорени крвну освету, него и у читавом рудничком и ваљевском крају. Брањено је Србе, колико год је могао од турских насиља — довољан разлог да дахије и њега уврсте међу најопасније прваке потлачене раје. Пао је као једна од првих жртава њихове страховладе, убијен, како пише Милићевић, на једној манастирској њиви крај Љига. Према песми Вишњићевој страдао је крај своје цркве.

Хаџи Рувим рођен је 1744. године у Бабиној Луци, у Ваљевској нахији и крштен као Рафаило. Пошто је по манастирима стекао образовање, потребно за свештеника, запопио се. Када му умре падија, он се у манастиру Боговаћи закаљуџерио. Године 1785. по обичају многих, православних монаха, кренуо је на поклоњење хришћанском светињама у Јерусалиму. Вративши се као хаџија у Србију непосредно после Аустријско-турског рата он у једном запису јадикuje над тешком судбином народа у Шумадији због освете Турака:

„Чу се глас гораче пелена да Немац даје Белиград Турком натраг. Сlišаше Срби жалосне гласе, вапише, утробам проплакаше. Уви, уви, ни семо, ни овамо прибежати ко може! Вcјака душа умре и наиде страшни час смртни на њу.”

У то доба, о чему говори и народна песма, много се бавио уметничким дрворезом. Израђивао је лепе крстове за цркве и за побожне вернике као и дрворезна клишеа икона, цркава и манастира. Године 1795. постао је архимандрит. Угњетавања раје од Турака постајала су свакога дана све неподношљивија па и хаџи Рувим дође једном приликом у оштри сукоб с прњаворским субашом. Зато је морао 1802. године да бежи из свог манастира. Неко време се крио у Студеници. Онда се упутио у Свету Гору. На своју несрећу вратио се у Србију управо пред сечу кнезова. У међувремену послао је кнез Алекса Ненадовић мајору Митесеру у Аустрији писмо о неподношљивом стању у Србији. Писмо паде у руке јаничара, а кнез Алекса, ионако као фрајкорац нерадо гледан од Турака, да сачува живот, заклињао се да је то писмо хаџи Рувимово. Зато, да не би архимандрита носио на души, поручи му да одмах, не часећи часа, напусти Београдски пашалук.

Старац, ком је доста лутања по свету, не послуша га, већ остаде у манастиру Боговаћи, где дочека крваво оргијање дахија у коме, међу првима паде и кнез Алексина глава.

Кнез Алексино писмо, међутим, добро је дошло дахијама да се ослободе и хаџи Рувима као духовника с великим угледом у народу. Зато и њега уврсте међу прваке осуђене на смрт. Обавештен о том он се, изгледа, надао да ће, можда, сачувати живот, ако се стави под заштиту владике Леонтија у Београду.

Милићевић у свом „Поменику“, вероватно према народној легенди, разлог његовом одласку у Београд приказује другачије. А његову последњу ноћ у манастиру Боговаћи дочарава с песничком сликовитошћу, прожету мистичном трагиком коби, злослуту надету над судбином архимандритовом. У ћелији — оцаклији — густо тесто помрчине обавијало је самотног монаха све више и више, као мора му налегло на груди, наговештавало ледени дах блиске смрти. Само би гдекад сунуо пламен с огњишта, заискрио таму осетом живота. Тишину би прекидала звука бројаница и мрмор његове молитве за мученике, чија се крв по Србији на све стране проливала као неумитан жртвени откуп народа за будућу, бољу судбину.

У повременоме бљеску пламена из таме би изронили, обешени више његове главе, пушка крцалика, сабља, сребром окована, два пиштоља и по неки изрезбарени крст. Када би се пламен у шир пружио, осветлио би у једном углу орахов сточић с калуђеревим писаћим прибором, а на клупици кутију с дрворезбарским алатљикама за шарање и резање крстова, икона и књига.

Неочекивано нагло врата ћелије се отворе, као када ветар изненада ћарне, а пред Рувимом створи се човек необична лика. С лица, свег у бради стопљеној с црним прамењем шубаре, само вучјим бљеском засевају очи. То је хајдук Цепиграбић дошао духовнику на исповест.

Пошто му наброја, ког је све од турских злотвора побио, заврши, како му савест не да мира, јер су за убијеног Неци бега прогласили кривим неког Мину, ухватили га и спремају се у Београду да га погубе. Зато је дошао архимандриту да се преко владике узме код везира како би недужни Мина био пуштен на слободу, а он је спреман да се драговољно преда Турцима; када би се овако предао, сигуран је, Турци би убили и њега и Мину.

Потресен Мининим удесом и хајдуковом грижом савести, мада свестан да ће тиме сопствену судбину запечатити, хаци Рувим већ у зору крену за Београд. Није се честито ни сместио код владике Леонтија, када га се Турци дочепају, баце га у тамницу и ставе на страшне муке да би одао, тобож из оног му писма позната, имена српских завереника. Чупали су му с тела кљештима комад по комад мяса, али су уста честитог Србина остала нема. 29. јануара 1804. раставили су главу од криво искасапљена тела хаци Рувимовог.

Сем ове двојице архимандрита страдало је од дахија још свештеника. Код Поповића налазимо забележену погибију *поп Милувана* из Смедеревске нахије, *поп Милисава* из Забрђа, *поп Вилипа* из Јадра, све тројице посечених од Кучук Алије. Он такође пише о стравичној смрти 1804. године *поп Живка* и *поп Максима*, којима су Турци, за одмазду устаничком победоносном наступању према Шапцу, великим ножевима трбухе проболи и такве их собом вукли све док их на крају нису посекли, док су *калуђера Максима* исте године жива одрали, а 1805. обесили студеничког *јеромонаха Нићифора*. О остала три духовника из народне песме, који су избегли смрти биће касније речи.

Сеча кнезова изазвала је опште врење у Београдском пашалуку, поготово код виђенијих људи. Нико се није осећао сигурним па су се народни прваци крили по шумама и потајно договарали о устанку. По избору Карађорђа за вожда у подизању устанка, како бележи Милосављевић, овоме је много помогао и зет, *поп Миљко*, раније свештеник у Ацибеговцу, који је био ожењен Карађорђевог ближом рођаком. После њене смрти он се покаљуђерио и живео у Миљковом манастиру у Ресави. Са *поп Станишом* из Црквица, *поп Борћем* из Галижана и *протом Милијом* из Ломнице овај калуђер залазио је у народ и убеђивао сељаке о нужности да се масовно дигну на устанак.

Прота Атанасије одиграо је у Првом устанку сасвим изузетну улогу чисто религиозне природе, али врхунског значаја због тадање велике побожности Срба. Прота је водио порекло од калуђера Пахомија, ранијег мирског свештеника, који је још у давно турско доба из Невесиња пребегао за Србију. Рођен је у Буковику под Букуљом. Писменост је стекао код свога стрица, *поп Јефtimiја*. После тога је отишао у Београд, онде изучио абацијски занат и од тога живео. Поред заната, с обзиром на велик број Турака, Грка и Цинцара у граду, научио је турски и грчки, што ће, како ће се касније видети, добро доћи устаницима. У међувремену, како су се Турци били осилили, деси се да *поп Јефtimiје* убије неког осиног Турчина, што убрзо главом плати. После тога се Атанасије вратио кући и запопио, да би заузео његово место буковичког пароха. Његово добро знање грчког језика, пошто су тадање владике у Србији биле фанариотски Грци, допринело је да убрзо постане и прота.

На свадби код Стевана Томића у Орашцу, где се зачала мисао о устанку, прота Атанасије је, крајем 1803. године заклео прве заверенике да неће одати тајну свога договора. Када је, 1804. букнуо устанак, опет је прота заклео народне вође да ће у осветничком боју за ослобођење своје земље бити сложни, да неће издати ствар српску и да ће млађи слушати своје старешине. Познато је из историје да су голоруке масе често побеђивале вишеструко већу, добро опремљену војску, када им је редове збила једнодушност заноса неком идејом. Одбрана српства и православља, главне препоне исламизирању, овом је заклетвом као светињом чврсто повезала устаничке вође и, бар у почетку, искључивала сваку издају.

Сам, зашао у године и неспособан за војевање, прота је у бој опремио коњем и оружјем свога сестрића Сараманду. Ипак, ни он се није задржао само на својој духовној улози, по страни устанка. Пошто је одлично говорио турски он је, по Милићевићу, био раније обавештен о намеравању сечи кнезова, а међу њима и Карађорђа, па је благовремено Карађорђа на опасност упозорио и подстакао га да дигне устанак. Вероватно је и током каснијих борби преко својих турских и грчких београдских веза давао устаницима многа, корисна обавештења. Синовац проте Атанасија, Лазар Арсенијевић, Баталака познат је са својих „Успомена из Првог устанка.“ Вредно је истаћи да се у буковичкој цркви смењивало 27 нараштаја свештеника из ове породице која је, према традицији свога позива, по-

нела име Поповић. Последњи потомак породице, школован за свештеника, свршени богослов Борко, погинуо је у НОБ. Од бројног потомства проте Атанасија живи и данас у Аранђеловцу десетина угледних породица.

На путу из Аранђеловца ка врху Букље саграђена је 1927. године чесма у знак сећања на свечани, чисто религиозни тренутак почетка Устанка, заклетву народних вођа на верност Карађорђу пред Божјим заступником, протом Атанасијем.

Из Карађорђева времена сачувала су се, објављена у издању Српске академије наука, два значајна, писана споменика: Деловодни протокол Карађорђа из 1812. и 1813. године и Протокол Шабачкога магистрата од 1808—1813. године. У Карађорђеву Деловоднику више пута се спомиње *поп Мика* из Ниша. Чини се да је он, слично проти Атанасију, знао турски и устаницима служио као посредник с представницима Порте. У Протоколу Шабачкога магистрата забележена је и улога оца *Григорија Дукића* из Клина који је добио новац да откупи српске заробљенике, како видимо, хумана улога, одговарајући његову свештену позиву.

Колико су за успех устанка били важни вера и православље, види се и по Карађорђевој поруци свештеницима од 28. априла 1808. године да „вденија чине, народ совјетују на свако добро дело, да молиду Бога за кишу и за војне начелнике и за све христијанство и војинство”. Више је него сигурно да су такве поруке упућиване духовницима од самог почетка устанка, само што се о томе није сачувало писана помена.

И заставе устаничке све су у знаку православља, украшене ликовима светаца. Карађорђева застава из 1804. године носи с једне стране српски грб, двоглавог орла са штитом на грудима и на њему крст са четири оцила, а с друге стране икону архангела Гаврила и два стиха из књиге пророка Исаије. И заставе осталих устаничких војвода, поред грба Србије на једној страни, на другој страни редовно носе икону некога свеца као заштитника бораца против некрста. То су св. Ђорђе, св. Стеван Првовенчани, архангел Михаило, св. Никола, св. Јован Претеча. А застава архимандрита, хаџи Мелентија, носи икону Христову Вознесенија. До 1808. године ове заставе су израђивали Срби Војвођани, надахнути Жефаровићевом „Стематографијом” из 1741. године, где су у бакрорезу приказани стари српски грбови. После 1808. године заставе су стизале из Русије, и тада украшене иконама, само више у рускоме духу, како их описује Коларић.

Три преживела духовника које, поред убијених архимандрита помиње народна песма, избегли су погибију у сечи кнезова и били значајни учесници Устанка. Протопоп *Никола ритопечки* вероватно је прота *Никола Смиљанић* за кога пише Поповић да је у шуми код Китога страховито потукао Турке и истакао се и у бици код Дубља. *Марко Довљеновић*, прота у Остружници, иначе родом из Крагујевачке нахије, имао је задатак да набавља војну опрему за устанике. У тој мисији одлазио је више пута за Немачку и одатле доносио у Србију муницију и оружје. О њему је забележено да је био веома

способан да успоставља везе с људима. Тако се још за Турака спријатељио с Хаци Мустафом и улазио код овога у свако доба без пријаве. Није чудо што су дахије, у сталним сукобима с хаци Мустафом, смерале да га убију. Налазио је начина да допре и до аустријскога цара а Немци, изгледа, да су му из личног уважавања поклонили игле неке за пробијање турских панцира.

Хаци Мелентије Стефановић, према народној песми такође осуђен од дахија на смрт, борац и дипломата, родом је био из села Бирче, из Сребрничке нахије у Босни. Пошто је по манастирима стекао религиозно образовање, постаде калуђер у Трноши, одакле, 1794. године пође у хацилук на Христов гроб у Јерусалиму. По повратку је, одиста, како вели и народна песма, издејствовао код Порте у Цариграду ферман за оправку манастира Раче коју је већ следеће, 1795. године и започео.

Чим је плануо устанак, као велики родољуб подстицао је народ на отпор против Турака, а сам постао соколски војвода на чијој су застави била четири грба с натписима: Србија, Босна, Рама, Рација. Свој крај је бранио од Турака из утврђења на Пљескову. 1811. године с Миланом Обреновићем и Михаилом Грујовићем упућен је од стране устаника у Русију да тражи помоћ за Србе. По повратку посвећен је за шабачког владика. Након слома Устанка као и многи истакнути прваци бежи у Аустрију, у Срем, одакле се 1815. године враћа у ослобођену земљу. Умро је у манастиру Рачи 1824. године.

Као дипломате одиграли су важну улогу у односима устаника с турском и аустријском царевином, од којих су зависили и исход Устанка, и судбина Срба, још следећи свештеници:

Мелентије Никшић — Симеуновић, борац и дипломата, рођен у Брезави 1780. године, закалуђерен је у Студеници, где већ 1800. године постаје јеромонах. С капетаном Радићем радио је 1805. године на ширењу ослободилачкога покрета и учествовао у свим устаничким окршајима с Турцима. У тим борбама, чији се токови нису могли унапред предвидети упркос сјајних победа Срба, он је вршио важну мисију, везану за српско православље, спасавајући мошти св. Стевана Првовенчаног од непријатељског скрнављења у случају измењене ратне среће. 1806. године пренео их је из Студенице у Враћевшницу, одатле, 1813. године у Београд, а по пропасти Србије, у манастир Фенек, у Срему. За Другог устанка учествовао је у одлучној победи на Дубљу. Потом је са кнез Аксентијем упућен у изасланство у Цариград да се као један од најобразованијих Срба код Порте заложи за што боље услове мира. Онде је уједно посвећен за шабачког епископа а, по повратку у Србију, 1816. године постаје владика. Но, због претеране властољубивости долази у сукоб с Милошем, што га стаје главе.

Самуило Јаковљевић, архимандрит студенички у дипломатској мисији је и свој живот изгубио. Рођен је 1761. године у Подгори, у Новопазарској нахији. Пошто је у Студеници стекао писменост и потребну верску спрему, 1785. године заћаконио га је призренски

епископ Јанићије. Још зарана истакао се јунаштвом и 1794. године убио гласовитог зулумћара Кадрију Ступљанина па је у деценији Устанка избио у прве редове најодважнијих бораца. Зато је, по сло-
му, присиљен да бежи из земље, нашао прибежиште у фрушкогор-
ским манастирима Јаску и Фенеку. После Другога устанка вратио
се у Србију, где га, 1817. године београдски митрополит Агатангел
постави прво за игумана, а касније за архимандрита Студенице.

Као вођа изасланства, изабраног од Митровданске скупштине,
упућен је 1820. године у Цариград да издејствује од Порте потврду
повластица за Србију према Букурешком уговору, чије су главне
тачке биле: Границе Србије као под Карађорђем; свођење свих даж-
бина на једну новчану суму; признање Милоша за наследног кнеза;
исељење Турака из свих места сем утврђених градова; слободно по-
дизање црква, школа и манастира.

Следеће, 1821. године, међутим, букнуо је Грчки устанак, а
Турци, за одмазду хришћанима, утамниче српску депутацију. Пре-
живели њени чланови нашли су се у слободи тек после шест година
робијања, а оронули старац Самуило у заточењу је и умро 1824. го-
дине.

Од свештеника бораца и дипломата најчувенији је прота *Ма-
тија Ненадовић*, не само истакнути војвода, даровит државник и
способан дипломата, него и аутор опште познатих „Мемоара“, по
оцени историчара „дела митске лепоте једног херојског времена с
низом података од непроцењиве вредности“.

Рођен је 1777. године у Бранковини као син једног од првака
предустаничке Србије Алексе Ненадовића, кнеза ваљевске Тамнаве
и Посавине и фрајкоровца. Писменост је стекао прво у свом селу
код поп Стојана да би наставио да се образује у Купинову и Аша-
њи. Већ у шеснаестој години постаје поп, а убрзо и прота. Своју
прву политичку мисију обавља 1803. године у Сарајеву, где га је
отац послао, ради договора са Србима, Босанцима о устанку. Када
је у Шумадији плануо устанак, он је са стрицем Јаковом изнео бар-
јак у Бранковини и окупио седамсто људи, а ускоро придобио за
борбу против Турака и читав ваљевски крај, и постао ваљевски вој-
вода. Још исте године упућен је од устаника у Аустрију да набави
барут, олово и оружје за војску. С Јованом Протићем одлази после
тога у Русију по политичком задатку, да тражи потпору и помоћ.

Од почетка Устанка прота Матеја као борац учествује у мно-
гим биткама с Турцима: при освајању Ваљева и Шапца, у опсади
Београда, у победном наступу ка Карановцу, Ужицу и Смедереву,
у опсади Шапца 1806. године, у славној битки на Мишару, у бор-
бама на Дрини. Године 1811. с поп Луком Лазаревићем постаје гла-
вни командант војске од соколске Раче до Саве, када су под њихо-
вом командом војводе Радован Грбовић, Јеврем Обреновић, Миливој
Тадић. Злосрећне 1813. године нарочито се истакао у битки код
Равња.

Као државник прота Матеја је био један од оснивача и пред-
седник Правитељствујућег совјета, првог министарства нове Ср-
бије, установљеног 1805. године. Совјет је заседао у манастирима

Вољавчи и Боговаћи, што подвлачи политичку улогу манастира као седишта прве српске власти. Као способан дипломата успешно је преговарао с Турцима, а у време одржавања Бечкога конгреса, по слому Србије, делегиран од устаника, с неуморним и устрајним родољубљем борио се месецима за права свога народа.

И у Другоме устанку прота Матеја се налази у првим борбеним редовима, постаје ваљевски кнез, а заузима и разне друге, угледне положаје. Године 1838. члан је новооснованог Државног савета, 1848. године присутан је Карловачкој мајској скупштини и чак, мада времешан, позван од Ваљеваца да предводи србијанске добровољце у Буну. Пензионисан 1852. године, овај неуморни прегалац и градитељ нове Србије завршава свој бурни живот 1854. године. Син му је познати и врло омиљен књижевник Љуба Ненадовић.

III

Десетина свештеника, на челу с поп Луком Лазаревићем, изузетно су се одликовали као војсковође, борци и јунаци. *Исаије*, јеромонах манастира Каленића, постао је писар и барјактар још злосрећног Коче капетана. Као јунак и родољуб учествовао је и у Првоме устанку. Зато су га, пошто је после пропасти Србије остао у земљи, Турци убили као и *хакона Јована* из Раче светећи се опет покореној раји за њену побуну против господара.

Поповић помиње још следеће свештенике као храбре борце у устаничким окршајима с Турцима: *поп Борћа* из Кућана у биткама на Радојни и Муртеници, *калуђера Макарија* из Каоника у борби код Шапца, поп Петра Поповића у чети Хајдук Вељка. О поп *Јовану Димитријевићу*, родом из села Јабуковца, одличном зналцу турског језика, летописац бележи, како је у боју на Малајници држао свој шанак и оданде гађао Турке.

Одважан и врло уважен био је драгачевски прота *Милутин Гучанин-Илић*. Рођен је 1739. године, пореклом Херцеговац, чији су се преци Радишићи населили у Србију још пре Косова. У почетку Устанка под заповедништвом Милоша Обреновића прота је, према народној песми, трећи дан Тројица 1806. године код села Лопаша у Драгачеву пресрео сарајевскога Орд агу, разбио му чету и главу му одсекао. За ратне заслуге добио је 1811. године војводску диплому, којом се под његову власт ставља двадесет и седам драгачевских села. Диплома се сачувала као значајни писани споменик о дужностима војводе и организацији устаничке власти.

Према Гучаниновој дипломи у карановачком магистрату требало је да се поставе за суђење два до три у нахији изабрана кмета.

Наложено је, даље, да се установе четири мезулане (поштанске станице) и то: у Карановцу, Трстенику, Гучи и Пожеги. У сваком селу требало је да се постави кнез који ће са сељацима изградити кошеве и амбаре за десетак и давати о том војводи рачуна. Војводама је забрањено „мешање у свештенички и духовни чин, којима митрополит да суди. Где ко учини похару или убије, да се преда суду”.

После слома устанка прота се крио од Турака по шумама и умро у манастиру св. Тројице у Овчару већ следеће, 1814. године.

О поп *Филипу Петовићу* такође је остао помен као о ватреном борцу за слободу. Рођен је у Горњој Брезови код Студенице 1775. године. Касније се настањује у Трнави, где живи до смрти. Када Карађорђе упути на Пазар капетан Радича и Танаска Рајића, поп Филип измоли од војда дозволу, да се и Студеничани прикључе устаницима. Као њихов војвода он напада знатно бројније и много боље опремљене Турке. У сукобу на реци Дежави овима, у зло доба по поп Филипа, стиже помоћ од Пазара и они разбију Србе. Порази је смањио поп Филипову борбеност који је показао нарочиту храброст у биткама код Подгоре, на Коштанском пољу, Столу и Тамњићу. Истакао се и у Другоме устанку подстичући народ јагодинске нахије на што масовнији отпор Турцима. Изгубио је трагично живот 1820. године о својој Слави, св. Луки, погођен случајно пушком једног госта.

Изузетно драматичну судбину имао је поп *Стојан Милић*. Рођен је 1783. године у Ђићевцу, у округу Алексиначком, од оца Милића, ражањскога кнеза, војводе и дипломате. Заједно с оцем јуначки је војевао кад год је Алексиначка нахија кретала у борбу. Због тога је цела та угледна породица навукла на себе страховиту мржњу Турака.

После пораза устаничке војске 1813. године Турци су ухватили и кнеза Милића и оба му сина да би их на колац набили. Томе ужасном призору на Мечки присуствовао је силан народ и грдно се сажалио над несрећном породицом. Када су почели да набијају на колац последњег од њих, Стојана, потресени Срби откупе за двадесет и пет кеса гроша од Турака Стојанов живот које на лицу места предаде целатима старешина манастира св. Романа. После тога га, онако рањава, али још жива ови скидоше с коца. Пошто је стигао кући и од рана прездравио, Стојан је продао четири стотине брава и измирио свој дуг игуману.

Турци, ипак, нису могли да опросте Стојану, последњем изданку ове угледне породице, поклоњени живот. Зато га поново ухвате и одвуку у Крушевац. Онда се, срећом, заузе за њега варошки паша, пријатељ Стојанова оца те се поп Милић и по други пут спасао смрти. Али за кратко. Ускоро му једна Туркиња дојави, како му опет прети опасност. Да сачува главу, он се пребаци преко Мораве у Варварин. Турци му, кад га не нађоше, прво потпуно опљачкају кућу, а онда се нададоше у потеру за њим. Судбина је хтела да су, у јеку Другога устанка Срби у то били стигли до Мораве и заштити га. Упркос свог мукотрпног и бурног живота Стојан је у слободи дочекао лепу старост и умро као прота у Темњићу 1853. године. Унук му је чувени политичар Стојан Протић.

Поп Лука Лазаревић својим јунаштвом, војним талентом и херојским подвизима превазишао је све досада приказане свештенике и сврстао се међу десетину најистакнутијих војвода Првога устанка. Као легендарни јунак, по слави једнак Хајдук Вељку, Танаску Кајевићу. Васи Чарапићу, ушао је и у српску историју, и у народну песму.

Рођен је у Свилеуви, у шабачкој нахији, од оца Тодора и мајке Јевросиме. После четири године школовања у Срему, оженио се, запопио и као свештеник живео у Љутици и Коцељеву. Жена му је доста рано умрла и оставила га са два сина Михаилом и Кузманом. Већ у то доба стекао је глас јунака и врснога коњаника, увек под оружјем, увек у седлу, увек спреман за мегдане. Погибија његова брата, кнеза Ранка, од шабачкога кабадахије Бега Новљанина задојила га је изузетном мржњом на Турке. Зато се, чим изби устанак овоме прикључи и одмах постаде војвода Тамнавс и Посавине, чији су га устаници, чак, претпоставили проти Матеју. Од 1805. године водио је своје борце из победе у победу одликујући се, колико храброшћу у боју, толико праведним и мудрим поступањем с потчињеним му људима којима је у време примирја и судио у разним споровима.

Поп Лука се нарочито прославио у битци на Мишару двобојем са злогласним Кулин капетаном. Овај му сабљу пресече на двоје и лице гдно израђави. Мада од крви сав обневидео, Лука, онако голорук, дочепа са појаса шипку за набијање пушке и врати му удар. При томе задоби још две тешке ране али, скочивши с коња, избеже самртном ударцу, а његови момци, за одмазду, Кулин капетана свег исекоше. Пошто се у неко доба осветио, Лука добауља до оближњег шумарка да онде умре.

На срећу Срба из ове несреће он је извукао живу главу, опораовио се од рана и 1807. године као шабачки командант наставио да ратује па се и за брата осветио Бегу Новљанину и продро дубоко у Босну. Али, после Каменичке битке био је присиљен да се врати у Србију. Колико је вожд Карађорђе ценио војне способности Лукине видимо по томе што га је у пролеће 1813. године поставио за команданта над свим војводама његове области. Под Лукино врховно заповедништво стављени су тада и надалеко чувени јунаци као: Стојан Чупић, звани Змај од Ноћаја, Анта Богићевић, војвода подрински, Цингар Јанко, војвода пожаревачки, Сима, војвода прекодрински.

По слому Устанка пребегао је за Аустрију, одакле је отишао за Русију. У Србију се вратио тек после две деценије. За заслуге добија државну пензију, постаје члан Шабачкога магистрата и Државнога савета. Умро је у Шапцу 1852. године. Његов чувени мегдан с Пејзом Мехмед агом у боју код Лознице на Новоме Селу овако народна песма дочарава:

Скиде Лука пушку крцалику,
која но је обљевена златом
од јалмана до горњег нишана;
на којој је тридесет бензелука,
све од чиста, жеженога злата,
паразлама од тридесет дуката.

На којој је до двадесет слова.
Свако слово у крв окаљано,
на јуначко тело намењено,

Она бије сваку амајлију,
Пуче шара, пуче, остат неће,
те погоди Пејзу Мехмед агу.
Погоди га под грло бијело.
Закла Пејзу као јагње бијело.

Као свештеник-борац одликовао се и *Мелентије Павловић*. Он је истакнута личност и у историји наше православне цркве јер је, после близу два века владавине грчких владика у Србији постао први Србин, београдски митрополит. Рођен 1776. године у селу Врбови у Горњој Гружи, писменост и духовно образовање стекао је у манастиру Враћевшници, где 1810. године постаје игуман, а ускоро и архимандрит. У Другом устанку допала га је часна, свештена улога да изврши свечан обред св. тајне причешћа устаничких вођа на Цвети 1815. године које су одатле кренули у Таково.

У критичном часу битке на Љубићу, присебан и храбар, Мелентије ударањем у бубањ прикупља раштркану војску и тако омогућује победу. Истакао се и у бици на Палежу. После смрти Београдског митрополита Дионисија Мелентије је управљао митрополијом од 1815—1816. све до доласка новог митрополита, Грка Агатангела. 1822. године постао је председник првог духовног суда Србије, а 1831. године шаље га кнез Милош у Цариград патријаху с молбом да убудуће владике у Србији буду Срби. Цариградски патријарх сагласио се са захтевом, рукоположио Мелентија за епископа и поставио га за београдског архиепископа и митрополита. Као способан организатор Мелентије је у току своје двогодишње управе до смрти 1833. одредио границе епископија, ограничио власт епископа, завео митрополитску канцеларију, установио архијерејски сабор, дакле, ударио темеље обнови православне цркве у слободној Србији.

IV

Током десетогодишњих, устаничких борби за ослобођење, отпора насиљу и изабљивању од стране осинох османлијских зулума, ради заштите живота и економског опстанка, али и одбране нације од потурчивања, православља од ислама, главна покретачка снага бораца била је вера у Божију помоћ. Ту је улога свештенства у бојним окршајима голоруке раје доприносила више победама од њених, трешњевих топова. Зато верујемо да је пред све значајније битке од почетка ратовања Карађорђе упућивао духовницима поруке у смислу расписа митрополиту Леонтију и Хаци Мелентију од јуна 1813. године, наведених у његовом Деловоднику. У тим расписима вожд наређује:

„да свуда по епархији, по црквама и манастирима, попови и калуђери чине бденија и богомољства за победу над непријатељем, непрестано да тако чине за ово време садашње.”

Посебно моли Карађорђе Хаци Мелентија „да се и он наводи на граници, народ и војводе да храбри.”

Вождов проглас опште мобилизације, такође од јуна 1813. године од посебног је значаја као документ за одређивање учешћа свих духовних лица укупно у Првом устанку. Он гласи:

„Трговци трговине своје да пресеку, мајстори мајсторије своје да прекину, земљорадници своје пољске работе и воденице да оставе, *попови и калуђери да пођу сви* једнодушно на ноге, старо и младо, да устанемо и свим силама да се од непријатеља бранимо.

Из овог прогласа јасно излази да су сви, како свештеници, тако монаси Београдског пашалука, дакле Шумадије, равноправно с осталим обвезницима били мобилисани као активни борци. Но из једне поруке исте године *поп Арсенију* из Брзовца и *поп Петру* из Стојника” да се спреме и на војску своме капетану да иду и собом понесу војне књиге”, да се закључити, да су свештеници као готово једини писмени у тадањој Србији, вероватно у већини били војводама писари.

Како у сечи кнезова, узроку устанка, тако и после пораза 1813. године, када су се Турци свирепо светили раји што се дигла против својих господара, први на удару због своје просвећености и угледа код народа, дакле најопаснији по Турке, били су опет свештеници. Међу њима *Пајсије* игуман манастира Трнавe више Чачка, мученички је страдао за хаџи Проданове буне. Пореклом из угледна рода Ристовића, који су у свакоме нараштају давали по једнога духовника, и он се припремио за свештени позив, закалуђерио се и постао игуман. Кад се старовлашки војвода, Хаџи Продан Глигоријевић, по паду Србије населио с браћом крај Трнавe, спријатељио се с Ристовићима.

Десило се да је Хаџи Продан као помоћник Латиф аге, чачанскога муселима с овим гонио хајдуке, а осморица агиних момака чекали на њих с богатим товарима блага у манастиру. Хаџи Проданов брат Михаило нападе момке, свеза их и разоружа, што је требало да буде покушај да се дигне поново устанака. Латиф аги то дојавише и он пожури у Трнаву, ухвати Пајсија и брата му Димитрија као бунције и отпреми их за Београд. Онде их обојицу са још тридесет и шест Срба Скопљак паша децембра 1814. набије на колац. Њихова мајка Синђелија узалуд је пашу преклињала да им поштеди животе. Уместо спаса рођеним је очима гледала нечувене муке својих синова. По предању Турци су намерно мученике набијали на прекратке коце да би им, још живима, гладни пси могли стопала гристи и тако им муке повећавати.

У овом масовном погрому Срба посебно је трагична судбина *Бакона Авакума*, који је упркос могућности да се спасе, необичне, чврсте вере жртвовао живот за српство и православље. Рођен је око 1794. године у Босни, близу манастира Моштанице, где се и образовао. Замонашио се код духовника Бенадија Шувака, мења име Лепоје у Авакум. Да се спасе турских насиља после Јанчићеве буне у Босни, Бенадије са сином, Баконом Авакумом и његовом мајком Божаном пребеже у Србију. На злу срећу нашли су прибежиште у манастиру Трнави где их Пајсије оберучке прими, јер је манастир услед ратовања био сасвим опустео. За припремани уста-

нак Авакум, веома побожан, а склон песништву певао је следеће, вером надахнуте стихове:

Са Крстом се мрије, васкрсава;
Кад се мрије — тада се ликује,
Кад с' васкрсне, вечно се живује!
Са Крстом се пада и уздиже;
Кад се пада — лакше нам је,
Кад се диже — слаће нам је.

С Пајсијем су Турци покупили и духовнике, Босанце и отпремили их за Београд. Пошто су Пајсија набили на колац, да се спасе мука стравичне смрти, Бенадије са сином Стојаном пристаде да се потурчи. Касније, 1815. године, када је пребегао у Срем, митрополит Стратимировић превео га је опет у православље.

Бакона Авакума, међутим, Турци због његове необичне лепоте, покушају да придобију за ислам. Но он остаде у вери непоколебив. Предање вели да је, носећи београдским улицама колац, на који ће га набити, певао:

Нема вере боље од хришћанске.
Срб је Христов, радује се смрти,
Страшни, Божји суд и Турке чека,
па ви чинте што је вама драго!

Мајци, која га је сузама преклињала да се потурчи и спасе смрти, он је опет песмом одговарао:

Мајко моја на млеку ти хвала,
ал' не хвала на науци таквој.
Брзо ћеш се обрадоват сину,
док пред Божје лице изађемо.
Смрт избавља од свакијех беда,
Цвет пролетњи тек за зимом иде.
Благо томе, ко раније умре,
омање му и муке и греха,
па шта коме Бог и вера дадну,
а још има браће на свијету!

На месту погибије, вели даље предање, Турци га и последњи пут стадоше наговарати да се потурчи, да тако млад и леп не умре. На то их Авакум упита:

„Да ли и Турци умиру?”

Када му ови одговорише да умиру, он ће им мирно:

„Онда је свеједно, а пре, а после. Што пре умрем, мање ми гријеха!”

Његовим целатима наочити и јуначни младић толико се сажалио да му, пре но што ће га на колац набити, прободу срце ножем, да се не пати. После тога поставе његово мртво тело на коцу међу остале несрећнике поред пута, који је водио од Стамбол капије ка

Теразијама. Младост, необична чврстина карактера и спремност да за веру поднесе сва мучења сврстали су Ђакон Авакума међу најсветлије ликове српске историје. Зато су му бројне ретке посветили, не само многи наши историчари и књижевници као Сима Милутиновић Сарајлија, Михаило Сретеновић и други, него су његову потресну судбину опевали и наши песници, међу којима и Војислав Илић Млађи.

Пролазећи данас тим местима, некадањем свратишту недогледног низа мученика нашега народа, садашњи нараштај Београда усред велеградске вреве и не помисле да је свака стопа којом ходе данашњих асфалтираних улица посвећена крвљу наших предака, страдалника за веру, народ и слободу. У свом надахнутом сновићењу песник је потресно изразио кобни удес Срба да кроз све векове свој опстанак крвљу плаћају:

„Ми смо, мила мајко,
они, што су увек
дали капљу крви
за кап твога млека.

У Хаџи Продановој буну убијен је још један духовник *Нићифор*, игуман манастира Каленића. Као човек изузетна образовања, свестан политичко-историјског и културног значаја старих српских књига и рукописа, он је страсно и неумрно трагао за србуљама, скупљао их и својим лепим рукописом преписивао пун родољубива заноса за светлу прошлост и саучешћа за мученичку садашњост свога народа. Као такав учествовао је активно, како у Устанку, тако у Хаџи Продановој буну па су и њега Турци на колац набили 1814. године с осталим жртвама на Стамбол капији.

Милоје Бак, познат по Ђаковој буну, није ушао у историју као истакнут устаник, већ као народни трибун, борац за економске и политичке слободе у време прве владе Милошеве, дакле, епохе коју овде приказујемо. Зато по својој улози он заузима сасвим изузетно, но не мање значајно место од досада приказаних свештеника.

Рођен у Кусатку Милоје је прозван Ђаком, јер се још као дете научио писмености потребној за духовни позив. Неко време је био свештеник, а после се одао трговини. У устанку је учествовао као писар војводе Вулићевића. По паду Србије пребегао је у Срем, одакле се враћа 1815. године, наставља да тргује стоком и постаје угледан газда, омиљен у свом крају, што га је и стало живота.

Због суровости, насиља и злоупотреба сеоских кнезова под управом Петра Вулићевића сељаци 1825. године подигну буну и њега позову да им буде вођа. Верујемо да се ове ризичне части прихватио, чиме је живот на коцку ставио, зато што је као свештеник био висока морала и убеђења у победу правде. Побуњеници, око пет хиљада људи, саставили су у тринаест тачака Програм жалби и захтева економскога карактера због којих су и дигли буну и упутили га кнез Милошу. Тај програм врло изразито показује на све проблеме тадање пољопривреде, у оно доба готово целокупне привреде земље,

па ћемо га овде изнети. Садржај му је утолико значајнији, јер се по својој смелости може упоредити с чувеним Вуковим писмом Књазу. Захтеви су према оригиналном тексту гласили:

1. Да се кнежевски зулум укине и да се злочинци макну из вилаета (округа)
2. Порези су прескупи и немилосрдно се с коња купе, горе и прече но под Агарјанима (Турцима)
3. Харач се удара без довољно анкете
4. Уведени су Ђумруци (царине), који нису били ни под којом вером
5. Сकेле моравске разделише кума од пријатеља. Састати се не могу. Девојку, који испроси, 20 гроша скеларина
6. Трговци да се пусте у земљу с које год стране може, да купују шта хоће, само да новац у народ уђе
7. Механе, које се налазе на путу или у селу само због путника, ви му захтевате 50 гроша, а оно нема у њега свега мала 50 гроша.
8. Да кнезови бивши трговати не могу, јербо обор гради беглучки (кулуком), а не плаћа, свињац гради, не плаћа, кукуруз вуче, не плаћа
9. кулук кнезовима прековише, по 12 и 13 посленика за једно лето узимају

Како се види, нису набројане све тачке, него углавном оне изразито привреднога карактера. Независно од праведних захтева побуњеника и њихова писма, упућена Милошу, доказа да побуна није против врховне, већ само локалне власти, кнез Милош је побуну крваво угушио у страху да се не би проширила и довела земљу у опасност. вођа сељака, Милоја Бака, мучки је убио, а његово тело набио на колац на Каламегдану као крваву опомену народу да се не диже против власти.

ЗАКЉУЧАК

Ипак, неминовни ход историјских догађаја, који су једну трулу царевину убрзано водили расулу, а српски народ успону и препороду, никакве одмазде острвљених Турака као ни често кржаве одбране домаћег самовлашћа, нису могле да зауставе. Срби су стицали једно по једно политичко право, а при томе, не само свештеници, него и цркве и манастири давали су свој допринос народној ствари. Манастир Благовештење служио је Карађорђу, а Вољавча Милошу као војни магацин. У манастиру Враћевшници прочитан је, 1812. године, на скупу првака VIII члан Букурешког уговора о турским обавезама према Србима. У Таковској цркви био је договор о Другом устанку. А 1830, по читању хатишерифа, из црква ће потећи у свет славопој о српскоме препороду.

У раздобљу од 1813—1830. године пашће још многе српске главе, али жртве више неће бити узалудне. Оне ће водити стално ближе циљу, слободи. Јер:

Снага је наша планинска ријека,
њу неће нигда уставити нико.
Народ је ови умирати свико,
у смрти својој да нађе лијека.

изразио је Шантић судбинско одређење нашега народа.

Напокон је наступио велики тренутак, круна устаничких борби и Милошеве дипломатије, када се на скупу од три хиљаде првака Србије чита Султанов хатишериф, којим се Кнежевини Србији признаје право на слободан привредни, политички и религиозни живот. И на томе скупу присутан је знатан број духовника: све проте, сви игумани, сви намесници и угледнији свештеници.

Тада су се опет огласила звона која су, после пет векова гробна мука, о Првом устанку први пут опет забрујала. Потом с агонијом слома утихнула, па остала брижно чувана за заносни час слободе, чије су ближење сва српска срца наслућивала. На беле покладе с бројних звонара, које је Милош за ову прилику тајом хитно подизао, како пише Гавриловић, она су громком звоњавом у Београду и свој земљи, и преко граница, читавом свету обзнањивала дивну вест о васкрсу државе српске.

Звона су звонила без прекида читаву недељу. Већ на први одјек звона повело се коло виловито с Варош капије до Саве и Калемегдана па опет натраг, до Саборне цркве. Упркос везировој претњи да ће пуцњавом топова с града у народ натерати звона да ућуте, јер звоњава није одобрена хатишерифом, раздрагани Београђани нису жалили ни животом да овај дан плате. У махнитом колу дах губећи они су играли, у безмерној срећи и слављу победно клицали. А звона су звонила, звонила. И својом звоњавом најављивала слободу српства и православља.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Деловодни протокол Карађорђа Петровића од маја 1812 до 1813 августа 5, Београд, 1848 — 2. Гавриловић, Ј. Географско-статистички речник Србије, Београд, 1946 — 3. Гавриловић, М. Милош Обреновић, књ. III. Београд, 1912 — 4. Коларић, М. о пореклу и ауторима Застава у Карађорђево доба, Зборник музеја Првога устанка, II, Београд, 1960 — 5. Милићевић, М., Поменик знаменитих људи српскога народа, Београд, 1959 — 6. Николић, Д., Срби у Банату, Нови Сад, 1941 — 7. Новаковић, С., Турско царство пред српски устанак 1780 — 1804, Београд, 1906 — 8. Пантелић, Д. Београдски пашалук после свиштовскога мира, Београд, 1927 — 9. Перовић, Р., Прилози за историју Првога устанка, Београд, 1954 — 10. Протић, М., књига о Ђакону Авакуму, Београд, 1968 — 11. Поповић, М., Историјска улога српске цркве у чувању народности и стварању државе, Београд, 1933 — 12. Протокол шабачкога магистрата Београд, 1808 — 13. Радоњић, Ј., Слике из историје и књижевности — Београд, 1938 — 14. Станојевић, С., Народна енциклопедија.

Summary

Dr. Olga Srdanovich-Barach

THE ROLE OF SERBIAN CLERGY IN THE FIRST AND SECOND SERBIAN INSURRECTIONS (1804—1815)

The Serbian priests have shared the destiny of their people in all its struggles for national liberation from the Turkish yoke.

As leader of the Serbian people, Archimandrite of Tronosha Monastery, Stefan Yakovlyevich, played a significant role even a decade before the First Insurrection. Due to his efforts the Serbian people unanimously joined the Austrian Army, convinced that the hour had come to be liberated from the Turks. After the Austrians had retreated from Serbia, Archimandrite Stefan tried through many diplomatic efforts to protect Serbians from Turkish retaliation. For his patriotic activities he was poisoned by the Turks. Together with him, in the same period, politically active were also: Archimandrite Vasilye Radosavlyevich of Studenitsa Monastery, Protopresbyter Milovich, Archimandrite Arsenye Gagovich of Piva Monastery, who made and sent to the Russian Tzar a plan of a general insurrection of Serbians together with the idea of creation of a Pan-Slavic Empire.

Numerous priests fell as martyrs and many distinguished themselves as fighters and diplomats during the First (of Karageorge) and Second (of Prince Milosh Obrenovich) Insurrections. As victims of Turkish tyrannic rulers in Belgrade fell Archimandrites Gerasim and Ruvim, as well as Priest Milovan of Smederevo District, Priest Philip from Yadar, Priest Milisav from Zaberdye, Priest Zhivko, Priest Maxim, Hieromonk Nicephor. The insurrected Serbians took oath in the presence of Protopresbyter Athanasye from Bukovik.

Distinguished for bravery were: Protopresbyter Nikola of Ritopek, Protopresbyter Marko Dovlyenchevich of Ostruznica, Archimandrite Melentye Stefanovich, who was later Bishop of Shabac and a member of a Serbian delegation in Russia. Melentye Nikshich excelled as diplomat. He saved from spoliation the relic of St. Stephen the First-Crowned King of Serbia, and was a delegate of Serbia in Constantinople; later on he became Bishop of Uzice. Archimandrite Samuilo Yakovlyevich was also a delegate in Constantinople, where he died in captivity. Of all of them the most famous was Protopresbyter Matey (Matthew) Nenadovich, Voyvoda of Valyevo and talented statesman, who was Chairman of the Ruling Council and later on member of the House of Senators, able diplomat in the negotiations with the Turks and also on the Congress of Viena. His »Memoirs« are classical in Serbian literature.

As fighters were known also Monk Isaya from Kalenich Monastery, priest George from Kuchani, Monk Makarye from Kaonik, Priest Peter Popovich, Protopresbyter Milutin Guchanin, Voyvoda of Dragachevo, Priest Philip Petrovich and Priest Stoyan Milich. But Priest Luka Lazarevich, Voyvoda of Tamnava and Posavina, was a military genius, one of the most prominent heroes of the First Insurrection under Karageorge of Serbia. Melentye Popovich, also a courageous fighter, is the first Serbian who became Metropolitan of Belgrade in the restored state of Serbia.

In the period between the First and Second Insurrection Abbot Paysye and his spiritual son, Saint Avakum, Deacon, suffered martyrdom.

Јоанис КАРМИРИС

Православна еклисиологија

Δογματικῆς Τριττῆς Ε'. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΑ

(Догматика, део 5: Православна еклисиологија, Атина, 1973, стр 831).

Истакнути грчки богослов Јован Н. Кармирис, дугогодишњи професор систематског и симболичког богословља на Богословском факултету Атинског универзитета и бивши краљев изасланик при Светом синоду Грчке цркве, ради данас на ономе што обећава да буде највеће остварење његове каријере: комплетан, вишетомни курс православног догматског богословља. Први објављени том посвећен је еклисиологији; сам по себи он је већ огроман доказ знања и научности.

Дело Кармирисово не може се потпуно схватити без указивања на његове претходнике. Као што је добро познато, систематски „курсеви” или уџбеници догматског богословља појавили су се прилично касно у православној богословској књижевности. Они углавном потичу из 19. века и беху неизбежан захтев једног новог феномена у Православљу: богословски факултети, богословске академије или богословије, оснивани у Русији од 18. века и у другим православним земљама од 19. века. Саме богословске школе, као и уџбеници у разреду коришћени, угледале су се на западне — римокатоличке или протестантске — моделе. У претходним вековима Свети оци су друкчије писали теологију; они су углавном удовољавали непосредним духовним, богословским или полемичким захтевима свога времена и избегавали да богословље сабију у претходно замишљене небиблијске, философске схеме. Они никад нису писали богословске схеме.

У Русији су догматике Макаријева, Силвестрова и Малиновског класични примери богословља за школе, које би било систематско, али и „схоластичко” (школско), у смислу да му није пошло за руком да превазиђе категорије својих западњачких модела, упркос безбројних библијских и светоотачких цитата (посебно код Силвестра). Ови цитати су, наравно, по себи корисни, али прилично набацани за читаоца и нису могли да изразе стварни карактер библијске и светоотачке мисли.

У Грчкој догматике Андруцоса и, касније, Трембеласа, спадају у исту категорију. Међутим, један православни аутор је показао да сама чињеница што се пише уџбеник не води у „схоластику”; нешто пре другог светског рата српски православни богослов о. Јустин Поповић је издао *Догматику*, која успева, много боље него све њене претходнице, да одрази основну вредносну структуру Светог писма и Светих отаца, усредсређену на теоцентричној природи човека и појму „обожења” као њеном смислу и циљу. Отац Јустин је доказао да је могуће написати догматски систем теологије а да се остане веран светоотачкој традицији. На жалост, његово дело је недовршено.

Професор Кармирис припада старијој генерацији грчких богослова и увек су га адекватно описивали као прилично строгог „конзервативца”. Међутим, Кармирисов конзервативизам није сектантске или „бучне” врсте, који као да сматра да је Пра-

вославље сачињено од кристала толико ломког да је у сталној опасности да га разбију римокатолици, либерали, протестанти, и други јеретици, тако да његови браниоци морају бити у сталном стању страха да не би пропустили да уоче и трун у туђем оку.

Професор Кармирис је сасвим отпоран на ту врсту несигурности. Од самог почетка своје академске каријере у Атини он је сву своју енергију посветио испитивању смисла и садржаја православног Предања, као израза хришћанске Истине, вековима себи верног. Његов стил — увек катаревуса — одражава ово сигурно осећање предања. Као професор „символичког“ богословља објавио је неколико студија о православним „вероисповедањима“ из 17. века — исповедања Митрофана Критопулоса, Петра Могиле и Доситеја Јерусалимског — приказујући да ови текстови, далеко од тога да исцрпују православно учење (као што се претпостављало да протестантске „символичке“ књиге представљају потпуне обавезујуће изразе вере одговарајућих „реформисаних конфесија), треба да се читају и схватају једино у светлу Предања као целине. Тако је врхунац Кармирисовог рада на „вероисповедањима“ објављивање књиге у два тома: *Та догматика ке симболика Мнимиа тис Ортходоксу Католикис Еклисиас* (Догматски и символички споменици Православне Католичанске Цркве, Атина 1952—1953. немачки превод Грац 1960—1968). Ово дело је велики зборник свих раних саборских одлука, одредби каснијих византијских и новијих православних сабора, са важнијим патријаршким и синодалним окружницама и другим православним ставовима од већег докриналног значаја. Сви ови текстови су пропраћени историјским и доктриналним коментарима.

Истовремено са овим радом на *Споменицима* Кармирис је издао неколико студија из „упоредног“ богословља: *Ортходоксиа ке Протестантисмос* (Православље и протестантизам, Атина 1937), *Ортходоксиа ке Ромеокатоликисмос* (Православље и римокатолицизам, у 2 тома, Атина 1964—1965), *Ортходоксиа ке Палеокатоликисмос* (Православље и старокатолицизам, Атина 1966) и неколико чланака о садашњим односима између Православне цркве и дохал-

кидонаца. Припремајући овај велики систематски рад о еклисиологији, он је написао и неколико краћих студија из еклисиологије Светих отаца, као и небројене чланке на еклисиолошке теме у разним грчким и страним часописима.

Кармирисова нова књига *Еклисиологија* је изграђена у складу са прихваћеном „систематском“ схемом. Прва глава дефинише Цркву у смислу учења о божанској икономији и прави разлику између трију „фаза“ постојања Цркве: 1) Мета-историјска фаза, када је Црква пре-егзистирала у Богу заједно са пре-егзистентним Логосом, као мистерија „скривена“ од све вечности у Богу. Анђели су припадали тој пре-егзистентној Цркви, па и пре стварања видљивог света. 2) Црква Старог завета, тј. људска заједница створена у Адаму, издвојена у Авраму и продужена као изабрани Израиљ. Такође постоји схватање, према аутору (стр. 52—56), према којем су чак и пагани припадали Цркви самим чином стварања („Неплодна Црква многобожаца“, према православном црквеном песништву). 3) Црква откривена кроз догађаје Ваплоћења и Искупљења, а „основана“ са неколико пресудних чинова, од којих се ни један не може сматрати да искључује други (усвајање Логосом свеколике људске природе, последња вечера у друштву ученика, Његова смрт када је „све прибрао Себи“, Педесетница и силазак Светог Духа).

Признајући да је „светоотачка византијска и новија православна еклисиологија с правом избежавала формулисање пуне, аутентичне и логичне дефиниције Цркве“ (стр. 106), Кармирис такође допушта да би таква дефиниција била немогућа, и прелази на опширну анализу (гл. II) разних библијских слика Цркве („народ Божји“, „заједница светих“, „Тело Христово“, итд.). Од ових је слика „Тела“ јасно сагледана као најадекватнија. Аутор затим проучава класична „својства“ Цркве како су изражена у Символу вере — јединство, светост, саборност, апостолство — и овима додаје „непогрешивост“, „необухвативост“ (акаталиптон) и „вечност“ као неопходне особине истинске Цркве.

Трећа и последња глава посвећена је унутарњој структури новозаветне Цркве: свештенство, мирјани, саборност, односи Црква — Држава.

Ово поглавље даје и дугу (стр. 552 — 652) обраду проблема око св. апостола Петра, његову сукцесију и православно одбијање да прихвате примат. Завршни одељак ове главе посвећен је схватању „заједнице светих“, са његовим импликацијама за стално чланство у Цркви оних који су умрли и за есхатолошка ишчекивања хришћанске наде.

Јасно је да би било немогуће овде сасвим детаљно приказати књигу овог обима и опсега. Очигледно је, на пример, да сам систематски „жанр“ наводи да поставимо питање о избору *редоследа* по којем су питања изложена. На пример, вечни пре-егзистентни и космички вид природе Цркве може се пре сагледати као откривени кроз Оваплоћење Логоса и, стога, споменути се у „оваплоћенском“ контексту, а не као увод у њега, што, као такав, звучи „платонски“. Исто тако, неке ауторове формулације о „небеској“ и „земаљској“ Цркви и о два „реда“: „свештенство“ и „мирјани“ звуче прилично схоластички; а лично проф. Кармирис је свестан овога, јер скоро одмах након што је повукао разлику, он ограничава значај својих формула: „Сви верујући сачињавају једно невидљиво Тело Христово, једну невидљиву и недељиву Цркву... Сви су једнаки чланови (исотима мели) тог једног Тела Цркве, недељиво сједињени“ (стр. 370). Човек се, онда, пита да ли канонске и свеобухватне категорије „свештенства“ и „мирјана“ доиста много помажу приликом дефинисања јасно различитих служби епископа, презвитера и ђакона унутар Тела, и да ли су ове категорије добра полазна тачка при еклисиолошкој обради ових служби.

Све и евентуално друге примедбе исте врсте никако нас не спречавају да *Еклисиологију* проф. Кармириса сматрамо огромним доприносом савременом православном богословљу. Човек слободно може рећи да писац не само да наставља најбоље традиције академске теологије него и успева — уз знатну отвореност ду-

ха и интелектуалну бдност — да у своју синтезу утка највећа достигнућа православне мисли прошлих десетлећа. Ја бих ради посебне похвале издвојио његову обазриву чврстину приликом обраде таквих питања као „непогрешивост цркве“ (с. 325—357), „евхаристијска еклисиологија“ (коју прихвата, док одбацује једнострану претиривања, с. 94—96) и појам Истине као једини критеријум „јединствености“ прихваћен у Православној цркви (с. 257 — 272). Његово излагање о „лаицима“ (с. 430—517) јесте изразито уравнотежена студија своје врсте.

Ауторово коришћење навода из Светог писма и Отаца далеко надмашава оно једноставно одабирање доказних текстова; оно одражава стварно познавање светоотачких дела. Изводи из св. Јована Златоустог су нарочито бројни и оригинални. Фусноте су пуне неисцрпног богатства библиографије, тако да се свако веће еклисиолошко питање сагледава у светлу најновијег истраживања и православних и неправославних аутора. Управо овај драгоцен библиографски преглед ставља Кармирисово дело (његовим обимом, као и његовим садржајем) на исти ниво са исто тако неисцрпним томовима које је на еклисиолошка питања објавио француски римокатолички теолог Ив Конгар. *Православна еклисиологија* сада ће служити као књига која се мора имати кадгод се обрађује ова проблематика; и човеку се намеће мисао да кад би савремени римокатолички и протестантски богослови познавали православну библиографију као што Кармирис познаје њихову, наш екуменски дијалог био би много конструктивнији и плоднији.

На крају да приметимо да је аутор *Православну еклисиологију* посветио „уваженој Православној богословској школи св. Владимира у Њујорку“, која је 1967. год. професору Кармирису доделила почасни докторат за његова трајна и изразита достигнућа на пољу православног богословља.

Протојереј Јован Мејендорф

Владета ЈЕРОТИЋ

Психоанализа и култура

БИГЗ, Библиотека XX век 16, Београд 1974.

Пре неколико месеци у издању БИГЗ-а појавила се књига *Психоанализа и култура*. Аутор ове књиге је познати београдски неуропсихијатар др Владета Јеротић, који је читаоцима „Политикине“ рубрике Култура познат по бројним запаженим чланцима из граничних области медицинске психологије, философије и религије, а велики број радова објавио је у разним часописима. Поред тога, ми у Београду могли смо у разним дворанама често слушати његова предавања, а такође и слушати и гледати га на нашим ТВ екранима.

Књига др Јеротића је врло интересантна и по много чему и необична. Пре свега нашу пажњу привлачи сам наслов „Психоанализа и култура“, и то најпре стога што нисмо навикли да је у изложима наших књижара виђамо књиге из ове области од наших аутора, а и зато што нам је било познато да је марксизам узимао негативан став према психоанализи.

Студија др Јеротића садржи следећа поглавља: Нагони и култура, После Фројда, Психоанализа и културна антропологија, Психоанализа и мит, Неурозе и религија, Психоанализа и парапсихологија и Психоанализа и стварање. Обухваћени су веома сложени проблеми психичког живота, као што су: сексуални нагон, проблем агресије, осећање страха и кривице, нарцизам, нагон према смрти, Едипов комплекс, несвесни живот, болесна религиозност, прекогнитивни снови, извори уметничког стварања и др. И из овог кратког прегледа садржаја да се видети да се мисли др Јеротића не крећу само

у границама психосоматске медицине, већ нас он, излазећи из руских оквира медицинске психологије, води и у философију и религију, али без претензија давања коначних судова о питањима из ових за њега помоћних наука. У излагању материје писац скоро увек полази од творца психоанализе Сигмунда Фројда, а потом упознавши нас са ставовима Фројдових блиских сарадника излаже нам и гледишта познатих савремених психоаналитичара износећи и свој лични став, чиме је читаоцима омогућен и увид у развој ове науке. Овим методом аутор нам је помогао да сазнамо који су Фројдови ставови превазиђени и одбачени, односно шта је до данас у науци задржано од Фројдовог пансексуализма. Али ово је само корисно упознавање са развојним путем дубинске психологије, пошав од прошлости ка садашњости, што би се могло окарактерисати и као добијање „формалног“ знања. Међутим, др Јеротић нас истовремено и то свесно стално враћа уназад и не само до нашег личног интраутериног периода постојања него и до прапочетка људске свести, тј. спушта нас до дна наше душе и подстиче нас да се и сами почнемо бавити пожељним али често и нелагодним посматрањем мрачних лавирината своје сопствене душе, односно да истражујемо оно архетипско у нама и да зажелимо да постанемо архсолози људске душе и да зађемо у њене тамне углове.

У психотерапији последњих деценија као последица преовладавања техничког манипулисања бићем савременог човека појавили су се раз-

ни правци, као што је бихејвиористичко лечење које има за циљ брзо отклањање болесног симптома што може бити само пролазни успех. Насупрот оваквом лечењу др Јеротић се заузима за екзистенцијалистичко-персоналистичку психотерапију, која има за циљ дубљу промену личности пацијента која доводи до спонтаног ишчезавања симптома и враћања отуђеном човеку данашњице његове аутентичне личности (94). У овом виду дубинске психотерапије долази се и до религиозних проблема. Први и најтежи проблем ове врсте јесте: да ли се може увек успешно разликовати „нормална“ од „абнормална“ религиозности и да ли се може изразитом неуротичару који је и религиозан оспорити свака вредност његове религиозности и прогласити је за чист „сурогат“ његове неуро­зе (95). Свакако не, јер и најнеуротичнији религиозни пацијент садржи у себи зрно праве религиозности. Нема јасних критерија по којима би се код религиозних неуротичара могао оделити кукољ од пшенице. Религиозност неуротичара може да буде један од начина ослобођења унутрашњег притиска произи­шлог из нерешених конфликта, најчешће нагонске природе, и тада неуротичар преводи своје неуротично понашање у хришћанске идеале, дајући тако себи већу вредност и успешно блокирајући праве узроке своје неуро­зе (97). Често се људи, неспособни да у спољашњем свету остваре своју активну жељу, за­оде­вају лажном врлином хришћанске скромности или понизности, која се повремено демаскира у наглим изли-

вима агресије и другим начинима испољавања незадовољства собом. „Тамо где необуздана потреба за над­компензацијом своје неуротичне инфериорности није могла бити довољно пригушена, припадништво некој фанатичној секти са „светском мисијом“ биће идеалан терен да се на привидно легалан начин испољи сва агресија и скривена мржња неуротичарева. Мислимо у првом реду на припадништво оним сектама које се карактеришу изразитом нетолеранцијом, елитним захтевима „једине и свеспасавајуће“ и представама о скорашњој пропасти света“ (97—98). Јунг је разне неуротичне религиозности врло добро окарактерисао као „илегалан приступ религији“. Др Јеротић по питању лечења религиозних неуротичара заузима правилан став: „Ако се на крају терапије покаже да је пацијент успешно излечен од своје неуро­зе и у исто време престао да буде религиозан, могућна су два закључка. Или је терапеут претерано чистио колевку од пр­љавштине, па је заједно са њом избацио и дете из ње, или пацијент није уопште никада ни био на прагу доживљене религиозности“ (108).

Познавање дубинске психологије ниуком случају не угрожава нашу религиозност. Напротив све је више психоаналитичара који прихватају мишљење Фројдово­г ученика свештеника Пфистера „који не само што сматра да се религија као целина не сме схватити као сублимирана либидо­нозност, већ с правом указује да нас психоанализа учи да на нов начин ценимо вредност религије“.

др П. СИМИЋ

Теолошки потледи

**БЕРСКО
НАУЧНИ
ЧАСОПИС**

**СПАСОНОСНОСТ
СВ. ТАЈНЕ ПОКАЈАЊА
ИЛИ ИСПОВЕДАЊА
ГРЕХОВА**

**ПОКАЈАЊЕ
И САМООГРАНИЧЕЊЕ**

**СРЦЕ ИМА
СВОЈЕ РАЗЛОГЕ**

**УЛОГА СВЕШТЕНСТВА
У ПРВОМ И ДРУГОМ
УСТАНКУ**

**ПРАВОСЛАВНА ЕКЛИСИОЛОГИЈА
ПСИХОАНАЛИЗА И КУЛТУРА**

2 '75

Теолошки погледи

версконаучни часопис

Издаје:

Православље —
Новинско-издавачка установа
Српске патријаршије

с благословом

Његове Светости

Архиепископа пећког

Митрополита

београдско-карловачког и

Патријарха српског

Германа

Уређивачки одбор

Епископ марчански др Данило
(главни и одговорни уредник)

др Чедомир Драшковић

др Атанасије Јевтић

др Димитрије Калезић

др Душан Кашић

др Лазар Милин

др Миодраг Петровић

др Емилијан Чарнић

Секретар Уређивачког одбора

Радомир Ракић

Технички уредник

Градмир Станић

Часопис излази четири пута годишње

Цена једном примерку 15.— динара

Годишња преплата: за нашу земљу 50.—
динара, преплата за иностранство
6,00 САД долара

Претплату слати на текући рачун: Право-
славље — Новинско издавачка установа
Српске патријаршије, број жиро рачу-
на 60811-620-16-300-7153-170129 Београд „за
Теолошке погледе”

Уредништво и Администрација часопи-
са: 11000 Београд, ул. Седмог јула 5,
Патријаршија

Штампа: „Сава Мухић”, Земун, М. Тита 46—48

Теолошки погледи

версконаучни часопис

Издаје:

Православље —
Новинско-издавачка установа
Српске патријаршије

с благословом

Његове Светости

Архиепископа пећког

Митрополита

београдско-карловачког и

Патријарха српског

Германа

Уредивачки одбор

Епископ марчански др Данило
(главни и одговорни уредник)

др Чедомир Драшковић

др Атанасије Јевтић

др Димитрије Калезић

др Душан Кашић

др Лазар Милин

др Миодраг Петровић

др Емилијан Чарнић

Секретар Уредивачког одбора

Радомир Ракић

Технички уредник

Градимиr Станић

Часопис излази четири пута годишње
Цена једном примерку 15. — динара
Годишња преплата: за нашу земљу 50. —
динара, преплата за иностранство
6,00 САД долара

Преплату слати на текући рачун: Право-
славље — Новинско издавачка установа
Српске патријаршије, број жиро рачу-
на 60811-620-16-300-7153-170129 Београд „за
Теолошке погледе”

Уредништво и Администрација часопи-
са: 11000 Београд, ул. Седмог јула 5,
Патријаршија

Штампа: „Сава Мухић”, Земун, М. Тита 46—48

САДРЖАЈ

СТУДИЈЕ И ГЛЕДИШТА

<i>Јеромонах Артемије Радосављевић</i>	Спасоносност св. тајне покајања или исповедање грехова	69
<i>Александар Солжењицин</i>	Покајање и самоограничење	82
<i>Бакон Обрад Симулов</i>	„Срце има своје разлоге”	93

ПОГЛЕД У ПРОШЛОСТ

<i>Др Олга Срдановић-Бараћ</i>	Улога свештенства у Првом и другом устанку	118
--------------------------------	---	-----

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

<i>Јоанис Кармирис</i>	Православна еклисиологија	139
<i>Владета Јеротић</i>	Психоанализа и култура	142

CONTENTS

<i>Hieromonk Artemye Radosavlyevich</i>	Salvational Aspects of the Sacrament of Repentance and Confession	81
<i>Alexander Solzenitsin</i>	Repentance and Self-Limitation as Cate- gories of National Life	92
<i>Deacon Obrad Simulov</i>	»The Heart has its own Reasons«	117
<i>Dr Olga Srdanovich-Barach</i>	The Role of Serbian Clergy in the First and Second Serbian Insurrections (1804—1815)	138

Прилози који се објављују у „Теолошким погледима” првенствено представљају ставове писца, а не саме Редакције.

На основу мишљења Републичког секретаријата за културу СР Србије, 413-181/73-02 од 19. III 1973. године не плаћа се порез на промет.

САДРЖАЈ

	СТУДИЈЕ И ГЛЕДИШТА	
<i>Јеромонах Артемије Радосављевић</i>	Спасоносност св. тајне покајања или исповедање грехова	69
<i>Александар Солжењицин</i>	Покајање и самоограничење	82
<i>Бакон Обрад Симулов</i>	„Срце има своје разлоге”	93
	ПОГЛЕД У ПРОШЛОСТ	
<i>Др Олга Срдановић-Бараћ</i>	Улога свештенства у Првом и другом устанку	118
	ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ	
<i>Јоанис Кармирис</i>	Православна еклисиологија	139
<i>Владета Јеротић</i>	Психоанализа и култура	142

CONTENTS

<i>Hieromonk Artemye Radosavlyevich</i>	Salvational Aspects of the Sacrament of Repentance and Confession	81
<i>Alexander Solzenitsin</i>	Repentance and Self-Limitation as Cate- gories of National Life	92
<i>Deacon Obrad Simulov</i>	»The Heart has its own Reasons«	117
<i>Dr Olga Srdanovich-Barach</i>	The Role of Serbian Clergy in the First and Second Serbian Insurrections (1804—1815)	138

Прилози који се објављују у „Теолошким погледима” првенствено представљају ставове писца, а не саме Редакције.

На основу мишљења Републичког секретаријата за културу СР Србије, 413-181/73-02 од 19. III 1973. године не плаћа се порез на промет.

THEOLOGICAL VIEWS

A quarterly published in Serbian
with summaries in English.

Publisher: »ORTHODOXY«,
the Publishing Institution of the Serbian
Orthodox Church.

Annual subscription
for abroad: U\$ 6,00

Address:

Theological Views, 7 July No. 5,
11000 Belgrade, Yugoslavia